

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

The image shows the front cover of an antique book. The cover is decorated with marbled paper featuring a pattern of large, irregular, reddish-brown spots separated by dark, branching veins. The spine of the book, visible on the left, is bound in a dark, textured material, likely leather or cloth. A small, rectangular, light-colored paper label is affixed to the lower-left corner of the cover. The label contains the text "Roman", "600", and "V 127." in a simple, dark ink.

Roman

600

V 127.

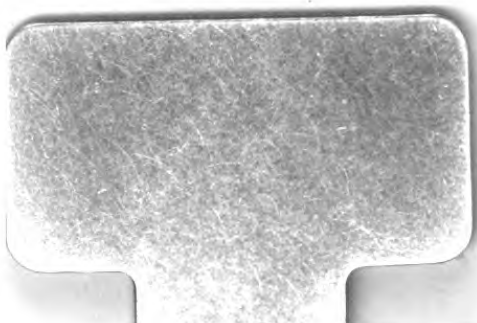
Law

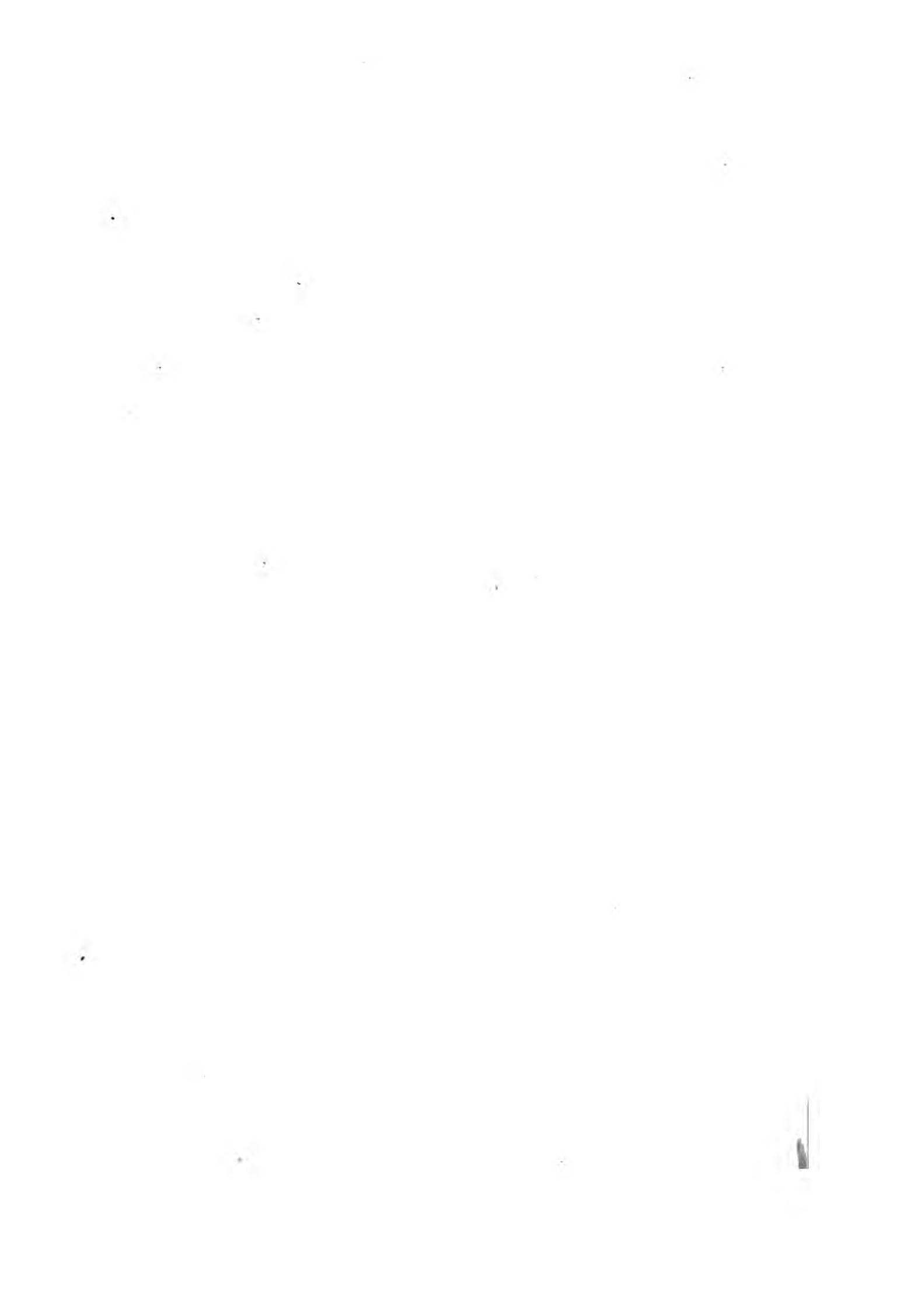
L. Rom. A. 13 f. 4

Roman

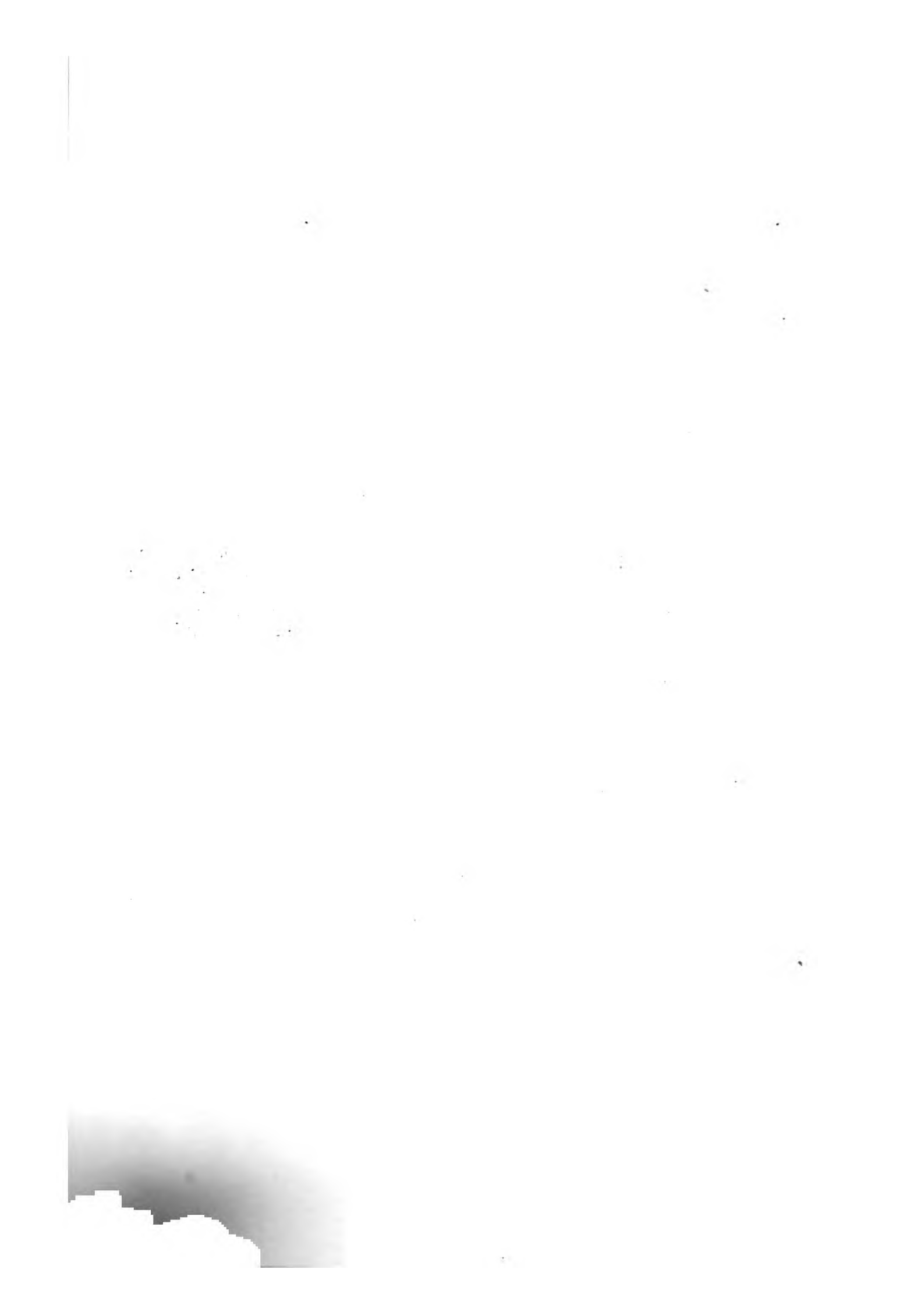
600

V127

DOMITII VLPIANI

E LIBRO REGVLARVM SINGVLARI EXCERPTA

EIVSDEM VLPIANI

INSTITVTIONVM FRAGMENTA

RECENSUIT

IOANNES VAHLEN

B O N N A E

IMPENSIS ADOLPHI MARCI

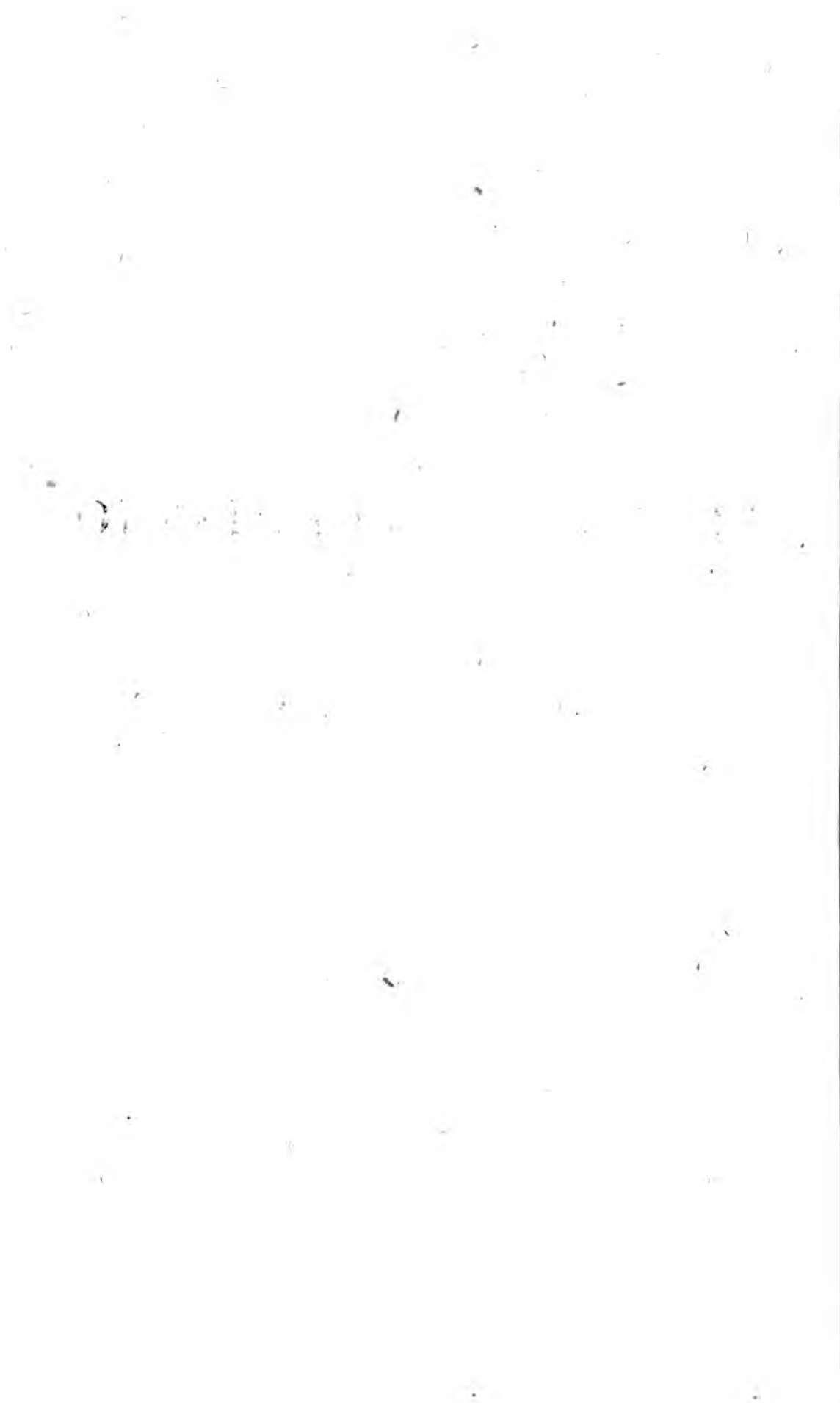
MDCCLVI

Lipsiae. Typis B. G. Teubneri.

ALFREDO FLECKEISENO

AMICITIAE CAUSA

PRAEFATIO.

Vlpiani haec, quam nunc in lucem emitto, editio cum breuibus tantum adnotationibus distincta nec prolixis commentariis adornata prodeat, faciendum uidetur, ut, quid ea nouae dotis afferat quidque a superioribus critici generis differat, paulo uberius in ipso limine libelli expromam.

Ergo duplicem editoris operam ipsa condicio libelli efflagitabat, quem non tantum scribarum inscitia communisque temporum fortuna foedius deprauauit, sed etiam breuiatoris cuiusdam male sedula manus insigniter attenuatum exhibuit. Hanc enim epitomam esse, non integrum librum, ab eo, qui princeps hunc aureum libellum a situ uindicauit, Ioanne Tilio perspectum est: quem tamen in eo fefellit opinio, quod haec non ex uno Vlpiani libro excerpta, sed corrasa e compluribus eiusdem Vlpiani scriptis frustra esse suspicaretur. Enimuero e regularum libro singulari haec siue excerpta siue fragmenta originem ducere, Iacobus Cuiacius (Obs. XVII 28. XIX 30, al.) ac Petrus Pithoeus (Mos. et Rom. leg. coll. II 2) alique olim aut affirmarunt diserte aut breuiter significarunt: eandemque sententiam nostra aetate studiosius commendauit Fr. Ad. Schillingius (Diss. crit. de Vlp. fragm. Vratisl. 1824). Neque perito-

rum hodie quisquam erit opinor, qui haec fragmenta potius, quae adhuc uel a doctissimis appellantur, quam excerpta esse serio putarit, licet epitomam ipsam, quod multorum opinioni obfuit, iniuria temporis et capite et fine truncarit.

De epitoma autem deque origine epitomae cum in confesso res esset, hoc restabat, ut, quoad eius liceret, integrioris libri, quemadmodum ex Vlpiani manu prodierit, species quaedam adumbraretur, rationesque indagarentur, si quas breuiator in excerpto secutus sit. Atque hoc quidem Theodori Mommseni beneficio (Vlp. ed. Böck. 4. p. 109 sqq.) ita nunc exploratum est, ut Vlpianum compareat suum regularum librum fere ad Gaianarum institutionum ordinem ac diuisionem instituisse, breuiatorem autem eius aut mutauisse aut, si a nonnullis titulorum inscriptionibus recesseris, addidisse paucissima, contra quidquid a sui temporis usu forensi alienum iudicaret, omisisse compertum sit.

Quae cum ita essent, non potuit dubia esse ratio, qua hodie Vlpiani editio adornanda sit. Etenim cum iam non possis integrum Vlpiani librum recuperare, sed fere debeas in resuscitanda et a librariorum delictis expurganda breuiatoris manu subsistere, in textu nihil attigi aut indicaui eorum, quae suo consilio breuiator aliter dedit, atque olim in ipsius Vlpiani libro fuisse probabile est. Verum tamen ne inani integritatis specie lectores eluderentur, in secreta a criticis notis adnotatione, quidquid ad informandam animo pristinam operis formam conferre uideretur, exhibui. Itaque primum,

quo regularum, quae olim fuerit, cohaerentia ac distributio appareret, cum Vlpiani regulis passim composui Gaianarum institutionum commentarios: nec tamen ita, ut singulis Vlpiani locis, e Gaio quae illis responderent, adscriberem, sed ut per utriusque systematis partes maiores ac minora commata collationem persequerer rationesque, quibus subinde uel addendo uel demendo uel denique ordinem disputationis immutando a Gaio deflexerit Vlpianus, significarem. In qua opera grato mihi adiumento fuit ea, quae nunc Böckingii Vlpiano adiecta est, systematis tabula, eiusdemque Böckingii delineatio Gaiani systematis. Deinde in eadem adnotatione, breuiatoris uestigia sequens, indicaui, si quae illum in integro Vlpiani libro nouauisse certius constaret aut probabilis ratiocinatio ostenderet. Quorum pleraque acumini Mommseni debentur, nisi quod quaedam, quae ille casu aut librarii errore orta arbitrabatur, rectius uidebar ad breuiatoris consilium referre: ac uicissim in nonnullis, quae illi manum breuiatoris prodebant, acquiescere in librarii oscitantia malui.

Itaque dicendum est de altera mea edentis opera, quae in textu epitomae critica ratione constituendo uersatur. De qua ut ordine exponatur, incipiendum est a codicum editionumque, quae diiudicandae lectionis auctoritatem habeant, recensu.

Principem igitur editionem, quae Parisiis prodiiit a. 1549, Ioannes Tilius (Du Tillet), episcopus Parisiensis, curauit, uno eoque deprauatissimo codice usus, in quo hi TITVLI EX CORPORE

VLPIANI - sic enim inscripti sunt in codice - Alariciano, quod uocant, breuiario inserti erant. Sed Tilius cum reuocati ab interitu libri laudem meruerit, innumerabiles tamen locos, qui correctione indigerent, cūrae posteriorum reliquit. Ac primum Iacobus Cuiacius semel editas Vlpiani regulas continuo fere studio fouit et expoliuit: unde ortae sunt primum notae in Vlpianum, quas Cuiacii discipulus, Ioannes Amariton, nesciente illo, sed tamen postea factum comprobante, Tolosae edidit a. 1554. Cuiacii notis Amariton textum titulorum praemisit, qui non multum a principe editione diuergit. Eaedem notae cum textu postea saepius editionibus uulgatae sunt: quarum tamen nulla uidetur noui quicquam aut proprii afferre (cf. Sauius Zeitschr. f. gesch. R. W. IX 167 n.): nisi quod ea, quam Annibal Fabrotus curauit (Cuiacii Opp. om. tom. I. Neapoli a. 1758) et in contextu singularia quaedam exhibet et ad notas ab Amaritono editas non contemnendam ineditarum Cuiacii notarum accessionem habet. Ipse autem Cuiacius in Theodosiani codicis editione Lugdunensi a. 1566, Vlpiani quoque regulas emisit, sed ita, ut refectis nonnullis locis ceterum Tili recensionem exscribendam operis tradidisse uideatur. Aestate a. 1576 Cuiacius cum Parisiis commoraretur, per Iacobum Tilium, senatorem Parisiensem et episcopi, ut uidetur, nepotem, diu desideratam iterum inspiciendi codicis Tiliani opportunitatem nactus est (cf. Zeitschr. f. gesch. R. W. IX 168). Exinde in eis obseruationum libris, qui ab a. 1577

prodibant, complures Vlpiani locos emendatiores ex archetypo protulit (cf. Obs. XVII 28. XX 34, al.): eiusdemque codicis scripturas in additamentis notarum, quae supra laudauit, adscripsit. Vnde Tilius comparuit non ea religione in edendo usum esse, qua decebat eum, qui unius codicis exemplo insisteret: id quod multo certius compertum est altera editione Cuiacii Paris. a. 1586, qua Tilius exemplar pressius secutus est, ita ut emendationibus in oram libri reiectis lacunarum supplementa litterarum diuersitate significaret. Sed eam huius editionis proprietatem superiores parum perspicientes – rem monuit quidem Schultingius, sed certis rationibus primus euicit Sauinius (Hall. Allg. Lit. Zeit. 1812 n. 115) – acquieuerunt fere in Tilius recensione, arreptis praeterea nouis, quae Ludouici Charondae opera suppeditabat, librorum subsidiis. Enimuero Charondas (Le Caron) Ictus Parisiensis duas regularum editiones parauit, legum antiquarum catalogo subiectas, quarum priori a. 1555 codicem e Philippi Geruasii Icti Germani bibliotheca a typographis sibi oblatum adhibuit, alteram a. 1578 ad libri, qui penes Stephanum Auredanum fuit, exemplum formauit. (De Charondae quodam Festi libro cf. Mülleri Festus p. VIII.) Inde factum est, ut qui postea ad edendas Vlpiani regulas accederent, fere mixtam e tribus codicibus recensionem referrent. Qualis est ea, quam in Iurisprudentia Anteiustiniana Lugd. a. 1717 Antonius Schultingius exhibuit, cui suboluit quidem dubia Geruasiani codicis fides, sed eum nimia Auredani libri

superstitio decepit. Schultingii uestigiis institere Gerardus Meermanus, qui in Thesauri tomo VII (Hagae-Comitum a. 1753) Vlpiani regulas amplis commentariis instruxit: atque Ioannes Cannegieterus, cuius Traiecti ad Rhenum a. 1768 emissa editio habet quaedam egregie inuenta, sed obfuit ingenio editoris nimia, qua in asciscendis siglis utitur, licentia. Denique sanam emendandi Vlpiani uiam Gustauus Hugo monstrauit, qui cum ab initio Schultingii rationibus adhaesisset, – prodiit autem prima Hugonis editio a. 1788 – mox in secunda Vlpiani editione a. 1811 docuit, unicum, qui auctoritatem habeat, esse Tili codicem, inde temere interpolatos XVI saeculo Charondae libros fluxisse. (Vid. Hugo Gött. gel. Anz. 1812 n. 14. Ciu. Mag. IV p. 361 sqq.)

Sed huic Hugonis inuento non multo post alterum crisi Vlpiani utilissimum F. C. Sauiinii beneficio accessit. Qui cum de Vaticano quodam Vlpiani libro certior factus esset, e nonnullis scripturae speciminibus suspicatus est, hoc esse ipsum Tili, quod perisse existimabatur, exemplar: eamque suspicionem, integrum codicis exemplum nactus, omni argumentorum genere firmavit. (Vid. Hall. Allg. Lit. Zeit. 1812. n. 115. 116. Ciu. Mag. IV p. 375 sqq.) Itaque hoc fundamento proximae Hugonis editiones (a. 1815. 1822. 1834) nitebantur, quae una cum textu ad Vaticanum correcto ipsum codicis exemplum praesentarent. Nec debilitauit Sauiinii rationes G. E. Heimbachius, qui illorum codicum nescio quam cognationem repperisse sibi uisus est. (Vid. Heim-

bach Über Vlp. Fragm. Lips. 1834. Hall. Jahrb. 1838 n. 246. Leipz. Repert. 1843 III p. 93 sq. — Schunck Jahrb. XXV p. 47 sqq. Zeitschr. f. gesch. R. W. IX p. 157 sqq.) Cum enim in summa rei Vaticanus mirifice consentiat cum eis, quae de Tili libro traduntur, tum discrepantiae nonnullae facile ex editorum rationibus explicationem habent. Etenim Tilius multum abfuit, ut codicem accurate exprimeret, Cuiacius autem eundem librum haud dubie ad Tili editionem ita exegit, ut relictis, quae illum recte nouauisse iudicaret, in adscribenda notabiliore lectionis uarietate subsisteret. Quare cum in Vaticano reperiatur, quidquid Cuiacius (ed. 1586) aliter ac Tilius exhibet, probabile est ea, quae utraque editio pariter a Vaticano aliena refert, e Tili ingenio fluxisse. Neque obstat, quod Cuiacius subinde prauam Tili lectionem tradit, cum in Vaticano uerum compareat: nisi forte incredibile est, etiam Cuiacium aliquando dormitasse. Errori quidem Cuiacii attribuo, quod tit. XI 19 e Tili editione *Latino* recepit, cum in Vaticano rectius legatur *Latinae*, neque aliam rationem habet, quod tit. XIX 1 non demit *et* particulam, quam Tilius sine codicis auctoritate ante *aquaeductus* inuexit. Sed aliae discrepantiae ex Observationibus Cuiacii petuntur, quae tamen nihilo magis diuersitati codicum fauent, cum Cuiacius longius abesset ab ea sollicita cura, qua hodie solemus codicum testimonia perscribere. Ita ipsis codicis lectionibus nonnumquam suam aliquam correctionem immiscet, aut ita testimonia effert, ut non certo internoscere possis, quid e co-

dice hauserit, quid ipse addiderit uel mutarit. Velut tit. XI 27 cum editio princeps *si mancipia alienent* exhibeat, in codice fuisse *si rem mancipi alienent* tradit Obs. XVII 28, eandemque scripturam in editionem a. 1586 recepit. At Vaticanus addita una littera *si rem mancipia alienent*: ut pusillam codicis labem tacite a Cuiacio sublatam esse appareat. Idemque Obs. XX 34 de ordine dandarum bonorum possessionum agens Vlpiani locum XXVIII 7 e Tili libro ita protulit: *Rectissime enim Vlpianus . . . . libro Regularum, ut in ipso originali legi, quod est penes Iacobum Tilium Senatorem clarissimum et eruditissimum Intestati bon. possessionem dari quarto gradu familiae patroni, Quinto patrono patronae, item liberis patroni patronaeue, ubi quartum et quintum gradum uocat, quem ante ex Institutionibus Iustiniani dixi quintum et sextum.* Quod testimonium cum obliqua, qua utitur, oratio prodat parum exacte scriptum esse, tum conferens cum illis Tili editio-nem Vaticanique scripturas, non dubitabis, quin Cuiacius sententiam tantum Vlpiani, non uerba, uoluerit rectius e codice constituere. Vid. adn. Attamen inique Cuiacium insimularet, qui similem incuriam in hoc testimonio agnosceret Obs. XVII 28 *in eodem (authentico) titul. II scriptum est Idem lex 12 Tab. iubet his uerbis SI PATER.* Quae uerba Schultingii errore, quem Böckingius propagauit, ad tit. II 4 *idque lex duodecim tabularum iubet* adscripta sunt, cum Cuiacius aperte hunc locum e tit. X I *id enim lex duodecim tabularum iubet his uerbis SI PATER* significarit. Nec magis Cuiacii errore aut

neglegentia factum est, ut alii quidam loci, quos e Tili libro protulit, parum cum Vaticano conspicerent. Velut quod Obs. XVII 28 tradit tit. XXIV 14 'tria uacua spatia' fuisse in Tili libro, ea in Vaticano expleta sunt, ita tamen, ut et lacunae, quae olim fuerunt, consentiant cum Cuiacii indicio, nec supplementa ipsa a Tili editione discrepent. Quapropter cum etiam additarum uocum scriptura recentem aetatem prodatur, apertum uidetur, haec esse post Cuiacium e principe editione in codicem inuicta, qui ne in eo quidem a Cuiacii testimonio distat, quod *uelit dare* uoces paulum oblitteratas ostendit. Neque aliter iudicandum est de eiusdem tit. § 21 '*Legatum ab eo tantum dari potest, qui . . . . .*' Ita enim antiquitus Vaticanum exemplar, eandemque loci speciem e Tili libro Cuiacii fides perhibet. Nam lacunam codicis et in posterioribus, quas dixi, notis testatus est et significauit editione a. 1586, in qua mutilam orationem ex ingenio sic reparauit, ut additamenta sua litterarum diuersitate indicaret. Atqui Tilius ita locum formauit *Legatum ei tantum dari potest, qui extraneus est*: eaeque correctiones a recenti manu in Vaticano apparent, ut non mirum uideatur, Cuiacium eas in codice non inuenisse. Denique ne ex eis quidem, quae de Vaticani origine ac fortuna traduntur, firmiter codicum diuersitati praesidium contingit. Etenim e litterarum ductu Gust. Haenelius coniecit, Vaticanum codicem in coenobio Floriacensi ad Ligerim scriptum esse. (Leipz. Repert. 1834 I p. 351. Hall. Jahrb. 1838 p. 1975.) Quo coenobio a. 1562 a Cal-

uinistis direpto, factum est, ut bona pars dissipatorum codicum post varias vicissitudines in Alexandri Petauii manus uenirent. (Hänel. Catal. lib. msctorum p. 258. Hall. Jahrb. l. s.) Iam cum eiusdem Petauii nomen Vaticano Vlpiani exemplari inscriptum sit, quibusdam probabile uisum est, hunc quoque codicem illa Caluinistarum incursione e Floriacensi bibliotheca exisse: ut idem exemplar non posset penes Tilius fuisse, qui suum se codicem a. 1544 nactum esse testatur. At licet ea ratiocinatio aliquam probabilitatis speciem habeat, multum tamen abest, ut grauissimas e re ipsa petitas rationes diluere possit. Quid enim impedit, quominus Vlpiani codicem, quem non negamus in illo coenobio scriptum esse, iam ante fatalem annum nescio qua opportunitate mutasse sedem putemus? Aut quis affirmarit, omnes Petauianae bibliothecae copias ad unam illius coenobii deuastationem redire? Immo in promptu est Theodosiani codicis exemplar, quo Tilius in sua editione a. 1550 usus est: et tamen eundem librum postea Alexandri Petauii fuisse, subscriptio ostendit. (Vid. Niebuhr Zeitschr. f. gesch. R. W. III 409. Hauboldi Opp. II p. LXXXVIII n. Hänel Antiq. Summ. cod. Theod. Lips. 1834. Cod. Theod. rec. G. Hänel. Bonn. 1837 praef. p. II sq.) Quare ne sic quidem ullo pacto uetamur in Sauinii sententia perstare, Vlpiani regulas uno codice conseruatas esse ex eodemque libro principem editionem fluxisse.

Itaque potui nunc criticam adnotationem ita instituire, ut in perscribenda unius Vaticani uarietate

me continerem: quam quidem nunc fere penitus exhaurire licuit, cum nouum Hugonianoque longe exactius eius codicis exemplum Böckingii aere, opera autem et fide Henrici Brunnii mei paratum sit. Sed cum uel hodie fore praeuideam, qui aut fidem habeant illi Tiliani Vaticanique codicum diuersitati aut saltem rationes cognoscere cupiant, quibus haec omnis disceptatio nitatur, faciendum putauit, ut Vaticani scripturis principis editionis et alterius Cuiacianae lectiones disertaque Cuiacii ac Merillii de Tili libro testimonia apponerem. In qua re pariter cum fide breuitati ita consului, ut quoties Vaticani mendum a Tilio correctum esset, unius Vaticani testimonium adscriberem, nec diserte de Cuiaciana altera testarer, nisi a principe editione dissentiret. Neque ideo multum in hac opera deliquisse uideor, quod complures bibliothecas adeunti mihi non contigit, ut Tili exemplum nanciscerer. Licebat enim in plerisque Sauinii fidem sequi, qui in eis, quas supra laudauit, disputationibus (Hall. Allg. Lit. Zeit. 1812 n. 115. 116. Hugo Ciu. Mag. IV 377 sqq.) paulo grauiores locos omnes e suo Tilianae editionis exemplo perscripsit: alia e Böckingii editione petii, aut ipse e posterioribus editionibus coniectura, quid in Tiliana extaret, assecutus sum. Reliquarum autem editionum uarietati, qua alii inutiliter commentarios suos cumularunt, ego nullum in adnotatione locum concessi. Neque omnem coniecturarum farraginem exponere uolui, sed subsistens in eis, quas probe excogitatas iudicarem, eo studiosius, ut ad suum quidque

auctorem referretur, curavi, quo licentius eam rem ab aliis habitam esse intellexi. Ipsa autem uerba Vlpiani quid a superioribus editionibus differant, singulatim recensere taedet: tantum uideor dicere posse, Vlpiani regulas partim Vaticani scripturis postliminio restitutis partim aliorum uel meis opinionibus adhibitis aliquanto nunc quam antea emendatiores prodire. Atque in uerborum ordinem, quae recte emendata uidebantur, recepi, quamquam superuacaneum duxi, in ipso contextu quamlibet correctionem diuersis litteris significare. Regularum autem excerptis addidi superstites ex institutionum libris reliquias: quas duplici adnotatione ita instruxi, ut uerba scriptorum, qui fragmenta conseruarunt, ac codicum editionumque lectiones separatim tradantur.

Denique indicem in regulas, Aug. Reifferscheidtio adiutore usus, confeci, qui quidem non omnia uerba complectitur, sed ea exhibet, quae maxime iuris studiosis prodesse uiderentur.

Haec iam in eò erant, ut prelo submitterentur, cum Caroli Röderi afferebantur emendandi Vlpiani conamina (Heidelb. 1856): in quibus cum paucis bonis mixta inuenissem plurima, quae maiorem confidentiam quam usum ac peritiam prodant, nolui diu retardatam libri mei editionem etiam diutius remorari.

Dabam **Bonnae** m. septembri MDCCCLVI.

DOMITII VLPIANI

E LIBRO REGVLARVM SINGVLARI

EXCERPTA

INCIPIVNT TITVLI EX CORPORE VLPiani

- I De libertis
- II De statu liberum uel statu liberis
- III De Latinis
- IIII De his qui sui iuris sunt
- V De his qui in potestate sunt
- VI De dotibus
- VII De iure donationum inter uirum et uxorem
- VIII De adoptionibus
- VIIII De his qui in manu sunt
- X Qui in potestate mancipioe sunt quem admodum eo iure liberentur
- XI De tutelis
- XII De curatoribus
- XIII De cece orbo et solitario patre
- XIIII De poena legis Iuliae
- XV De decimis
- XVI De solidi capacitate inter uirum et uxorem
- XVII De caducis
- XVIII Qui habeant ius antiquum in caducis
- XVIIII De dominiis et acquisitionibus rerum
- XX De testamentis
- XXI Quem admodum heres institui debeat
- XXII Qui heredes institui possunt
- XXIII Quem admodum testamenta rumpuntur
- XXIIII De legatis
- XXV De fidei commissis
- XXVI De legitimis heredibus
- XXVII De libertorum successionibus uel bonis
- XXVIII De possessionibus dandis
- XXVIIII De bonis libertorum

Hunc indicem titulorum nec ab Vlpiano nec ab eius breuidiore profectum, sed a Vaticani siue archetypi codicis scriptore confectum esse Mommsenus intellexit. Vide adn. p. 3, 1.

1 *** prohibet, exceptis quibusdam cognatis, et si plus donatum sit, non rescindit. 2 Minus quam perfecta lex est, quae uetat aliquid fieri, et si factum sit, non rescindit, sed poenam iniungit 5 ei, qui contra legem fecit: qualis est lex Furia

Desiderantur in principio libri definitiones diuisionesque iuris. Cf. Vlp. Inst. I 1—4. Gai I I. Hugo Ciu. Mag. IV 364. Ad ius scriptum pertinent haec §§ 1...3, quibus de legibus agitur: ac plenius quidem quam ab Gaio I 2 factum, qui non nisi haec: 'lex est quod populus iubet atque constituit.'

Initium libelli Lachmanno (Zeitschr. f. gesch. R. W. IX 174—212) Mommsenoque (Böck. ed. 4 p. 109—120) auctoribus constitui: quorum hic probabiliorem corruptelae uiam indagauit: in principio 'plus unum folium siue triginta sex fere uersus quales sunt codicis Vaticanani non uidentur intercidisse.' Vide supra. In Vat. et ed. princ. singulae partes sic se excipiunt: Incipiunt tituli (XXVIII tituli, om. incipiunt, ed. princ.) ex corpore Vlpiani. Mores ... inueteratus (p. 4, 10 sq.) I De libertis .... XXVIII de bonis libertorum. I Tit. (Tit. I ed. princ.) De libertis. Libertorum ... confirmat (quod datum legatum est add. ed. princ.) (p. 5, 9) prohibet ... prima lege (p. 4, 9). hodie autem (p. 5, 10). Verum ordinem, sed omisso indice titulorum, exhibent Cuiacianae, praeposito titulo: De legibus et moribus et his: Imperfecta lex est, uel uti Cincia, quae supra certum modum donari (sed inclin. litt. Cui. b) initio praefixis. Cuiacius Obs. XIX 30 lacunam initio ita expleuit: Lex aut perfecta est, aut imperfecta, aut minus quam perfecta. Perfecta lex est, uel uti Aelia Sentia, quae uetat aliquid fieri, et si factum sit, rescindit. Imperfecta lex est, uel uti Cincia, quae supra certum modum donari. Schillingius Animadu. spec. I haec supplementa: Perfecta lex est, quae uetat aliquid fieri, et si factum sit, rescindit, qualis est ..... Imperfecta lex est, quae uetat aliquid fieri, et si factum sit, non (nec Böckingius) rescindit, nec poenam iniungit ei, qui contra legem fecit: qualis est lex Cincia, quae plus quam ..... donari proposuit 2 et] sed Turnebus Adu. VII 21. at Zimmernius (Gesch. d. R. Priu. R. I 62) 2.4 rescindet Vat. 5 fecerit Hugo I. C. A. p. 1603

testamentaria, quae plus quam mille assium legatum mortisue causa prohibet capere praeter exceptas personas, et aduersus eum, qui plus ceperit, quadrupli poenam constituit.

3 Lex aut rogatur, id est fertur: aut abrogatur, id est prior lex tollitur: aut derogatur, id est pars primae tollitur: aut subrogatur, id est adicitur aliquid primae legi: aut obrogatur, id est mutatur aliquid ex prima lege.

4 Mores sunt tacitus consensus populi, longa consuetudine inueteratus.

I DE LIBERTIS

5 Libertorum genera sunt tria, ciues Romani, Latini Iuniani, dediticiorum numero.

6 Ciues Romani sunt liberti, qui legitime manu

§ 3] Breuiatoris culpa non casu ex iuris scripti partibus plebiscita, senatus consulta, constitutiones principum, edicta, responsa, de quibus Gaius I 4—7, desiderantur. Cf. Hugo l. c. Mommsenus.

§ 4] De moribus h. e. de iure non scripto de suo addidit Vlpianus. I DE LIBERTIS] Incipit pars Regularum prima quae est DE IVRE PERSONARVM siue DE CONDITIONE HOMINVM. Vlp. I—XVIII. Gai I. Ac reseuit primum breuiator iuris diuisionem, qualis apud Gaium I 8 legitur: 'omne .. ius ... uel ad personas pertinet, uel ad res uel ad actiones.' deinde de iure personarum partitiones 'quod omnes homines aut liberi sunt aut serui: rursus liberorum hominum alii ingenui sunt alii libertini.' Cf. Gai I 9. 10. In hac autem A. DE LIBERTIS disputatione quae tit. I—III comprehendit Vlpianus multifariam a Gai institutionibus (I 12—47) declinauit: quo de uide Böckingii syst. tab. cum adn. Agitur autem 1) de libertorum generibus (I 5—11 cf. Gai I 12. 16. 17. 13—15).

1 ascium *Vat.* mille assium] 'Lex habuit mille aeris' *Cuiacius Obs. XIX 31* 2 morti suae *Vat.* 4 poena *Vat.* 5 Lex] ex (*litterae L spatio uacuo relicto*) *Vat.* 7 primae *Cuiacianae*. prima *Vat. ed. princ.* primae legis *Cuiacius in notis*. e prima *Huschkius apud Böckingium* 8 obrogat *Vat.* 10 moris *Vat.* consensus *Vat.* 11 inueteratus *Vat.* 15 qui legitime manu missi sunt, id est aut (aut *omisi cum Gaio*) uindicta aut censu a. t. n. i. i. *Böckingius*. qui legitimae censu aut testamento nullo iure inpediente *Vat.* qui uindicta censu aut testamento n. i. i. manu missi sunt *ed. princ.* qui legitima manu missione (*uel simpliciter legitime*) liberati

missi sunt, id est uindicta aut censu aut testamento, nullo iure impediēte.

- 7 Vindicta manu mittuntur apud magistratum, uelut consulem, proconsulem praetoremue. 8
 5 Censu manu mittebantur olim, qui lustrali censu Romae iussu dominorum inter ciues Romanos censum profitebantur. 9 Ut testamento manu missi liberi sint, lex duodecim tabularum facit, quae confirmat testamenta.
 10 10 Hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege Iunia, qua lege Latini sunt nominatim inter amicos manu missi. |

§ 8 Censu manu mittebantur olim] Praeter morem, quem Mommsenus inuestigauit, breuiator de iure obsoleto notitiam in epitomam recepit. Cf. Göschenus (Zeitschr. f. gesch. R. W. III 269).

§ 10 confirmat testamenta. Hodie] Casu aut librarii peccato nihil nisi ita post confirmat intercidit. Reliqua, quae desideraueris, ad ius obsoletum pertinentia excerptoris consilium omisit. Vlpiani sententiam post alios indicauit Mommsenus. Vide infra.

sunt, id est uindicta aut censu aut t. n. i. impediēte *Schillingius*. Cf. *Gai I 17* 'iusta ac legitima manu missione liberetur, id est uindicta aut censu aut testamento, is ciuis Romanus fit.'

- 3 magistratum uelut consulem, proconsulem praetoremue *Hugo I. C. A. p. 1603*, *Mommsenus (Stadtr. u. Salpensa u. Malaca p. 345 sq.)*. magistratū p̄turim ue uelut consulē proconsulem *Vat. Cuiaciana b*, sed eadem PR. uelut in margine. magistratum, uelut Praetorem, Consulem, Proconsulem *ed. princ.* magistratum populi Romani, uelut consulem praetoremue uel proconsulem *Lachmannus* 5 mittebantur, qui olim *Loonius*, cf. *Zimmernius (Gesch. d. R. Priu. R. I 746)*. mittebantur, olim qui *Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 102)* 9. 10 *Vide adn. ad p. 3, 1.* confirmat testamenta. Latini sunt liberti, qui uoluntate domini in libertate morantur: quos olim praetor tueri solebat in possessione libertatis: hodie *Mommsenus*. De latiore lacuna cogitauerat *Lachmannus*. confirmat testamento datas libertates. Olim liberi non erant, qui aliter quam uindicta, censu uel testamento manu mittebantur: hodie *Cuiacius in notis*. confirmat *** Inter amicos manu missi olim non erant ipso iure liberi, sed uoluntate domini in libertate morabantur, et eos seruire non permittebat Praetor: hodie *idem Obs. XIX 30* 11 nominatim *Hugo I. C. A. p. 1603*, *Lachmannus*. nominati * *Vat. ed. princ.*

11 Dediticiorum numero sunt, qui poenae causa uincti sunt a domino, quibusue stigmata scripta fuerunt, qui propter noxam torti nocentesque inuenti sunt, quiue traditi sunt, ut ferro aut cum bestiis depugnarent, uel in ludum uel custodiam coniecti fuerunt, deinde quoquo modo manu missi sunt: idque lex Aelia Sentia facit.

12 Eadem lege cautum est, ut minor triginta annorum seruus, uindicta manu missus, ciuis Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit: id est sine consilio manu missum lex Aelia Sentia seruum manere putat, testamento uero manu missum perinde haberi iubet, atque si domini uoluntate in libertate esset, ideoque Latinus fit.

13 Eadem lex eum dominum, qui minor uiginti annorum est, prohibet seruum manu mittere, praeter quam si causam apud consilium probauerit. 13^a In consilium autem adhibentur Romae

§§ 12—19] Disputatur 2) de eis qui manu mitti uel manu mittere prohibeantur. Cf. Gai I 18—27. 36—47.

2 quibusue stigmata scripta *Cuiacius in notis et in mrg. Cuiacianae b* (cf. *Quintilian. VII 4, 14* 'fugitiuo stigmata scripta.'). quib: uestigia scripta *Vat. ed. princ.* quibusue stigmata inscripta *Bluntschelius conl. Gai I 13* 'quibusue stigmata inscripta sint.' 3 quiue *Schillingius* 5 uel in ludum uel custodiam *scripsi.* uel custodia *Vat.* uel in custodiam *ed. princ.* inue ludum uel custodiam *Schillingius conl. Gai I 13* 'inue ludum custodiamue coniecti fuerint.'

6 sint *Hugo I. C. A. p. 1603* 7 lex ascia *Vat. semper, ut semel monuisse sufficiat* 8 legē *Vat.* 9 ciues *Vat.*

11 id est *Lachmannus.* ideo *Vat. ed. princ.* consiliū *Vat.* lex Aelia Sentia *M. Hertzius. Cf. Hugo (Gött. Gel. Anz. 1833 p. 1443 sq.).* caesaris *Vat. Cuiaciana b. omisit ed. princ. censue Schillingius. Cf. Göschenus (Zeitschr. f. gesch. R. W. III 243).* eius aetatis *Huschkius* 12 putat] *Cf. Cuiacius notis in Vlp. II 4* 17 apud *Vat.*

18 *Distinxit (13^a) Hugo (Ciu. Mag. IV 390)* consilium *ed. princ. consilio Vat. Cuiaciana b* Romae] *Romani Vat.*

quinque senatores et quinque equites Romani, in
prouinciis uiginti reciperatores, ciues Romani. 14

Ab eo domino, qui soluendo non est, seruus testamento
liber esse iussus et heres institutus, etsi minor sit
5 triginta annorum, uel in ea causa sit, ut dediticius
feri debeat, ciuis Romanus et heres fit, si tamen
alius ex eo testamento nemo heres sit. quodsi
duo pluresue liberi heredesque esse iussi sint, primo
loco scriptus liber et heres fit: quod et ipsum lex
10 Aelia Sentia facit. 15 Eadem lex in fraudem
creditoris et patroni manu mittere prohibet.

16 Qui tantum in bonis, non etiam ex iure
Quiritium seruum habet, manu mittendo Latinum
facit. In bonis tantum alicuius seruus est uelut
15 hoc modo: si ciuis Romanus a ciue Romano seruum
emerit, isque traditus ei sit, neque tamen manci-
patus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno
possessus sit. nam quam diu horum quid fiat, is
seruus in bonis quidem emptoris est, ex iure Qui-
20 ritium autem uenditoris est.

17 Mulier quae in tutela est, item pupillus et
pupilla manu mittere non possunt.

§ 17] Excerptoris consilio plura hic resecta esse uelut de iure li-
berorum Mommsenus arbitratur. Qui quod haec saltem: nisi tutore
auctore (Cf. Göschenus Zeitschr. f. gesch. R. W. III 268) non de-

1 aequites *Vat.* 2 prouinciis *Böckingius Huschkio*
auctore (cf. Gai I 20). prouincia *Vat. ed. princ.* reci-
peratores *Lachmannus.* receperatoris (tores) *Vat. Cuiaciana*
b. recuperatores ed. princ. 3 soluendus *Vat.* testa-
menti *Vat.* 4 institu*tus *Vat.* 5 annorum *scripsi se-*
cundum Hugonem I. C. A. p. 1603. annis *Vat. edd. Cf.*
Göschenus in Gai I 18 ed. 2. Huschkius (Rhein. Mus. f. Iu-
rispr. VII 67) 6 ciues r. et *Vat.* 8 sint *Vat. sunt*
ed. princ. 10 fraude *Vat.* 11 creditorum *Hugo I. C.*
A. p. 1603. Cf. Gai I 37. 47 12 ius Quiritium *Vat.*
semper 15 ciues *Vat.* 16 hemerit *Vat.* is qui
Vat. 17 anno *Vat. in lit. alio atram.* 18 quam diu]
i. e. donec. Cf. Schultingius in Gai Epit. II 4, 2. Lachmannus
19 ex] et *Vat.*

18 Communem seruum unus ex dominis manu mittendo partem suam amittit, eaque ad crescit socio, maxime si eo modo manu miserit, quo, si proprium haberet, ciuem Romanum facturus esset. nam si inter amicos eum manu miserit, plerisque placet 5 eum nihil egisse. 19 Seruus, in quo alterius est usus fructus, alterius proprietatis, ab proprietatis domino manu missus liber non fit, sed seruus sine domino est.

20 Post mortem heredis aut ante institutionem 10 heredis testamento libertas dari non potest, excepto testamento militis. 21 Inter medias heredum institutiones libertas data utrisque adeuntibus non ualet, solo autem priore adeunte iure antiquo ualet. sed post legem Papiam Poppaeam, quae partem 15 non adeuntis caducam facit, siquidem primus heres uel ius patris uel ius antiquum habeat, ualere eam posse placuit: quod si non habeat, non ualere constat, quod loco non adeuntis legatarii patres

buisse resecari adfirmat, nescio an ea casu propter compendium nta pone possunt interciderint.

§ 19 seruus sine domino est] Taedio breuiatoris haec: donec manet usus fructus: quo finito Latinus efficitur (Cf. Göschenus Zeitschr. f. gesch. R. W. III 264) desiderari Mommsenus iudicat.

§ 20—II 12] 3) De manu missione testamentaria Vlpianus absque Gai institutionibus egit: nisi quod de lege Furia Caninia (24. 25) Gaius quoque I 42—46 dicit.

§ 21 uel ius patris] Haec Mommsenus putat excerptorem suo consilio omisisse: in quo malim incuriam librarii agnoscere.

2 admittit *Vat.* 7 ab *scripsi.* ad *Vat.* a *edd.* 8 li. bér *Vat.* 13 institutionis *Vat.* utriusq: *Vat.* 15 Poppaeam *Schultingius* ubtque. pōpeiam *m. pr. Vat.* (~ et i eras. *m. alt.*) popeam *ed. princ.* Cf. *Schneiderus* (*Anwach-sungsr. p. 198*) 16 adeuntes *Vat.* 17 uel ius patris *Mommsenus*, idem post *Lachmannum* uel liberos coniciens. omisit *Vat. ed. princ.* liberos *Schultingius.* uel ius caduci *Rudorffius* (Cf. *Zeitschr. f. gesch. R. W. VI 414*). ius caduca uindicandi uel ius patrum *Schillingius.* uel ius liberorum *Lachmannus* 18 ualere (re in *lit.*) *Vat.* 19 adeuntes *Vat.* legatarii patres *Vat. Cuiaciana b* (Cf. *Gai II 206*). legatarii partis *ed. princ.*, sed in *cod. Tili* patres fuisse at-testatur *Cuiacius not. post.*

heredes fiunt: sunt tamen, qui et hoc casu ualere eius causam posse dicunt. 22 Qui testamento liber esse iussus est, mox, quamuis unus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit. 23 Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui testamenti faciendi et mortis tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt.

24 Lex Fusia Caninia iubet testamento ex tribus seruis non plures quam duos manu mitti: 10 et usque ad decem dimidiam partem manu mittere concedit: a decem usque ad triginta tertiam partem, ut tamen adhuc quinque manu mittere liceat, aequae ut ex priori numero: a triginta usque ad centum quartam partem, aequae ut decem ex superiori numero liberari possint: a centum usque ad quin- 15 gentos partem quintam, similiter ut ex antecedenti numero uiginti quinque possint fieri liberi. et denique praecipit, ne plures omnino quam centum ex cuiusquam testamento liberi fiant.

20 25 Eadem lex cauet, ut libertates seruis testamento nominatim dentur.

2 eius causam *Lachmannus*. eius eã *Vat.* eam ed. *princ.* iure eam *Hugo I. C. A. p. 1603.* aequius eam *Schillingius*. e testamento eam *Mommsenus* 3 quamuis *Vat.* (cf. *Lachmannus*). quam ed. *princ.* quam uel *Marezollus (Hugo I. C. A. p. 1603)* 5 qui et *prop. Böckingius* 6 ex] & *Vat.* 7 testa***tores *Vat.* men litterae erasae uidentur 8 Fusia scripsi (Cf. *Gai I 46 Böck.*) Fufia *Vat.* Cuiaciana b. Furia ed. *princ.* testamentũ *Vat.* 11 decem scripsi (Cf. *III. 6. XXIV 17*) decimo *Vat.* ed. *princ.* decem *Hugo (Ciu. Mag. IV 390)* 12 : 14 aequae *Vat.* 14 partim *Vat.* superiori *Vat.* Cuiaciana b. Cuiacius in *not. post.* priori ed. *princ.* 15 . 17 numerũ *Vat.* 15 centũ *Vat.* 16 antecedenti *Vat.* antecedenti edd. 17 et denique *Vat.* Cuiaciana b. eademque ed. *princ.* denique Cuiacius in *not. post.* 18 p̄cepit *Vat.* 20 libertatis *Vat.*

II DE STATV LIBERO VEL STATV LIBERIS

1 Qui sub conditione testamento liber esse iussus est, statu liber appellatur. 2 Statu liber, quam diu pendet conditio, seruus heredis est.

3 Statu liber, seu alienetur ab herede, siue usu capiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit.

4 Sub hac conditione liber esse iussus: SI DECEM MILIA HEREDI DEDERIT, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem peruenit: idque lex duodecim tabularum iubet.

5 Si per heredem factum sit, quo minus statu liber conditioni pareat, proinde fit liber, atque si conditio expleta fuisset. 6 Extraneo pecuniam dare iussus et liber esse, si paratus sit dare, et is cui iussus est dare, aut nolit accipere, aut ante quam acceperit moriatur, proinde fit liber, ac si pecuniam dedisset.

7 Libertas et directo potest dari hoc modo LIBER ESTO, LIBER SIT, LIBERV M ESSE IVBEO,

II DE STATV LIBERO VEL STATV LIBERIS] Hic index Mommseno uidetur ex breuiatoris officina profectus esse: nec enim inscriptio, quae ne Latine quidem scripta est, omnia comprehendit, quae hoc titulo tractantur (§§ 7—12 de directa et per fidei commissum data manu missione agitur): et tituli argumentum ad manu missionem testamentariam pertinet. Cf. Schillingius Animadu. spec. I.

1 DE STATV LIBERV̄ VEL STATV LIBERIS *Vat.* De statu liberis *ed. princ.* De statu libero *Schillingius* 3 quādiu ^{statu liber} (st. li. *ead. m.*) *Vat.* 4 pendit *Vat.* est *ed. princ.* *inclin. litt. Cuiaciana b. omisit Vat.* 6 usu capiatur *Cuiaciana b in mrg. Cf. Obs. XIII 16 et not. post. suscipiatur Vat. ed. princ.* 8 herede *Vat.* 9 pecuniā *Vat.* 10 peruenit *Marezollius (Hugo l. C. A. p. 1603).* pueniet ^{lex} *Vat. ed. princ.* idq: duodecim (lex *ead. m.*) *Vat.* 11 herede *Vat.* 12. 16 proinde (pinde) *Vat. Cuiaciana b. perinde ed. princ.* condicio *Vat.* 14 et liber esse *ed. princ.* ut liber *ēē. Vat.* ut liber esset *Bluntschelius. Cf. Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 103)* 15 nolit *Turnebus Adu. VII 21. nollet Vat. ed. princ.*

et per fidei commissum, ut puta ROGO, FIDEI
 COMMITTO HEREDIS MEI, VT STICHVM SERVVM
 MANV MITTAT. 8 Is qui directo liber esse iussus est,
 horcinus fit libertus: is autem cui per fidei commis-
 5 sum data est libertas, non testatoris, sed manu
 missoris fit libertus. 9 Cuius fidei committi po-
 test ad rem aliquam praestandam, eiusdem etiam
 libertas fidei committi potest. 10 Per fidei com-
 missum libertas dari potest tam proprio seruo testa-
 10 toris, quam heredis aut legatarii, uel cuius libet
 extranei seruo. 11 Alieno seruo per fidei com-
 missum data libertate, si dominus eum iusto pretio
 non uendat, extinguatur libertas, quoniam nec pre-
 tii computatio pro libertate fieri potest. 12 Li-
 15 bertas sicut dari, ita et adimi tam testamento quam
 codicellis testamento confirmatis potest, ut tamen
 eodem modo adimatur, quo et data est.

III DE LATINIS

1 Latini ius Quiritium consequuntur his mo-
 20 dis: beneficio principali, liberis, iteratione, militia,
 naue, aedificio, pistrino: praeterea ex senatus con-
 sulto uulgo quaesitos tres enixa. 2 Beneficio

III DE LATINIS] 4) De Latinis. Cf. Gai I 28—35. Titulus parum
 accommodate ad argumentum conceptus est: certe plenior esse debuit
 uel ita: Latini quibus modis ius Quiritium consequuntur.
 Cf. Mommsenus.

2 ut Stichum *ed. princ.* ut iste cum *Vat.* uti stichum
Puchta (Hugo 5 praef.). Cf. XXIV 12. Lachmannus 3
manu mittatis***is Vat. 4 horcinus *Vat. ed. princ.* or-
cinus Charondas libertus *edd. cum not. Cui. Cuiaciana b.*
 liberto *Vat. ed. princ.* 7 prestandã *Vat.* 11 cõmisso
Vat. 12. 13 p̄tio. p̄tii *Vat.* 14 libertatẽ *Vat.* 15
 adimitatẽtestamento *Vat.* 16 codicellis *Vat. semper (Cf.*
Isidori Orig. V 24, 14). codicillis *edd.* 19 Latinius *Vat.*
 21 pristino *Vat.* preterea et *Vat.* 22 uulgo
 quaesitum, (siue quaesitos) ter (tres Böck.) enixa *Hugo (Ciu.*
Mag. IV 394). uulgo quaesit te re nexa *Vat.* ueluti quae

principali Latinus ciuitatem Romanam accipit, si ab imperatore ius Quiritium impetrauerit. 3 Liberis ius Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta annorum manu missionis tempore fuit: nam lege Iunia cautum est, ut si ciuem Romanam uel 5 Latinam uxorem duxerit, testatione interposita quod liberorum quaerendorum causa uxorem duxerit, postea filio filiae nato natae et anniculo facto, possit apud praetorem uel praesidem prouinciae causam probare, et fieri ciues Romani tam ipse quam 10 filius filiae eius et uxor: scilicet si et ipsa Latina sit: nam si uxor ciuis Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est ex senatus consulto, quod auctore diuo Adriano factum est. 4 Iteratione fit ciuis Romanus, qui post Latinitatem, quam acceperat, 15 maior triginta annorum, iterum iuste manu missus est ab eo, cuius ex iure Quiritium seruus fuit. sed huic concessum est, ex senatus consulto etiam liberis ius Quiritium consequi.

5 Militia ius Quiritium accipit Latinus, si inter 20 uigiles Romae sex annis militauerit, ex lege Vi-

sit ter enixa *ed. princ.* uulgo quae sit ter enixa *Cuiaciana b.* (scto) Volusiano quae sit ter enixa *Sauinius (Hall. Allg. Litt. Zeit. 1812 II 71).* uulgo quaesitum enixa *Lachmannus.* mulier (uirgo *Schill.*) quae sit ter enixa *Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 103)* 5 ciue *Vat.* 6 téstatione *Vat.* 7 duxit *Vat.* 8 natu *Vat.* anecullo *Vat.* 9 prouintiae *Vat.* causam *edd. cum not. Cui. Cuiaciana b. causa Vat. ed. princ.* 10 ciues Romani *Lachmannus (conl. Gai I 29).* ciuem romanū *Vat. ed. princ.* ciuis Romanus *Charondas* 12 . 13 ciues *Vat.* 13 consultu *Vat.* 14 diui atriani *Vat.* auctoritate diui Hadriani *prop. Böckingius* 16 sed iuste *Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 104)* 18 .ē. ut (t in lit.) *Vat.* ex scto, ut ... consequatur *Hugo I. C. A. p. 1603.* ut ... consequi possit *prop. Böckingius* 18 consultu *Vat.* consulto *edd.* 19 liberi *Vat.* 20 accepit *Vat.* si *omisit Vat.* 21 uigilis *Vat.* annos *Böckingius* 21 *Visellia Cuiacius in notis.* *Visillia Vat. ed. princ.*

sellia. praeterea ex senatus consultu concessum est ei, ut si triennio inter uigiles militauerit, ius Quiritium consequatur. 6 Naui Latinus ciuitatem Romanam accipit, si non minorem quam decim 5 milium modiorum nauem fabricauerit, et Romam sex annis frumentum portauerit, ex edicto diui Claudi.

III DE HIS QVI SVI IURIS SVNT

1 Sui iuris sunt familiarum suarum principes, 10 id est pater familiae, itemque mater familiae.

2 Qui matre quidem certa, patre autem incerto nati sunt, spurii adpellantur.

V DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT

1 In potestate sunt liberi parentum ex iusto 15 matrimonio nati.

2 Iustum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, conubium sit, et tam masculus pubis quam femina potens sit, et utrique consentiant, si sui iuris sunt, aut etiam parentes eorum,

§ 6] Duos extremos modos, quibus Latini ius Quiritium consequuntur, aedificium et pistrinum (u. § 1) Mommsenus taedio epitomatorum omissos arbitratur.

III DE HIS QVI SVI IURIS SVNT] B. De his qui sui iuris sunt uel alieno iuri subiecti. IV—X. Cf. Gai I 48—141. Quae quomodo cohaereant cum superioribus atque olim ab Vlpiano fuerint distributa e

1 preterea *Vat.* postea *P. Faber in not.* consultu
Vat. consulto *edd.* 2 ei] ei, qui maior triginta anno-
rum manu missus est *conl. Gai I 31 Lachmannus* trien-
nium *Böckingius* uigilis *Vat.* 3 nauis *Vat.* naue *ed.*
princ. ciuitate romana *Vat.* 4 accepit *Vat.* mi-
nore *Vat.* decem *Vat.* (*cf. I 24*). decem *edd.* 5 mil-
lium *Schultingius.* milia *Vat. ed. princ.* roma *Vat.* 7
claudi *Vat.* 9 principis *Vat.* 11 certa *omisit Vat.*
12 spurii *Vat.* 14 et *Vat.* 16 Iusto *Vat.* 17
conubium *Vat. semper* tam a masculos *Vat.* 18 pubis
Vat. pubes edd. uiripotens *Turnebus Adu. VII 21*
19 sint *Hugo I. C. A. p. 1604, ut p. 14, 1*

si in potestate sunt. 3 Conubium est uxoris iure ducendae facultas. 4 Conubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum Latinis autem et peregrinis ita, si concessum sit. 5 Cum seruis nullum est conubium. 6 Inter parentes et li- 5 beros infinite cuiuscumque gradus sint conubium non est: inter cognatos autem ex transuerso gradu olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant, nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere, sed tantum fratris filiam, 10

Gaio apparet I 48. Ceterum nec inscriptio IIII, nec proxima DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT ab Vlpiano interpositae sed, quod Mommseno uidetur, ab excerptore e diuisionibus quas desideramus retentae: cum praesertim V §§ 6. 7 in collatione sub titulo DE NVPTIIS ex Vlpiano citentur. De nuptiis autem, quas Gaius nulla alia ratione, quam quod inter causas patriae potestatis sunt, attingit (cf. Gai I 56—64), Vlpianus generatim egit, ut postea tit. VI de dotibus. Vid. Böckingii adn. ad syst. tab. et Mommseni disputationem.

Interpolationem excerptoris manu factam Mommsenus agnoscit in additis otiose, ut ipsi uidetur, infinite u. 5. filiam u. 10, ac repositis aut- aut u. 10 pro nec-nec quod est in Coll. Vid. infra.

2 conubiū* *Vat.* 5 Inter parentes — p. 15, 7 spurrii sunt] *Vide Mosaicarum et Romanarum legum Collationem* 'TIT. VI DE INCESTIS NVPTIIS. KAP. II. VLPIANVS LIBRO REGVLARVM SINGVLARI SVB TITVLO DE NVPTIIS' (libro regularum singulari *Ber.* liber singulari *Vind.* libro singulari *Verc.* de nuptiis sub titulo *Ber. Vind.* de nuptiis titulo *Verc.* Cf. *Schillingius Diss. crit. p. 12 sq.*) 6 infinite *om. Coll.* cuiusque *Verc. Coll.* sint (*sive sit*) *Coll. omisit Vat. edd. Vlp.* 7 cognatos] cogatur *Vind. Verc. Coll.* transuersu *Verc. Coll.* 8 usque ad quartum gradum *om. ed. Pith. Coll.* 9 non poterant] competerant *Vind. Coll.* etiam *om. Coll.* tertio] quarto *Cuiacius in not.* 10 *sqq.* sed tantum fratris filiam, non etiam sororis filiam nec amitam uel materteram, quamuis eodem gradu sit *Cuaciana b.* sed (*si ed. princ.*) tamen fratres (*fratris ed. princ.*) filia non etiã sororis filia aut amita uel matertera quãuis eodẽ gradu sit *Vat. ed. princ.* sed tantum fratris filiam (*filia Ber. Vind. Verc.*), non etiam sororis nec amitam (*amita Vind.*) nec materteram (*matertera Vind. Verc.*) quamuis eodem gradu sint *Collatio. Cf. Cuiacius Obs. XIII 16.* Sed tamen fratris aut sororis filiam nep-

non etiam sororis filiam, aut amitam uel matertem, quamuis eodem gradu sint. eam denique, quae nouerca uel priuigna, uel quae nurus uel socrus nostra fuit, ducere non possumus. 7 Si quis eam
5 quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit. ideoque liberi in potestate eius non fiunt, sed quasi uulgo concepti spurii sunt.

8 Conubio interueniente liberi semper patrem secuntur: non interueniente conubio matris conditioni accedunt, excepto eo, qui ex peregrino et ciue
10 Romana peregrinus nascitur, quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum deterioris parentis conditionem sequi iubet. 9 Ex ciue Romano et Latina Latinus nascitur, et ex libero et ancilla seruus,
15 quoniam, cum his casibus conubia non sint, partus

temue eorum, quamuis eodem gradu sit, amitam uel matertem (... ducere non possumus) *Cuiacius in notis*

2 eam denique uxorem quae nouerca ... fuit ducere *Hottomanus apud P. Fabrum in not.* eadēq: uxore nouerca ... fuit ducere *Vat. ed. princ.* eam quae (eamque *Ber.* eaque *Verc.*) nouerca ... fuit, uxorem ducere *Collatio. Cf. Cuiacius Obs. XIII 16.* eamque uxorem quae nouerca ... fuit, ducere *Cuiacius in notis.* uxorem eam, quae nouerca ... fuit, ducere *Hugo 3.* eandem quae nouerca ... fuit, uxorem ducere *Schillingius Diss. crit. p. 35. Cf. Lachmannus*

3 uel quae (que *Ber.* quem *Vind.*) nurus *Coll.* uel nurus *Vat.* uel nurus *edd. Vlp.* uel socrus *om. Vind. Coll.* nostra *om. Coll.* 4 ea *Vind. Coll.* 5 incertum *Vind. Verc. Coll.* 6 matrimonio *Verc. Coll.*

contrahi *Vind. Verc. Coll.* liberis *Ber. Coll.* potestatem *Verc. Coll.* eis *Ber. Vind. Verc. Coll.* 7 uulgo *** *Vat. σποράδην amicus Heimbachii (Leipz. Repert. 1843 III p. 104)* conconcepti *Vind. Coll.* spurii *Coll.*

ed. princ. Vlp. sperei *Vat.* sine patre *Schillingius Diss. crit. p. 39* 8 conubiū ** interuenientē *Vat.* 9 secuntur *Vat.* 10 conditione *Vat.* eo] eum *Vat.* qui]

quod *Huschkius* 11 qm̃ *** *Vat. in litura fortasse odo fuit Mensia] Aelia Sentia Puchta (Cursus d. Institutionen II p. 475 ed. 4)* 12 nato *Vat.* deteriores parentes conditione *Vat.*

sequitur matrem. 10 In his, qui iure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis tempore disceptatur: in his autem, qui non legitime concipiuntur, editionis: uel uti si ancilla conceperit, deinde manu missa pariat, liberum parit: nam quoniam non legitime concepit, cum editionis tempore libera sit, partus quoque liber est.

VI DE DOTIBVS

1 Dos aut datur, aut dicitur, aut promittitur. 2 Dotem dicere potest mulier, quae nuptura est, et debitor mulieris, si iussu eius dicat: item parens mulieris uirilis sexus, per uirilem sexum cognatione iunctus, uelut pater, auus paternus. Dare, promittere dotem omnes possunt.

3 Dos aut profecticia dicitur, id est quam pater mulieris dedit, aut aduenticia, id est ea quae a quouis alio data est.

4 Mortua in matrimonio muliere dos a patre profecta ad patrem reuertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes uirum. quodsi pater non sit, apud maritum remanet. 5 Aduenticia autem dos semper penes maritum remanet,

[VI DE DOTIBVS] De dotibus, quas Gaius non tetigit hoc loco, plene disputat Vlpianus, ita quidem ut locus de patria potestate parum conuenienter interrumpatur. Cf. Schillingius Animadu. spec. I.

1 sequi *Vat.* contractu matrimoniū *Vat.* 2 tempore disceptatur *Lachmannus.* tēpore exceptaf *Vat.* tempus spectatur *ed. princ.* tempus expectatur *Schillingius*
 3. 6 legitimae *Vat.* 5 quoniam (qm̄) *Vat. ed. princ.* quamuis *ed. cum not. Cui. Fabrot., corr. Cuiacius in not. post.* quemadmodum *Cuiaciana b* 9 dox *Vat. semper, ut semel monuisse sufficiat* promittit *Vat.* 11 item *Aleander in Gai Epit. II 9, 3. Schillingius Diss. crit. p. 7 sq. Animadu. II p. 62 sq. institutus Vat. ed. princ.* 15 aut *Vat.* ea quam *Hugo F. C. A. p. 1604* 16 que *Vat.*
 18 muliere *** dox *Vat.* 20.22 paenes *Vat.* 21 rémanet *Vat.*

praeter quam si is qui dedit, ut sibi redderetur, stipulatus fuit: quae dos specialiter recepticia dicitur.

6 Diuortio facto, siquidem sui iuris sit mulier, ipsa habet actionem, id est dotis repetitionem, quodsi in potestate patris sit, pater adiuncta filiae persona habet actionem: nec inter est aduenticia sit dos, an profecticia.

7 Post diuortium defuncta muliere heredi eius actio non aliter datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

8 Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bima, trima a die redditur: nisi si ut praesens reddatur, conuenerit. reliquae dotes statim redduntur.

9 Retentiones ex dote fiunt aut propter liberos, aut propter mores, aut propter inpensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

10 Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cuius in potestate est, diuortium factum sit: tunc enim singulorum liberorum nomine

§ 9 aut propter liberos] Haec Mommseno uidetur excerptor consulto propter legem Constantini (cf. ad tit. XIII) omisisse. Cf. I 17 not. In quo ego cum ceteris malui librarii incuriam agnoscere. Vide infra.

1 Fortasse reddatur et statim fuerit uel sit. Cf. u. 12

2 fuerit Hugo I. C. A. p. 1004. sit Bluntschelius 4 actionem ed. princ. actione Vat. actionem rei uxoriae Hugo (Ciu. Mag. IV 395), et simul proximis id est dotis repetitionem resectis olim P. Faber in not. id est] ad Schillingius

5 adiuncta edd. cum not. Cui. adiunctae Vat. ed. princ.

6 actionem P. Faber. actionem reuera Vat. ed. princ. actionem rei uxoriae Cuiacius in notis. rei uxoriae eieci ut glossema: sed uide Schillingium 5 aduentitia Vat.

8 mulierem Vat. 10 numerū Vat. 11 annuabi matrima adie Vat. annua bima trima die ed. princ. Cf. VI 13

redditur Hugo (Ciu. Mag. IV 396). reddetur Vat. ed. princ. nisi si ed. princ. nisi^{si} Vat. nisi Böckingius

12 relique Vat. 14 Retentiones Vat. aut propter liberos ed. princ. inclin. litt. Cuiaciana b. omisit Vat. Vide supra

sextae retinentur ex dote: non plures tamen quam tres. sextae in retentione sunt, non in petitione.

11 Dos quae semel functa est, amplius fungi non potest, nisi aliud matrimonium sit.

12 Morum nomine, grauiorum quidem sexta reti-⁵ netur, leuiorum autem octaua. grauiores mores sunt adulteria tantum, leuiores omnes reliqui. 13 Mariti mores puniuntur in ea quidem dote, quae a die reddi debet, ita ut propter maiores mores praesentem dotem reddat, propter minores senum men-¹⁰ sum die. in ea autem, quae praesens reddi solet, tantum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote, quae triennio redditur, repensatio facit.

1 sexte *Vat.* 1 *sqq.* Verba distinxit post Hugonem (*Ciu. Mag. IV 396 sq.*) Heimbachius (*über Vlp. Fragm. p. 25 sq.*) Cf. *Leipz. Repert. 1843 III p. 104.* tres sexte in retentione sunt, non in petitione *dox Vat.* tres sextae in retentione sunt, non in petitione. Dos *ed. princ.* tres sextae in retentione sunt, nam in petitione dos *Klenzius: quo de uide Lachmannum, et ipsum Klenzium (Zeitschr. f. gesch. R. W. IX 231 sq.).* tres sextae in retentione sunt, nec ea retentione dos ... fungi potest *Huschkius.* tres sextae ... petitione, nam dos *secundum Lachmannum Böckingius. Vide etiam Schillingium (Bemerk. üb. R. R. G. p. 371)*

4 aliud *ed. princ.* alium *Vat., Lachmannus* 5.6 sexta retinetur *Cuiacius Obs. XIX 30.* sextae (sexe *Vat.*) retinentur *Vat. ed. princ.* 6 aut *Vat. Cuiacius in notis. Cuiaciana b. item ed. princ.* octauae *Cuiacius in not. grauioris ** moris Vat.* 7 adulteria *ed. princ. adulterio Vat. adulterium prop. Böckingius* 8 moris *Vat. a die Vat. ed. princ. prob. P. Faber in not. annua bima trima die Cuiacius in notis. annua die Idem Obs. VII 20. Vtrum a die an ad diem an die uerum sit addubitat Lachmannus. ad diem Mommsenus. Cf. VI 8* 9 ita ut *Schillingius.* Ita *Vat. ed. princ. quod eicit Cuiacius in not. maiores (e corr. ex i) Vat.* 10 reddat *Vat. reddit ed. princ.* 13 quae triennio *Hugo 2. quadriennio Vat. ed. princ. triennio Schultingius* repensatio *Vat. Cuiaciana b. * repensatio ed. princ. quod repraesentatio ed. cum not. Cui. Fabrot. 'Al. quod repensatio.' Cuiacius in not. post. Cf. Gloss. Philox. s. u., Lachmannus*

14 Impensarum species sunt tres: aut enim neces-
sariae dicuntur, aut utiles, aut uoluptuosae. 15 Ne-
cessariae sunt impensae, quibus non factis dos de-
terior futura est, uelut si quis ruinosas aedes refe-
5 cerit. 16 Vtiles sunt, quibus non factis quidem
deterior dos non fuerit, factis autem fructuosior
effecta est, uel uti si uineta et oliueta fece-
rit. 17 Voluptuosae sunt, quibus neque omissis
deterior dos fieret, neque factis fructuosior effecta
10 est: quod euenit in uiridiariis et picturis similibus-
que rebus.

VII DE IVRE DONATIONVM INTER VIRVM
ET VXOREM

1 Inter uirum et uxorem donatio non ualet,
15 nisi certis ex causis, id est mortis causa, diuorti
causa, serui manu mittendi gratia. Hoc amplius prin-

§ 17] Desiderantur in extremo titulo hae duae retentiones, quae
fiunt propter res retentas et propter res amotas: quas Momms-
senus suspicatur breuiatoris taedio resectas esse. Quod contra Böckin-
gius huc pertinere proximi tituli §§ 1 et 2 arbitratur, quibus retentio-
nibus postrema ea quae VII 3 contineatur propter negotia uxoris
gesta addenda sit. Cf. Böckingii tab. syst. cum adn. Itaque excer-
ptor credendus est non nisi disputationis quasi suturas soluisse ordi-
nemque enarrationis inepte interposita inscriptione turbasse.

VII DE IVRE DONATIONVM INTER VIRVM ET VXOREM] Hanc
inscriptionem non uno nomine cum Schillingio Mommsenoque credibile
est ex breuiatoris officina profectam esse. Nam et praeter consuetudi-
nem harum Regularum de iure donationum dicitur, cum de dona-
tionibus esse deberet, neque conuenit omnino eius tituli argu-
mento, cuius duae tantum sententiae priores ad ius donationum perti-
neant.

1 Repensarum *Vat.* 2 utilis *Vat.* uoluptuose
Vat. 3 impense *Vat.* 4 est] esset *Hugo I. C. A. p.*
1604 6 fieret *Marezollus (Hugo 4)* fructuosior *Vat.*
Cuiaciana b. fructuosior dos *ed. princ.* 8 uoluptuose
Vat. 9 fuerit *Cuiacius in not.* fructior *Vat.* 10
quae *Vat.* uiridiariis *Vat. cod. Tilii t. Cui. l. i. c. Cui-*
ciana b. Cuiacius in not. post. uiridariis *ed. princ. Cf. Cu-*
iacius in not. picturis *Cuiacius in not. et in mrg. Cuiacia-*
nae a. pictoris Vat. cod. Tilii teste Cuiacio Obs. XVII 28.
Cuiaciana b. pictoriis ed. princ. tectoriis Cuiacius Obs. VI
37 15 id est *Vat. Cuiaciana b. Cuiacius in not. post.*
omisit ed. princ.

cipalibus constitutionibus concessum est mulieri, in hoc donare uiro suo, ut is ab imperatore lato clauo uel equo publico similiue honore honoretur.

2 Si maritus diuorti causa res amouerit, rerum quoque amotarum actione tenebitur. 5

3 Si maritus pro muliere se obligauerit uel in rem eius inpenderit, diuortio facto eo nomine cauere sibi solent stipulatione tribunicia.

4 In potestate parentum sunt etiam hi liberi, quorum causa probata est, per errorem contracto 10 matrimonio inter disparis conditionis personas: nam seu ciuis Romanus Latinam aut peregrinam uel eam, quae dediticiorum numero est, quasi ciuem Romanam per ignorantiam uxorem duxerit, siue ciuis Romana per errorem peregrino uel ei, qui dedi- 15 tiorum numero est, aut quasi ciui Romano aut

§ 4] Nuptiis (V 4—10) ac dotibus (VI—VII 3) plenius quam loco de patria potestate conueniret pertractatis, ad hoc argumentum redit Vlpianus atque inter patriae potestati subiectos post a) liberos iusto

2 donaré *Vat.* his *Vat.* 3 ornetur *Lachmannus* 4 si maritus (si m in litura) *Vat. ed. princ.* maritus aut deleri aut pro eo reponi mulier iubet *Mommse- nus* amouerit *Schultingius*. mouerit (rit in litura) *Vat. ed. princ.* 8 solent *Vat. Cuiaciana b.* solet *ed. princ.* 9 hi *Vat. Cuiaciana b. ii ed. princ.* 10 quorum nomine causa *Hollwegius de caus. prob. p. 42* contractu *Vat.* 11 disparis conditionis personas *Cuiacius in not. et in marg. Cuiacianae a.* dispares condignis psonarũ *Vat.* dispares condignis personas *ed. princ. Cuiaciana b (sed condicione in marg.). 'Veter. personarum. Lege dispares condiciones personarum.' Cuiacius in not. post.* 12 ciues *Vat.* 13 numerũ *Vat.* quasi ciuem Romanam *Schillingius (conl. Gai I 67).* quasi *Vat. ed. princ.* quasi ciuem post *P. Fabrum Cuiacius Obs. VI 37 et in marg. Cuiacianae b.* per ignorantiam quasi ciuem *P. Faber in not.* 16 numerũ *Vat.* aut quasi ciui Romano *Lachmannus. omisit Vat. ed. princ.* quasi ciui *Hugo I. C. A. p. 1604.* tamquam c. R. *Göschenus in Gai l. c.* quasi ciui Romano *Hollwegius l. s. c.* Cf. *Gai I 68 'item si ciuis Romana per errorem nupta sit peregrino tamquam ciui Romano - - idem iuris est si peregrino tamquam Latino ex lege Aelia Sentia nupta sit.'*

etiam quasi Latino ex lege Aelia Sentia nubta fuerit, causa probata ciuitas Romana datur tam liberis quam parentibus, praeter eos, qui dediticiorum numero sunt: et ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

VIII DE ADOPTIONIBVS

1 Non tantum naturales liberi in potestate parentum sunt, sed etiam adoptiui. 2 Adoptio fit aut per populum, aut per praetorem uel praesidem prouinciae. Illa adoptio, quae per populum fit, specialiter arrogatio dicitur. 3 Per populum, qui sui iuris sunt, arrogantur, per praetorem autem filii familiae a parentibus dantur in adoptionem. 4 Arrogatio Romae dum taxat fit, adoptio 15 autem etiam in prouinciis apud praesides. 5 Per praetorem uel praesidem prouinciae adoptari tam masculi quam feminae, et tam puberes quam inpuberes possunt: per populum uero Romanum feminae quidem non arrogantur: pupilli autem olim

matrimonio natos (V 1) refert b) eos liberos quorum causa probata est. Cf. Gai I 65—96. c) adoptiuos liberos. Quare VIII DE ADOPTIONIBVS. Cf. Gai I 97—107.

1 quasi *Vat.* si *ed. princ.* Iunia Cuiacius in *not.* nubta *Vat.* si Latino nupta fuerit, ex lege Aelia Sentia causa *P. Pithoeus in Coll. Mos. et Rom. leg. XVI 2.* *P. Faber in not. Cf. Cuiacius Obs. XV 13 et not. post.* 2 Romana datur *Böckingius.* reddat *Vat.* redditur *ed. princ.* 4 numerum *Vat.* 10 prouinciae *Vat.* 13 adoptione *Vat.* 14 dum taxat *Lachmannus (cf. XXII 32).* data *Vat.* tantum *ed. princ.* lege lata *Huschkius* 15 prouinciis *Böckingius (cf. I 13^a).* prouincia *Vat. ed. princ. Cf. Lachmannus* praesides *Cuiaciana b.* praesidis *Vat.* praesidem *ed. princ.* 16 prouinciae *Vat.* 19 quidem non *ed. princ.* non (*superscr. ead. ut uid. manu quidem*) *Vat.* quidem *post Hugonem I. C. A. p. 1604 eici iubet Mommsenus* arrogantur *Cuiacius in notis.* arrogant *Vat. ed. princ. Cf. I. F. Gronouius in Liuii XXXIX 19* autem olim quidem *Schillingius (cont. V 6).* aut quidem *Vat.* antea quidem *ed. princ.* autem quondam *Cuiaciana b.* olim quidem *Hugo 5 praef. ante quidem Mommsenus*

quidem non poterant arrogari, nunc autem possunt ex constitutione diui Antonini. 6 Hi qui generare non possunt, uelut spado, utroque modo possunt adoptare. idem iuris est in persona caelibis. 7 Item is qui filium non habet, in locum nepotis adoptare potest. 8 Si pater familiae arrogandum se dederit, liberi quoque eius quasi nepotes in potestate fiunt arrogatoris. 8^a Feminae uero neutro modo possunt adoptare, quoniam nec naturales liberos in potestate habent. 10

VIII DE HIS QVI IN MANV SVNT

Farreo conuenitur in manum certis uerbis et testibus X praesentibus et sollemni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.

X QVI IN POTESTATE MANCIPIOVE SVNT QVEM 15 ADMODVM EO IVRE LIBERENTVR

1 Liberi parentum potestate liberantur emancipatione, id est si postea quam mancipati fuerint,

VIII DE HIS QVI IN MANV SVNT] Capiti de his qui in potestate sunt (V—VIII), quo disputatio de personis alieno iuri subiectis absolueretur, addi debebant duo de MANV et MANCIPIO (cf. Gai I 116—123) capita: quorum quod uestigium tantum (tit. VIII) in hac epitoma residuum est, eius rei certum excerptoris consilium Mommseus indagauit. Mancipium enim, quod ius iam non extare nisi dicis causa in emancipatione breuiator nouisset, reseuit omnino. Tituli autem de manu et inscriptionem reliquit, et cum tres ritus essent usus (cf. Gai I 111), confarreationis (Gai I 112), coemptionis (Gai 113—115 b), confarreationem quidem recepit, quam nouo iure a manu seiunctam esse ex ipso Vlpiano ut uidetur didicerat. Cf. Gai lacinias I 136.

X QVI IN POTESTATE MANCIPIOVE SVNT QVEM ADMODVM EO IVRE LIBERENTVR] Vlpianus haud dubie MANV MANCIPIOVE

2 Antonini Pii Hugo 2, Kämmererus (*Beitr. z. Gesch. u. Theor. d. R. R. I p. 38*) 4 potest Vat. celibis Cuiaciana b. Cuiacius in not. post. celebis Vat. coelibe ed. princ. 5 nepotes adoptare Vat. 8 Distinxit (8^a) Hugo 2 11 qui] quae Schultingius 12 farreo Vat. Cuiaciana b. farre ed. princ. 14 panes quoq; farreos Vat. 15 manu mancipiove Schillingius quemadmodū Vat.

manu missi sint. sed filius quidem ter mancipatus, ter manu missus sui iuris fit: id enim lex duodecim tabularum iubet his uerbis SI PATER FILIUM TER VENVM DABIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO. 5 ceteri autem liberi praeter filium, tam masculi quam feminae, una mancipatione manu missioneque sui iuris fiunt. 2 Morte patris filius et filia sui iuris fiunt: morte autem aui nepotes ita demum sui iuris fiunt, si post mortem aui in potestate patris 10 futuri non sunt, uelut si moriente auo pater eorum aut iam decessit aut de potestate dimissus est: nam si mortis aui tempore pater eorum in potestate eius sit, mortuo auo in patris sui potestate fiunt. 3 Si patri uel filio aqua et igni interdictum sit, patria potestas tollitur, quia peregrinus 15 fit is, cui aqua et igni interdictum est, neque autem peregrinus ciuem Romanum, neque ciuis Romanus peregrinum in potestate habere potest. 4 Si pater ab hostibus captus sit, quamuis seruus 20 hostium fiat, tamen cum reuersus fuerit, omnia pristina iura recipit iure postliminii. sed quam diu apud hostes est, patria potestas in filio eius interim pendebit, et cum reuersus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit, si uero ibi decesserit, 25 sui iuris filius erit. Filius quoque si captus fue-

scripserat, quod tamen non recte Böckingius Schillingio auctore nunc in textum recepit. Omisit enim manum breuiator suo consilio, cum et ante de manu fere nihil, de mancipio nihil dixisset. Mancipium autem quod reliquit in inscriptione, hoc eius negligentiae tribuendum est: titulus enim ipse non nisi de soluenda potestate agit. Cf. Gai I 124—136. De soluenda manu mancipioque uide eundem I 137—141.

2 terque Schillingius id enim ed. princ. idem Vat. cod. Tili teste Cuiacio Obs. XVII 28 4 uenundabit post Turnebum Adu. VII 21 Lachmannus. uenundauit Vat. ed. princ. uenum duuit Cuiacius in not. post. uenumduuit Schillingius esto] ē. (i. e. esto) Vat. 11 iam ed. princ. (Cf. Lachm. in Gai I 127). etiam Vat. 16 neque Vat. 21 recepit Vat. 22 apud Vat.

rit ab hostibus, similiter propter ius postliminii patria potestas interim pendebit. 5 In potestate parentum esse desinunt et hi, qui flamines Diales inaugurantur, et quae uirgines Vestae capiuntur.

XI DE TVTELIS

5

1 Tutores constituuntur tam masculis quam feminis: sed masculis quidem inpueribus dum taxat propter aetatis infirmitatem, feminis autem tam inpueribus quam pueribus et propter sexus infirmitatem et propter forensium rerum ignorantiam.

2 Tutores aut legitimi sunt, aut senatus consultis constituti, aut moribus introducti.

3 Legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua

XI DE TVTELIS] C. De his qui uel in tutela uel in curatione sunt. XI. XII. Cui disputationi Gaius I 142 hoc modo praefatur: 'Transeamus nunc ad aliam diuisionem. nam ex his personis, quae neque in potestate neque in manu neque in mancipio sunt, quaedam uel in tutela sunt uel in curatione, quaedam neutro iure tenentur. Videamus igitur, quae in tutela uel in curatione sint: ita enim intellegemus ceteras personas, quae neutro iure tenentur.' Ac similis apud Vlpianum partium diuisio breuiatoris culpa desideratur. Nam in epitoma quoque 1) DE TVTELIS (XI. cf. Gai I 143—196); 2) DE CVRATORIBVS (XII. cf. Gai I 197—200) agitur.

In hoc titulo Vlpianus non semper Gaianarum institutionum ordinem secutus est. Vide Böck. tab. syst. cum adm. Etenim proposito quinam in tutela sint (§ 1), genera tutorum discernit (§ 2), singulatimque 1) legitimos (§§ 3—20), 2) senatus consultis constitutos (§§ 20—23), et 3) moribus introductos (§ 24) tutores persequitur. Ac legitimorum rursus secernit a) qui ex lege XII tutores sunt (agnati patroni) (§§ 3—13); b) testamento datos eadem lege XII confirmatos (§§ 14—17); c) a magistratu constitutos ex legibus Atilia, Iulia et Titia, Iunia et Iulia de maritandis ordinibus (§§ 18—20). Contra Gaius, qui I 188 nolle se in certa genera tutelas discernere profitetur, per haec tria genera argumentum de tutoribus tractauit: a) tutela testamento data I 144—54; b) legitima tutela agnatorum et patronorum I 155—172; c) a magistratibus instituta tutela I 173—187.

3 flaminis diualis *Vat.* 4 uirginis ueste *Vat.* 8
ppter aetates *Vat.* 9 tam *omisit Vat.* tam pueri-
bus quam inpueribus *Huschkius*. Hysterologiam *quandam*
notauit olim Schultingius. Cf. XXII 14. XXVIII 3 10 sqq.
ignorati atutoris *Vat.* 12 aut legitimi *Vat.* *Cuiaciana*
b. autem legitimi *ed. princ.* senatis *Vat.* 14 qui
omisit Vat.

descendunt, per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu palam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. 4 Agnati sunt
 5 a patre cognati uirilis sexus, per uirilem sexum descendentes, eiusdem familiae, uel uti patrum, fratres, filii fratris, patruales. 5 Qui liberum caput mancipatum sibi uel a parente uel a coemptore manu misit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur. 6 Legitimi tutores alii tutela in iure cedere possunt. 7 Is cui tutela in iure cessa est, cessicius tutor appellatur: qui siue mortuus fuerit, siue capite minutus, siue alii tutela porro cesserit,
 15 redit ad legitimum tutorem tutela. sed et si legitimus decesserit aut capite minutus fuerit, cessicia quoque tutela extinguitur. 8 Quantum ad agnatos pertinet, hodie cessicia tutela non procedit, quoniam permissum erat in iure cedere tutela
 20 feminarum tantum, non etiam masculorum: femi-

§§ 3.4 Legitima tutela agnatorum et patronorum. Cf. Gai I 155—157. 165. § 5 Fiduciarius tutor. Cf. Gai I 166. §§ 6—8 Cessio tutelae legitima. Cf. Gai I 168—172.

§ 8 lex Claudia sustinet] Haec excerptorem iam ita scripta in integro suo Regularum codice repperisse suspicatur Mommsenus: quae

3 palam scripsi. p palam Vat. propalam edd.
 3.4 agnati Vat. 5 uiriles Vat. 6 patrum fratres filii fratris patruales Vat. ed. princ. fratres, filii fratris, patrum, patruales Charondas. patrum, fratres patruales, filii fratris patruales Cuiacius in not. 8 a coemptore Hugo 4 (cf. Gai I 166). a quo emptoria natura Vat. a quoemptore Cuiaciana b. a coemptore ed. princ. 11 tutelam Hugo 3
 12 cessa ed. cum not. Cui. Fabrot. concessa Vat. ed. princ. cessicius Turnebus Adu. VII 21 (Cf. Gai I 169. 170). cessicius Vat. ed. princ. 14 tutelam Hugo 3 porro cesserit Heisius (Hugo I. C. A. p. 1604). pcesserit Vat. Cuiaciana b. cesserit ed. princ. 18 hodie cessicia tutela ed. princ. o diecessi a tutela Vat. hodie cessio tutelae Schillingius 19 tutelam Hugo 3

narum autem legitimas tutelas lex Claudia sustulit, excepta tutela patronorum.

9 Legitima tutela capitis diminutione amittitur. 10 Capitis diminutionis species sunt tres, maxima, media, minima. 11 Maxima capitis diminutio est, per quam et ciuitas et libertas amittitur, uel uti cum incensus aliquis uenierit, aut quod mulier alieno seruo se iunxerit, denuntiante domino eius ancilla facta fuerit ex senatus consulto Claudiano. 12 Media capitis diminutio dicitur, per quam sola ciuitate amissa libertas retinetur: quod fit in eo, cui aqua et igni interdicitur. 13 Minima capitis diminutio est, per quam et ciuitate et libertate salua status dum taxat hominis mutatur: quod fit adoptione et in manum conuentione. 14 Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim tabularum his uerbis VTI LEGASSIT, SVPER PECVNIA TVTELAVE,

quoniam ille non recte capiebat, praeter morem aboliti iuris notitiam reliquit. §§ 9—13 Amissio tutelae legitimae (agnatorum). Capitis diminutio. Cf. Gai I 158—163.

1 sustulit *Cuiacius in notis*. (Cf. *Gai I 171*). sustinet *Vat. ed. princ.* 2.3 sustinet. excepta t. patronorum. Legitima *Vat. sustinet*. Excepta t. patronorum, legitima *ed. princ.* *Correxit distinctionem Schullingius* 4 diminutionis *Hugo 5 praef.* minutionis *Vat. ed. princ.* 7 uenierit *ed. princ.* uenerit *Vat. Cuiaciana b* qđ (quod) *Vat. Cuiaciana b. cum ed. princ.* 9 eius *Huschkius.* et *Vat. ed. princ.* 14 homines *Vat.* 15 manu conditione *Vat.* 16 tutoris *Vat.* tutores dati nominatim *Hugo I. C. A. p. 1605* 17 eadē legē duodécim *Vat.* 18 pecunia tutelaue *ed. princ.* pecuniā tutelabae *Vat., in quo latere fortasse pecuniae tutelaue post alios Huschkius adnotauit* (*Rhein. Mus. f. Jurispr. VII 67*). De super cum genet. cf. *Rudim. Inst. gramm. II 235 Stallb.* In lege ipsa ante pecunia additum fuisse familia (cf. *Cic. de inu. II 50, 148. Ad Herenn. I 13, 23*) post *Cuiacium et alios* (cf. *Dirksenius Zwölftaf. Fragm. p. 337 sq. 342*) *Huschkius l. c. demonstraui: quam uocem tamen Böckingius non debuit in textum Vlpiani inferre. Cf. Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 104)*

SVAE REI, ITA IVS ESTO: qui tutores datiui
 appellantur. 15 Dari testamento tutores pos-
 sunt liberis, qui in potestate sunt. 16 Testamento
 tutores dari possunt hi, cum quibus testamenti fa-
 5 ciendi ius est, praeter Latinum Iunianum: nam
 Latinus habet quidem testamenti factionem, sed
 tamen tutor dari non potest: id enim lex Iunia
 prohibet. 17 Si capite diminutus fuerit tutor
 testamento datus, non amittit tutelam: sed si ab-
 10 dicauerit se tutela, desinit esse tutor: abdicare
 autem est dicere nolle se tutorem esse. in iure
 cedere autem tutela testamento datus non potest:
 nam et legitimus in iure cedere potest, abdicare
 se non potest.

15 18 Lex Atilia iubet mulieribus pupillisue non
 habentibus tutores dari a praetore et maiore parte
 tribunorum plebis, quos tutores Atilianos appella-
 mus. sed quia lex Atilia Romae tantum locum
 habet, lege Iulia et Titia prospectum est, ut in
 20 prouinciis quoque similiter a praesidibus earum den-
 tur tutores. 19 Lex Iunia tutorem fieri iubet
 Latinae uel Latini inpuberis eum, cuius etiam ante

§§ 14—17 Testamento dati tutores. Cf. Gai I 144—154.

§§ 18—24 Ex uariis legitimis causis a magistratu dati uel petiti
 tutores. Cf. ad tit. XI et Gai I 173—187.

1 suae rei *datum esse* (legassit *i. e.* legem dixerit
 suae rei) *ostendit Schillingius (Bemerk. üb. R. R. G. p. 97)*
dauiti Vat. 2 tutoris *Vat.* 4 testamenti *Vat.*
 6 testamenti factione *Vat.* 11 *ēē.* In iure. cedere aut
Vat. esse in iure. Cedere autem *ed. princ.* esse. In iure
 autem cedere *Cuiacius in not.* 12 tutelam *Böckingius*
 13 nam et] tametsi *Mommseus* 16.17 tutoris *Vat.*
 17 plebes *Vat.* 19 'fortasse habebat.' *Böckingius* 20
 prouinciis quoque *Charondas.* prouincia quoque *Vat. ed.*
princ. prouincia quaque *Marezollus (Hugo I. C. A. p.*
1605). Cf. VIII 4 21 tutore *Vat.* 22 latinae *Vry-*
hoffus Obs. iur. ciu. c. 31 p. 154, Vat. Latino ed. princ.
 Latini inpuberis *Lachmannus.* latinis inpuberib: *Vat.*
ed. princ. eius *Vat. Cuiaciana b. Cuiacius in not. post.*
 qui *ed. princ.*

manu missionem ex iure Quiritium fuit. 20 Ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor datur a praetore urbis ei mulieri uirginiue, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam promittendamue, si legitimum tutorem pupillum habeat. sed postea senatus censuit, ut etiam in prouinciis quoque similiter a praesidibus earum ex eadem causa tutores dentur. 21 Praeterea etiam in locum muti furiosiusue tutoris alium dandum esse tutorem ad dotem constituendam senatus censuit. 22 Item ex senatus consulto tutor datur mulieri ei, cuius tutor abest, praeter quam si patronus sit, qui abest: nam in locum patroni absentis tutor aliter peti non potest, nisi ad hereditatem adeundam et nuptias contrahendas. idemque permisit in pupillo patroni filio. 23 Hoc amplius senatus censuit, ut si tutor pupilli pupillaeue suspectus a tutela submotus fuerit uel etiam iusta de causa excusatus, in locum eius alius tutor detur.

1 ex iure *ed. princ.* qui ius *Vat.* ius *Cuiacius in not. post.* qui (*i. e.* quis) iure *Mommsenus.* cuiusque ius *Huschkius* fuerunt siue fuerint *Schillingius.* Cf. *Gai I 167* 'set *Latinarum et Latinorum inpuberum [tutela non] ad . . . pertinet, sed ad eos quorum ante manu missionem ex iure Quiritium [fuerunt].'* 3 urbis] urbano *prop. Schultingius ut p. 29, 5* 5 promittendae *Vat.* 6 pupillum *Vat. Cuiaciana b. cod. Tili teste Cuiacio Obs. XVII 28.* pupilla non *ed. princ.* illa non *P. Faber in not.* non *Cuiacius in not.* 7 prouinciis quoque *Charondas.* prouincia quoque *Vat. ed. princ.* prouincia quaque *Marezollius. Vide p. 27, 20* similiter *Vat.* 8 praeterea *Vat.* 9 alium *prop. Hugo 4.* alterum *Vat. ed. princ.* 13 ab-
sentes *Vat.* 14 tutor aliter *scripsi.* alter (*superscr. i m. pr.*) *Vat. (cf. Lachm.).* alter *ed. princ.* alius tutor *Huschkius* 15 contraendas *Vat.* 16 pupillo, quod demissusserat *Cuiacius in not., idem retineri uult Obs. XVII 28* 17 pupillaeue *Vat.* 18 tutela *Vat.* 19 eius alius tutor detur *scripsi.* eius tutor alius *Vat.* eius tutor alius detur *ed. princ.* eius detur alius *Marezollius (Hugo I. C.*

24 Moribus tutor datur mulieri pupilloue, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere uult, ut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest): qui praetorianus tutor dicitur, quia a praetore urbis dari consuevit.

25 Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt et auctoritatem interponunt: mulierum autem tutores auctoritatem dum taxat interponunt.

26 Si plures sunt tutores, omnes in omni re debent auctoritatem accommodare, praeter eos qui testamento dati sunt: nam ex his uel unius auctoritas sufficit.

27 Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus: si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si ciuile negotium gerant, si libertae suae permittant in contubernio alieni serui morari, si rem Mancipi alienent. pupillis autem hoc amplius etiam in rerum nec Mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

28 Liberantur tutela masculi quidem pubertate: puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubis apparet, id est

§ 25] Hinc duo de tutela loci tractantur, ab Gaio et Vlpiano in extremo capite positi, qui sunt: 1) de auctoritate tutorum §§ 25—27. Cf. Gai I 189—193. 2) de finienda tutela §§ 28—28^a. Cf. Gai I 194. 196.

A. p. 1605). eius detur tutor alius *mauult Böckingius*. Cf. Gai I 182 'si tutor...remotus sit in locum eius alius tutor [detur].' 4 praetorius (ut est Gai I 184. § 3 I. de auct. tut. I 21 et paraphr. Theophili in h. l.) prop. post P. Fabrum in not. Io. Cannegieterus. Cf. Hugo I. C. A. p. 1605 5 dicitur Vat. qui a Vat. urbis] Vid. p. 28, 3

7 et auctoritatem Vat. 10 auctoritate a cōmodare Vat. testamento Cuiacius in notis. tunc Vat. ed. princ.

13 auctoritas * necessaria Vat. 14 réb: Vat. 17 rem Mancipi Cuiaciana b. cod. Tiliū teste Cuiacio Obs. XVII 28. rem Mancipia Vat. Mancipia ed. princ. 19 auctoritatē Vat. Fortasse alienationem tutoris auctoritate 22 habito Vat. pubis Vat. pubes edd.

qui generare possit: Proculeiani autem eum, qui quattuordecim annos expleuit: uerum Priscus eum puberem esse putat, in quem utrumque concurrit et habitus corporis et numerus annorum: 28^a feminae autem tutela liberantur. 5

XII DE CVRATORIBVS

1 Curatores aut legitimi sunt, id est qui ex lege duodecim tabularum dantur, aut honorarii, id est qui a praefore constituuntur. 2 Lex duodecim tabularum furiosum, itemque prodigum, cui 10 bonis interdictum est, in curatione iubet esse agna-

§ 28^a] Mommsenus in extremo titulo iure liberorum consulto ab excerptore omissum esse arbitratur. Cf. I 17 et VI 9 not. Vide Gai I 194 'tutela autem liberantur ingennae quidem trium [liberorum iure, libertinae uero quattuor].' Sed nescio an librarii potius delicto pone liberantur propter litterarum similitudinem haec liberorū iure extrita sint.

XII DE CVRATORIBVS] Cf. Gai I 197—200. Vlpianus legitimos (§ 2) et honorarios (§§ 3. 4) curatores discernit: quorum apud Gaium non nisi posteriores tanguntur: 197. 198. De satis datione (tutorum et) curatorum, qua de Gai I 199. 200, num Vlpianus hic addiderit quaedam, a breuiatore resecta, in ambiguo est: magis etiam num de finienda curatione, quam ne Gaius quidem tetigit, hoc loco egerit Vlpianus. Cf. Böck. syst. tab. cum adn. In curationibus autem apud Gaium prima Institutionum pars, quae est de iure quod [ad personas pertinet,] finitur: non item apud Vlpianum.

1 possit *Vat. Cuiaciana b. Cuiacius in not. post. potest ed. princ. Cf. Gai I 196 'puberem... eum esse putant, qui habitu corporis pubertatem ostendit, hoc est, qui generare potest.'* Proculeiani *cod. Tiliū teste Cuiacio Obs. XVII 28 (Cf. idem in not. post. et in Comm. ad l. 2 § 47 D. de or. iur. I 2).* Proculeiani *Vat. Cuiaciana b. Proculeii ed. princ. Proculeiani Mascouius Diatr. de sect. Sabin. et Procul. p. 65. Cf. Dirksenius (Beitr. z. Kunde d. R. R. p. 20)* 2 explebit *Vat.* uerum Priscus eum *ed. princ.* uerū priscus cū *Vat.* uerum Priscus existimauit (*cf. Göscheni Ind. sigl. p. CL) Huschkius.* Neratius Priscus eum *Bluntschelius.* Neratius autem Priscus eum *prop. Hugo 5 praef. Iauolenum dici monet Donnellus Comm. III 14, 5. Kämmererus (Beitr. z. Gesch. u. Theor. d. R. R. VI p. 245 sqq.). Cf. Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 105).* uerum plerisque uisum est eum *Schillingius* 3 putat *addidi. omisit Vat. edd.* 11 agnitorū *Vat.*

torum. 3 A praetore constituitur curator, quem ipse praetor uoluerit, libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti male dissipant bona: his enim ex lege curator dari non poterat, cum ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri: libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui nec patrem habuisse uidetur, cum seruilis cognatio nulla sit. 4 Praeterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubis factus idonee negotia sua tueri non potest.

XIII DE CAELIBE ORBO ET SOLITARIO PATRE

1 Lege Iulia prohibentur uxores ducere senatores quidem liberique eorum libertinas et quae ipsae quarumue pater materue artem ludicram fecerit: (2) ceteri autem ingenui prohibentur du-

XIII DE CAELIBE ORBO ET SOLITARIO PATRE] Primae Regularum partis quae est DE IVRE PERSONARVM disputationem quartam Vlpianus adiecit D. de caelibe orbo et solitario patre secundum legem Iuliam et Papiam Poppaeam XIII—XVIII: quae res in Gai Institutionibus non tanguntur. At hoc Vlpiani argumentum tantum abest ut breuiator plenum et integrum ad nos tradiderit, ut magnam partem certis rationibus, quas Mommsenus indicauit, extinxerit. Videtur autem Vlpianus a diuisione materiae definitionibusque mariti et caelibis, patris et orbi exisse (unde restitit fortasse tit. XIII inscriptio): ac deinceps bipertite materiam persecutus esse, ita ut 1) de poena caelibatus (XIII, XIV), 2) de poena orbitatis (XV—XVIII)

1 constituet *Vat.* 2 prodegis *Vat.* 3 ingenuis *Vat.* parentes heredis *Vat.* 6 si *Vat.* 9 cognati *Vat.* Fortasse praeterea praetor 10 pubis *Vat.* pubes *edd.* idoneae *Vat.* 12 XII *Vat.* celibe *Cuiaciana b. cele Vat. ed. princ.* 14. 15. que ipse *Vat.* 15 ludicram *Vat.* 15 *sq.* fecerit. ceteri autem ingenui prohibentur ducere uxorem (siue palam) corpore quaestum facientem, et lenam *Mommsenus (Cf. ll. 43. 44 D. XXIII 2).* fecerit, item corpore quaestum (questum *Vat.*) facientem. ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam *Vat. edd., in quibus meram duorum uersuum transpositionem adhibui* 16 Paragraphi signum deleri iussit *Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 106)*

cere corpore quaestum facientem, item lenam, et a lenone lenaue manu missam, et in adulterio depraehensam, et iudicio publico damnatam, et quae artem ludicram fecerit: adicit Mauricianus et a senatu damnatam. 5

XIII DE POENA LEGIS IVLIAE

Feminis lex Iulia a morte uiri anni tribuit uacationem, a diuortio sex mensum: lex autem Papia a morte uiri biennii, a repudio anni et sex mensum. 10

XV DE DECIMIS

Vir et uxor inter se matrimonii nomine deci-

dissereret. Poenas autem caelibatus, excepta XIII DE POENA LEGIS IVLIAE inscriptione, cui ne respondet quidem tituli argumentum, breuiator resecurit omnes, quippe quas sublatas esse nouisset hac Constantini lege a. p. Chr. 320 (L. un. Th. C. de infirmandis poenis caelibatus et orbitatis VIII 16): 'Qui iure ueteri caelibes habebantur imminentibus legum terroribus liberentur, atque ita uiuant, ac si numero maritorum matrimonii foedere fulcirentur. sitque omnibus aequa conditio capessendi quo quisque mereatur. Nec uero quisquam orbis habeatur. proposita huic nomini damna non noceant. Quam rem et circa feminas aestimamus earumque ceruicibus imposita iuris imperia uelut quaedam iuga soluimus promiscue omnibus. Verum huius beneficii maritis et uxoribus inter se usurpatio non patebit... sed maneat inter istas personas legum prisca auctoritas.' Titulo autem XIII, in quo nihil super est eorum, quae inscriptio indicat, nuptias uetitas excerptor reliquit, quas cum iure ciuili omnino nullas esse putaret, lege illa Constantini non tangi opinaretur. Similiter de titulo XIII DE POENA LEGIS IVLIAE nihil nisi uacationem inter primum et secundum matrimonium, quam et ipsam a lege Constantini alienam esse arbitraretur, in epitomam recepit.

XV DE DECIMIS] Titulos XV.XVI residere ex ea disputatione

1 lena metalenone lenamue *Vat.* lenam a lenone lenaue *ed. princ.* 2 sq. adulteriū dephensa *Vat.* 3 publicum damnata *Vat.* 4 arte ludicā *Vat.* adicit

Mauricianus et a senatu (et senatus *Vat.*) damnatam *eici iubet Schillingius, sed uide Heimbachium (Leipz. Repert. 1843 III p. 106)* 8. 10 mensum *Lachmannus (conl. VI 13)*. menses (m̄ses) *Vat. Cuiaciana b. mensium ed. princ.* 9 biennium *Hugo I. C. A. p. 1605.* triennii *Cuiacius in notis. Cf. Obs. VI 37 et Casaubonus in Sueton. Aug. 34* annum *Hugo*

mam capere possunt. quodsi ex alio matrimonio
 liberos superstites habeant, praeter decimam, quam
 matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro
 numero liberorum accipiunt. Item communis filius
 5 filiae post nonum diem amissus amissaue unam
 decimam adicit, duo autem post nonum diem
 amissi duas decimas adiciunt. Praeter decimam
 etiam usum fructum tertiae partis bonorum coniu-
 ges capere possunt, et quandoque liberos habue-
 10 rint, eiusdem partis proprietatem: hoc amplius mu-
 lier praeter decimam dotem capere potest lega-
 tam sibi.

XVI DE SOLIDI CAPACITATE INTER VIRVM
 ET VXOREM

15 1 Aliquando uir et uxor inter se solidum ca-

dixi, quae est de poena orbitatis: in qua parte breuiator deleuit prae-
 cepta de eo quod orbus ab extraneo capere possit, de eo autem quod
 coniugibus inter se capere liceat praecepta reliquit. Illa enim Con-
 stantini lege s. c. sublata esse nouit: haec autem eadem lege exci-
 piuntur diserte: atque ad haec pertinet titulus XV DE DECIMIS et ex
 parte XVI DE SOLIDI CAPACITATE INTER VIRVM ET VXOREM.
 Quae quidem inscriptiones non iniuria Mommsenus dubitat, num ab
 ipsius Vlpiani manu profectae sint.

1 matrimonio (*corr. ex matjmonio*) *Vat.* 5 nomi-
 num *Vat. cod. Tili teste Merillio Obs. II 33. nonum ed.*
princ. 6 nonum diem *Merillius. nono die Vat. non.*
diem cod. Tili teste Merillio. nonum diem ed. princ. 'Al.
nominum' Cuiacius in not. post. 8 partes *Vat.* con-
 iuges *Schillingius. eius Vat. ed. princ. e testamento Lach-*
mannus (cf. XI 26). Vide Cuiacii Obs. X 17 9 quandoq;
Vat. Cuiaciana b. cod. Tili teste Cuiacio Obs. XVII 28 'Al.
quandoque.' Cuiacius in not. post. quocumque ed. princ.
si quandoque Hugo I. C. A. p. 1605 10 eiusdem par-
 tis *ed. princ. eiusdē partes Vat. et eiusdem partis cod.*
Tili teste Cuiacio l. c. 11 praeter decimam, dotem ca-
 pere (*siue accipere*) potest *Schillingius. praeter d. d. potest*
Vat. petere praeter d. d. potest ed. princ. praeter d. d.
petet cod. Tili teste Cuiacio l. c. Cuiacius in not. post.
 praeter d. petet d. *Cuiaciana b*

pere possunt, uelut si utrique uel alter uter eorum nondum eius aetatis sint, qua lex liberos exigit, id est si aut uir minor annorum XXV sit, aut uxor annorum XX minor: item si utrique lege Papia finitos annos in matrimonio excesserint, id est vir LX annos, uxor L: item si cognati inter se coierint usque ad sextum gradum: aut si uir absit, et donec abest, et intra annum posquam abesse desierit. 1^a Libera inter eos testamenti factio est, si ius liberorum a principe inpetrauerint: aut si filium filiamue communem habeant, aut quattuordecim annorum filium uel filiam duodecim amiserint: uel si duos trimos, uel tres post nomen diem amiserint, ut intra annum tamen et sex menses etiam unus cuiuscumque aetatis impubis

1 utrique *Schillingius*. uterque *Vat. edd.* 2 aetatis sint, qua lex l. exigit] aetates sunt aut qua lex l. exegit *Vat.* aetatis sit, quae quidem liberos exigit *ed. princ.* aetatis sunt, qua lex l. exigit *cod. Tili* teste *Cuiacio XVII 28. Cuiaciana b.* 'Al. sunt, qua lex liberos. *Sozom. I c. 5.*' *Cuiacius in not. post.* aetatis sint, a qua lex l. exigit *Hugo I. C. A. p. 1605* 3 aut uir] aut quod est in *Vat.* ante qua huc transponi iussit *Schillingius* 5 finitus *Vat.* 7 cogerunt *Vat.* aut] item *Huschkius* 8 absit] *Excidisse rei p. causa post Cuiacium in notis Iac. Gothofredus putauit Opp. iurid. min. p. 126 ed. Trotz* abest et *Cuiacius in notis.* abesset *Vat. ed. princ.* abesset et *mrg. Cuiaciana b.* posquam *Vat.* postquam *edd.* abesset *Vat.* 9 Rectam sententiarum distributionem secundum *Cuiacium in notis Schillingius* indicauit, idem Item libera coniciens. Cf. *Mommseni exc. ap. Böck.* libera... factio est olim superioribus adhaeserunt. et donec... factio est explicandi causa proximis si uir absit addita uncinis includi iusserat *Lachmannus* 12 duodecim *ed. princ. Vat. m. alt. corr. duoce *** Vat. m. pr. deesse 'in optimo cod. Ms. I. Tili'* *Merillius Obs. II 37 testatur* 13 trimus *Vat.* uel tres *Vat. Cuiaciana b.* uel si tres *ed. princ.* nominum secundum *Merillium Obs. II 33 Hugo 3.* nonum *Vat. ed. princ.* 14 ut] et *Schultingius.* at *Io. Cannegieterus* 15 menses * etiam *Vat.* menses. Etiam *ed. princ. Correxit distinctionem Cuiacius in not. et in Cuiaciana b.* impubis *Vat. impubes edd.*

amissus solidi capiendi ius praestet. item si post mortem uiri intra decem menses uxor ex eo pepererit, solidum ex bonis eius capit.

2 Aliquando nihil inter se capiunt, id est si
5 contra legem Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, uerbi gratia si famosam quis uxorem duxerit, aut libertinam senator.

3 Qui intra sexagesimum uel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis
10 legibus post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur ex senatus consultu Perniciano: sed Claudiano senatus consultu maior sexagenario si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum
15 duxisset uxorem. 4 Quodsi maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, inpar matrimonium appellatur, et senatus consultu Caluitiano iubetur non proficere ad capiendas hereditates et legata dotesque. itaque mortua muliere dos ca-
20 duca erit.

§§ 3. 4] Communia de caelibe et orbo, in quorum consortium Vlpianus fortasse solitarium patrem adiecerat. Ceterum inconstantiae cum alibi tum hoc loco excerptor culpandus est, qui non intellexerit, ea quae his paragraphis proferuntur, eadem Constantini lege (uide p. 32 n.) esse sublata.

1 praestet *Cuiacius in not.* prestat *Vat. ed. princ.*
2 pepererit *Hugo I. C. A. p. 1605.* peperit *Vat. ed. princ.*
5 Popeam *Vat. ed. princ.* 6 famissa (*ut uid.*) *Vat. m. pr. corr.* famissa *m. alt.* 7 senatus *Vat.* 9 lege *Vat.* 10 post * hanc aetate *Vat.* 11. 12 consultu *Vat. consulto edd.* 12 Persiciano *Perizonius Diss. de lege Vocon. p. 156* 13 quinquagenariã *Vat.* 14 hac *Vat.* 17 et] ex *Vat.* consultu *Vat. consulto edd.*
Claudio *Cuiacius in not.* Caluisiano *A. Augustinus De nom. leg. (Opp. I 371), Perizonius l. c. p. 160*
18. 19 et legata dotesque *prop. Böckingius.* et legata (*ligata m. pr.*) dotes *Vat.* et legatas dotes *ed. princ.* legata et dotes *Cuiaciana b.* et legata et dotes *Hugo (Ciu. Mag. IV 400)*

XVII DE CADVCIS

1 Quod quis sibi testamento relictum, ita ut iure ciuili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, uel uti ceciderit ab eo: uerbi gratia si caelibis uel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum uel caelebs legi paruerit, uel Latinus ius Quiritium consecutus sit: aut si ex parte heres scriptus uel legatarius ante apertas tabulas decesserit uel pereger factus sit. 3 Caduca cum suo onere fiunt: ideoque libertates 10 et legata et fidei commissa ab eo data, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salua sunt: scilicet et legata et fidei commissa cum suo onere fiunt caduca. 2 Hodie ex constitutione impera-

[XVII DE CADVCIS. XVIII QVI HABEANT IVS ANTIQVVM IN CADVCIS] 'Caduca cum non solum propter caelibatum sed multis etiam aliis ex causis fiunt, parum recte de illis inter praecepta de caelibatu agi uidetur: uerum Vlpianus ita egit, ut legibus Iuliae Papiaeque locum daret.' Böckingius.

§ 1 uerbi gratia si caelibis] Caelibis mentionem extinguere constans breuiatoris consilium debuit. Cf. Mommsenus.

'In extremo titulo deest caducorum uindicatio heredum et legatariorum patrum, quae certe explicanda fuit, quippe ad quam respice-

2 relicto *Vat.* 3 iuri *Vat.* coeperit *Vat.* 4 ceciderit *Cuiacius in not.* cecidit *Vat. ed. princ.* 5 celibi *Vat.* 6 celebs *Vat.* paruit *Vat.* 7.8 aut si ex parte] *Vide Cuiacii Obs. VI 37* 9 decesserint *Vat.* pereger *Vat. Cuiaciana b.* peraeget *ed. princ.* peregrinus *Cuiacius in notis. Cf. Scalig. in Auson. ep. 17. Gloss. Lat. Hildebrandi s. u.* 10 onore *Vat.* libertatis *Vat.* 11 legato fidei commissa *Vat.* 13 scilicet] sed *Cuiacius in not. et in marg. Cuiacianae b. Cf. Obs. XIII 16* honore *Vat.* 14 hodie...parentibus quae in *Vat. et edd. post factus sit (supra u. 9) leguntur huc transponi uoluit Mommsenus. Olim sententias ita: factus sit. Hodie...uindicantur. Sed, seruato...parentibus, caduca cum suo onore...salua sunt. Scilicet...fiunt caduca distribui iusserat Franc. Ramos Legg. Iul. et Pap. Rel. IV 37, 3 et Schneiderus (Anwachsungsrecht p. 194). Cf. Leipz. Repert. 1843 III p. 98. Omnia caduca...parentibus. Hodie ex constitutione Imp. Antonini caduca cum suo onere fiunt e. q. s. Cuiacius in notis. Cf. Iac. Gothofredus Opp. iurid. min. p. 234 ed. Trotz*

toris Antonini omnia caduca fisco uindicantur, sed seruato iure antiquo liberis et parentibus.

XVIII QVI HABEANT IVS ANTIQVVM IN CADVCIS

5 Item liberis et parentibus testatoris usque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit, ut heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat aut totum aut ex parte, prout pertinere possit.

10 XVIII DE DOMINIIS ET ADQVSIONIBVS RERVVM

1 Omnes res aut mancipi sunt aut nec mancipi. mancipi res sunt praedia in Italico solo, tam rustica, qualis est fundus, quam urbana, qualis domus: item iura praediorum rusticorum, uelut uia, iter, actus, aquaeductus: item serui, et

rent paragraphi duae I 25. XXV 17: sed ommissa est a breuiatore, qui lectis Vlpiani uerbis XVII 2 ita defungi sibi posse uideretur, ut reciperet ius antiquum liberum et parentum a Caracalla seruatum. Mommsenus.

XVIII QVI HABEANT IVS ANTIQVVM IN CADVCIS] Hanc inscriptionem Mommsenus propter exiguitatem argumenti non ab Vlpiano adpositam arbitratur. Importunam breuiatoris manum uel item uocula arguit.

XVIII DE DOMINIIS ET ADQVSIONIBVS RERVVM] Incipit pars altera Regularum quae est DE REBVS. Vlp. XVIII—XXVIII. Gai II. III. In eius partis exordio resectae primum generales de rerum differentiis definitiones: quales Gai Institutiones II 1—11 exhibent: ex quo genere in epitoma nostra non nisi paragraphus prima (cf. Gai II 14—17) relicta est: ut ad hanc paragraphum non pertineat inscriptio, quam praeterea ob inepte adhibitum pluralem numerum Mommsenus excerptori malit quam Vlpiano ascribere: quod contra Böckingius et in indice et per totum titulum pro plurali dominiorum, in quo librarii mendam agnoscit, singularem reposuit. Quem ego non sequar. Cf. Gai II 44. Inst. de usuc. II 6. L. 1 D. de usuc. XII 3.

1 caducã Vat. 2 iurẽ Vat. 5 itẽm Vat. testatoris Cuiacius Obs. XIX 30. mrg. Cuiacianae b. testatores Vat. ed. princ. 6 lepapia Vat. 10 dominio Böckingius 12 mancepi Vat. semper, nisi ubi aliud testabimur 13 itali co*solo Vat. 14 aut rustico Vat. 16 aqueductus Vat. et aquaeductus ed. princ.

quadrupedes, quae dorso collouē domantur, uelut boues, muli, equi, asini. ceterae res nec mancipi sunt. elefanti et cameli, quamuis collo dorsouē domentur, nec mancipi sunt, quoniam bestiarum numero sunt. 5

2 Singularum rerum dominia nobis adquiruntur mancipatione, traditione, usu capione, in iure cessione, adiudicatione, lege.

3 Mancipatio propria species alienationis est et rerum mancipi: eaque fit certis uerbis, libri-10 pende et quinque testibus praesentibus. 4 Mancipatio locum habet inter ciues Romanos et Latinos colonarios Latinosque Iunianos eosque peregrinos, quibus commercium datum est. 5 Commercium est emendi uendundique in uicem ius. 6 15 Res mobiles non nisi praesentes mancipari pos-

§ 2] Desideratur distinctio inter (I) acquisitiones singularum rerum et (II) per uniuersitatem acquisitiones. De illis agitur XVIII 2—21. Gai II 18—79: de acquisitione autem per uniuersitatem XX—XXVIII: Quibus quod tertium caput addi debebat (III) de obligationibus, cum aliis partibus in fine epitomae periit. — In hoc autem titulo, qui est de acquisitione singularum rerum, Vlpianus, id quod ex conlatis Gai locis comparebit, multifariam ab eo, quem fere sequitur, Gaianarum Institutionum ordine declinauit. Agitur autem 1) de modis quibus rerum singularum dominia nobis adquiruntur. §§ 2—17. Hi sunt a) mancipatio. §§ 3—6. Gai II 22—37.

1 quadrupedis *Vat.* 2 aequi *Vat.* ceterae *Vat.*
uidetur ceteres fuisse mancipi *Vat.* 3 elefanti *Vat.*

6 dominia nobis adquiruntur *ed. princ.* dominia nobis
adquiruntur *Vat.* dominium nobis adquiritur *Böckingius*
7.8 usu capione, in iure cessione *ed. princ.* (*cf.* §§ 8. 9).
in iure cessione. usu capione *Vat.* 10 et *Vat. ed.*
princ. Super esse et monuit Cuiacius in notis mancipi
Vat. eaque *ed. princ.* eaque *Vat.* 11 testes praesentes
Vat. 13 colonarios *ed. princ.* colonarius *Vat.*
colonarios *Ballhornius (Dominium p. 19).* *Cf. Gai I 22.*
29. III 56. Sed uide Dosith. p. 49, 6 Böck. 'Lex Iunia
... exaequauit eos Latinis colonariis (κολωναρίοις) ... qui
nomen suum in coloniam dedissent.' Latinusque iunianus *Vat.*

peregrinus *Vat.* 14 commercium, emendi uendendi.
Vat. 16 mobilis *Vat.*

sunt, et non plures quam quot manu capi possunt: immobiles autem etiam plures simul, et quae diversis locis sunt, mancipari possunt.

7 Traditio propria est alienatio rerum nec
5 mancipi. harum rerum dominia ipsa traditione ad-
praehendimus, scilicet si ex iusta causa traditae
sunt nobis.

8. Usu capione dominia adipiscimur tam man-
cipi rerum quam nec mancipi. usu capio est au-
10 tem dominii adeptio per continuationem possessio-
nis anni uel biennii: rerum mobilium anni, immo-
bilium biennii.

9 In iure cessio quoque communis alienatio
est et mancipi rerum et nec mancipi: quae fit
15 per tres personas, in iure cedentis, uindicantis,
addicentis: 10 in iure cedit dominus: uindicat
is, cui ceditur: addicit praetor. 11 In iure cedi
res etiam incorporales possunt, uelut usus fructus
et hereditas et tutela legitima libertae. 12 He-
20 reditas in iure ceditur uel ante quam adeatur uel
postea quam adita fuerit: 13 ante quam adea-

b) traditio. § 7. Gai II 19—21. c) usu capio. § 8. Gai II 40—
60. d) in iure cessio. §§ 9—15. Gai II 22—37, qui quidem man-
cipationem et in iure cessionem simul tractauit.

1 quot *Io. Cannegieterus*. qđ (quod) *Vat. Cuiaciana b.*
quae *ed. princ.* 2 immobilis *Vat.* 4 Traditio*** pro-
pria *Vat.* rerum nec mancipi. harum rerum *cod. Tili*
teste Cuiacio Obs. XVII 28. Cuiaciana b. Cuiacius in not.
post. rerum. Nec mancipiarũ rerum *Vat.* rerum. Nec man-
cipi rerum *ed. princ.* rerum nec mancipii. Nec mancipii
rerum *Cuiacius in not.* 5. 8 dominium *Böckingius* 5
traditio^{ne} adphendimus *Vat.* 9 *Cf. Isidori Orig. V 25,*
30 'usu capio est adeptio dominii per continuationem iustae
possessionis uel biennii uel alicuius temporis.' 14 quae]
eaeque *Schillingius* 15 cedentis uindicantis addicen-
tis *Sauinius (Hugo Ciu. Mag. IV 387).* cedentes uindicantes
addicentes *Vat. ed. princ.* 17 cedef *Vat.* 18 in-
corporalis *Vat.* 19 libertae *Vat.* 'Al. libertae.' *Cuiacius*
in not. post. et libertas ed. princ.

tur, in iure cedi potest ab herede legitimo: postea quam adita est, tam a legitimo quam ab eo, qui testamento heres scriptus est. 14 si ante quam adeatur hereditas in iure cessa sit, proinde heres fit, cui cessa est, ac si ipse heres legitimus esset: 5 quodsi postea quam adita fuerit, in iure cessa sit, is qui cessit, permanet heres, et ob id creditoribus defuncti manet obligatus, debita uero pereunt, id est debitores defuncti liberantur: (15) res autem corporales, quasi singulae in iure cessae essent, transeunt ad eum, cui cessa est hereditas.

16 Ad iudicatione dominia nanciscimur per formulam familiae herciscundae, quae locum habet inter coheredes: et per formulam communi diuindundo, cui locus est inter socios: et per formulam finium regundorum, quae est inter uicinos. nam si iudex uni ex heredibus aut sociis aut ui-

e) adiudicatio. § 16: cui nihil hoc conexu apud Gaium respondet: sed cf. Gai IV 39.42. II 219.

1 ab herede legitimo *ed. cum not. Cui. Fabrot., Lachmannus.* legitime ab herede *Vat. ed. princ.* legitimo ab herede *ed. cum not. Cui. Tolosana* 2 tam legitimo *Vat.* 4 pinde (proinde) *Vat. Cuiaciana b. Cuiacius in not. post. perinde ed. princ.* 5 hac *Vat.* 6 postea quam *ed. princ. cod. Tiliu teste Cuiacio Obs. XVII 28.* postea cū *Vat.* 7 is qui cessit *cod. Tiliu teste Cuiacio l. c. Cuiaciana b. Cuiacius in not. post.* his qui cesset *Vat.* is cui cessa est *ed. princ.* is a quo cessa est *Cuiacius in not.* 9 *Paragraphi signum deleri iussit Erbius (Hugo Ciu. Mag. IV 401)* 10 quasi singulae in iure cessae essent *Schillingius (Cf. Gai II 35. III 85).* quoties singulae in iure cesse (cessae) sunt *Vat. ed. princ.* quamuis s. i. i. cessae non sunt *Schultingius.* quasi ei (*possis eq*) s. i. i. cessae essent *Brinkmannus in not. subit. ad Gaium p. 15.* quasi s. i. i. cessae sint *Ballhornius (Dominium p. 36)* 11 cui cessa est hereditas] cui cessae sunt *Cuiacius in notis* 13 dominium *Böckingius* 15 quos heredes *Vat.*

cinis rem aliquam adiudicauerit, statim illi acquiritur, siue mancipi siue nec mancipi sit.

17 Lege nobis acquiritur uelut caducum uel ereptorium ex lege Papia Poppaea, item legatum
5 ex lege duodecim tabularum, siue mancipi res sint siue nec mancipi.

18 Acquiritur autem nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu mancipioe habemus. itaque si quid mancipio puta acceperint, aut
10 traditum eis sit, uel stipulati fuerint, ad nos pertinet: (19) item si heredes instituti sint, legatumue eis sit, et hereditatem iussu nostro aduentibus nobis acquirunt et legatum ad nos pertinet. 20 Si seruus alterius in bonis, alterius ex
15 iure Quiritium sit, ex omnibus causis acquirit ei, cuius in bonis est. 21 Is quem bona fide possidemus, siue liber siue alienus seruus sit, nobis acquirit ex duabus causis tantum, id est quod ex re nostra et quod ex operis suis acquirit: extra

f) lex. § 17: neque hoc apud Gaium eodem ordine tangitur: sed cf. de legato Gai II 97. 2) de personis, per quas nobis singularum rerum dominia acquiruntur. §§ 18—21. Gai II 86—96.

2 mancipi bis *Vat.* 3 uelut *Vat.* 4 ereptorium *cod. Tili teste Cuiacio tit. 35 de his quib. ut ind. Opp. t. IX p. 797 ed. Neap. (cf. Savinius Zeitschr. f. gesch. R. W. IX 169). erepturiū Vat. Cuiaciana b. ereptitium ed. princ. Cf. Cuiacius Obs. VI 37. Schillingius (Bemerk. üb. R. R. G. p. 313). De uoce ereptorius Schillingius Gloss. Isid. et Pitthoe. adfert. Cf. Leipz. Repert. 1843 III p. 106 Popea *Vat. ed. princ.* 7 aut *Vat.* 9 si quid Hugo 2. si quidem *Vat. ed. princ.* acceperit *Vat.* 11 Paragraphi signum deleri iussit Heimbachius (*Leipz. Repert. 1843 III p. 106*) 13 R (i. e. Regula) *Vat. in marg.* 15 causis* *Vat.* acquirit ei Hugo I. C. A. p. 1605. adquiret ei *Vat.* adquiret ei *ed. princ.* 16 quā *Vat.* 19 operis Charondas (cf. Gai II 91. III 164). operib: *Vat. ed. princ.*, quod 'auctoribus scriptis libris' in § 4 *Inst. II 9* et § 1 *Inst. III 28*, et 'auctoribus Florentinis' in l. 20 *D. XLV 3 tuetur Cuiacius in notis**

has autem causas aut sibi acquirit, si liber sit, aut domino, si alienus seruus sit. eadem sunt et in eo seruo, in quo tantum usum fructum habemus.

XX DE TESTAMENTIS

5

1 Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio, in id sollemniter facta, ut post mortem nostram ualeat. 2 Testamentorum genera fuerunt tria, unum quod calatis comitiis, alterum quod in procinctu, tertium quod per aes et libram 10 appellatum est. his duobus testamentis abolitis hodie solum in usu est, quod per aes et libram fit, id est per mancipationem imaginariam: in quo testamento libripens adhibetur et familiae emptor

XX DE TESTAMENTIS] Incipiunt praecepta (II) de per uniuersitatem acquisitionibus (XX—XXVIII). Omisit breuiator formulas transeundi et generalem partium distributionem, qualem Gaius exhibet II 97—100. Ni mirum non seorsum a Gaianis institutionibus Vlpianus hoc argumentum tribus partibus persecutus erat: 1) hereditatibus (XX—XXVII 4); 2) bonorum possessionibus (XXVII—XXVIII); 3) bonorum emptionibus, quas mutilatus epitomae finis abstulit, singulatim tractatis: cf. Gai II 98.

1) De hereditatibus (XX—XXVII 4). Desideratur excerptoris culpa hereditatum diuisio, quae est apud Gaium II 99, hereditates uel ex testamento uel ab intestato ad nos pertinere. Proinde agitur A. DE TESTAMENTIS (XX—XXIII); B. DE LEGATIS (XXIV); C. DE FIDEI COMMISSIS (XXV); D. DE LEGITIMIS HEREDITATIBVS (XXVI. XXVII).

A. DE TESTAMENTIS. In hoc argumento Vlpianus deseruit subinde Gaianae disputationis ordinem. Proponuntur a) genera testamentorum. §§ 1—9. Gai II 101—108, quorum unum quod per aes et libram fit accurate in epitoma tractatur.

§ 2 his duobus] Testamenta antiquissima, quae sunt in calatis comitiis et in procinctu, breuiator, quoniam ea abolita esse ex ipso Vlpiano didicerat, accuratius definire omisit, his pronomine, tamquam aperto hiatus signo, relicto. Vide infra.

1 sibi] si *Vat.* 6 mentes *Vat.* contestatio *ed. princ. marg. Cuiacianae b.* contentio *Vat. Cuiaciana b*
7 sollempniter *Vat.* facta *Schuldingius.* factum *Vat, ed. princ.* 9 comitis *Vat.* 10 p hes it librã *Vat.* 11 est. his] *Lacunae rationem indagauit Böckingius: uide supra.* .ê. his *Vat.* est illis *ed. princ.* est. ex his *Lachmannus.* est. sed illis *Huschkius* testaméntis *Vat.* 12 hodie *Vat.* p hes it libram *Vat.* 14 libripens adhibetur *ed. princ.* librae pensa debet *Vat.* libraepens adhibetur *Cuiaciana b*

et non minus quam quinque testes, cum quibus testamenti factio est. 3 Qui in potestate testatoris est aut familiae emptoris, testis aut libripens adhiberi non potest, quoniam familiae mancipatio
 5 inter testatorem et familiae emptorem fit, et ob id domestici testes adhibendi non sunt. 4 Filio familiam emente pater eius testis esse non potest. 5 Ex duobus fratribus, qui in eiusdem patris potestate sunt, alter familiae emptor, alter
 10 testis esse non potest, quoniam quod unus ex his mancipio accipit, acquirit patri, cui filius suus testis esse non debet. 6 Pater et filius, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes utrique, uel alter
 15 testis, alter libripens fieri possunt, alio familiam emente: quoniam nihil nocet ex una domu plures

3.7.10.12.15 testes *Vat.* 3 aut libripens *Cuiacius in not. ad librae pensa Vat. ed. princ.* 4 adhibere *Vat.*
 5 emptio *Vat.* 6 filio familiam emente *Schultingius. filio familiae mente Vat. filio familiae emente ed. princ. filio familiae familiam emente Hugo 5 praef.*
 8 eiusdem *marg. Cuiaciana b. Cuiacius in not. post. eodē Vat. Cuiaciana b. eadem ed. princ.* 11 mancipio accipit *Schultingius. mancipiū accepit Vat. mancipium accipit ed. princ.* 12 pater et filius *Schillingius e Dig. l. infra c. sed uide Inst. l. c. pater et Cuiacius in not., Vat. pariter et ed. princ.* 13 item *Schillingius. Cf. VI 2 et II. infra cc. institutus Vat. constitutus ed. princ. constitutus et Cuiacius in not. eiusdem] eius Vat.* 15 libripens *ed. princ. libripens (libraep.) Vat. Cuiaciana b familiae mente Vat.* 16 domu *Vat. Cuiaciana b. Lachmannus, Cf. Io. Canegieterus ad Vlp. VII 1 p. 41. domo cett. edd. Cf. L. 17 D. de testibus XXII 5 ('qui locus ex hoc ipso est desumptus' Schult.): 'Vlpianus libro singulari Regularum: Pater et filius qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes utrique in eodem testamento uel eodem negotio fieri possunt, quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.' L. 8 I. de test. ord. II 10 'Pater nec non is, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in*

testes alieno negotio adhiberi. 7 Mutus, surdus, furiosus, pupillus, femina neque familiae emptor esse, neque testis libripensue fieri potest. 8 Latinus Iunianus et familiae emptor et testis et libripens fieri potest, quoniam cum eo 5 testamenti factio est.

9 In testamento, quod per aes et libram fit, duae res aguntur, familiae mancipatio et nuncupatio testamenti. nuncupatur testamentum in hunc modum: tabulas testamenti testator tenens ita dicit HAEC VT IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR: ITAQVE VOS QVIRITES TESTIMONIVM PRAEBITOTE. quae nuncupatio et testatio uocatur.

10 Filius familiae testamentum facere non 15 potest, quoniam nihil suum habet, ut testari de

b) hi qui testamenta facere non possunt. §§ 10—16: quorum pars tantum in Gai Institutionibus tractatur: cf. Gai II 112. 113. 118.

§ 10] Inter Augustus et Marcus nomina breuiatoris partim con-

eiusdem patris potestate sunt, utrique testes in uno testamento fieri possunt, quia nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi. Vide Schillingium Diss. crit. p. 2—11 3 esse Vat. omisit ed. princ. 3.5 testes Vat. 3.5 libripens ed. princ. libripens (libraep.) Vat. Cuiaciana b 7 ph esit librã Vat. 10 testor Vat. dicit (it in lit.) Vat. 11 cerisque Schillingius 12 do] 'Al. dico.' marg. Cuiacianae b 13 quiritis Vat. p̄bitote (praeb.) Vat. ed. princ. Cf. Bynkershökus Obs. III 21 p. 312. perhibitote marg. Cuiacianae b. Cuiacius Obs. VI 37 et in not. post. peribetote idem ad Pauli Sent. III 5, 4. praebetote post alios Hugo I. C. A. p. 1605. Cf. Gai II 104 'haec ita ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque uos quirites testimonium mihi perhibitote.' Isidorus Orig. V 24, 12 'Nuncupatio est, quam in ceris tabulisque testator recitat dicens: Haec ut in his tabulis (ut his tabolis cod. antiquiss.) cerisque scripta sunt, ita dico (do Areu.) ita lego itaque uos ciues Romani testimonium mihi perhibete (praebitote Areu. praebete cod. ant.)' Apuleius Metam. II p. 149 Oud. Vide Lachmannum 14 nuncupatio** et Vat.

eo possit. sed diuus Augustus *** Marcus constituit, ut filius familiae miles de eo peculio, quod in castris adquisiuit, testamentum facere possit. 11 Qui de statu suo incertus est factus, quod 5 patre peregre mortuo ignorat se sui iuris esse, testamentum facere non potest. 12 Inpubis, licet sui iuris sit, facere testamentum non potest, quoniam nondum plenum iudicium animi habet. 13 Mutus, surdus, furiosus, itemque prodigus, cui lege 10 bonis interdictum est, testamentum facere non possunt: mutus, quoniam uerba nuncupationis loqui non potest: surdus, quoniam uerba familiae emptoris exaudire non potest: furiosus, quoniam men-

silio partim negligentia quaedam, quae ad antiquiores de testamento militari constitutiones pertinerent, resecta esse Mommseni opinatio est. Sed uide infra.

I diuus Augustus | Marcus *Vat. ed. princ. Super esse Marcus Cuiacius in notis monet conl. I. quib. non est perm. II 12 'militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris adquisierunt, permissum est ex constitutionibus principum testamentum facere. quod quidem ius initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate diui Augusti quam Neruae, nec non optimi imperatoris Traiani, postea uero subscriptione diui Hadriani etiam dimissis militia... concessum est.'* d. A. militibus *H. Cannegieterus in Coll. leg. Mos. et Rom. p. 335, et simul pro constituit reposito concessit Böckingius. d. A. mandatis Schillingius. d. A. primus E. Heimbachius ap. Schill. De lacuna Hugo cogitarat (Gesch. d. R. R. p. 697 ed. 10). Mommseni suspicionem uide supra. Fortasse totus uersiculus intercidit, quem uel ita possis supplere: diuus Augustus | olim aliique, et postremo diuus | Marcus 4 est factus, quod Böckingius, qui propositam hanc de statu incertitudinis speciem unicam esse edocet. .ē. facto qđ *Vat.* est, faeito, quod *ed. princ.* est, fac ita (siue eo), quod *Marezollius (Hugo I. C. A. p. 1605).* est, forte quod *Puchta apud Hugonem 5 praef. est, fac* ideo quod *Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 106)* 6 inpubis *Vat. impubes edd.* 7 facere testamentū *Vat.* testamentum facere *ed. princ.* 10 nob̄ *Vat.* 12 emptores *Vat.**

tem non habet, ut testari recte eam possit: prodigus, quoniam commercio illi interdictum est, et ob id familiam mancipare non potest. 14 Latinus Iunianus, item is qui dediticiorum numero est, testamentum facere non potest: Latinus qui- 5 dem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus est: is autem qui dediticiorum numero est, quoniam nec quasi ciuis Romanus testari potest, cum sit peregrinus, nec quasi peregrinus, quoniam nullius certae ciuitatis sit ciuis, ut secundum leges ciui- 10 tatis suae testetur. 15 Feminae post duodecimum annum aetatis testamenta facere possunt, tutore auctore, donec in tutela sunt. 16 Seruus publicus populi Romani in partem dimidiam testamenti faciendi habet ius. 15

1 recte eam *scripsi*. de ea re *Vat. ed. princ.*, in quibus re *Böckingius* 'cum effectu' interpretatur. de ea recte (rite *Schill.*) 1o. *Cannegieterus*. de ea *Zurneddenus apud Hugonem* 5 *praef.* eam *Schillingius simul de resecando commatio* ut... possit cogitans. de ea ore *Lachmannus*. de sua re *Hugo I. C. A. p. 1605* 2 commercio *Marezollius* (*Hugo I. C. A. p. 1605*). cōmertiū *Vat.* commercium *ed. princ.* 3 familia *Vat.* 7 numerū *Vat.* 8 ciues *Vat.* 10 certe *Vat.* sit ciuis *Sauinius* (*Hall. Allg. Litt. Zeit. 1812 II p. 74*). sciens *Vat. ed. princ.* ciuis est (siue simpliciter sit) *Cuiacius in not.* ciuis *Cuiaciana b in marg.* secundum *Bluntschelius* (cf. *XXVIII 1*). aduersus *Vat. ed. princ.* Vide *Lachmannum* legis *Vat.* 12 etatis *Vat.* 13 sunt *Marezollius* (*Hugo I. C. A. p. 1605*). sint *Vat. ed. princ.* 14 populi Romani *Cuiacius in not. et in marg. utriusq. Cuiacianae. p̄toriani* (praet.) *Vat. cod. Tili* teste *Cuiacio Obs. XVII 28. Cuiaciana b. praetorisue ed. princ.* Cf. *Cuiacius Obs. IX 16. Vlp. XXIV 28* in partem dimidiam *scripsi*. partes dimidiā *Vat.* parte dimidia *ed. princ.* partis dimidiae *Hugo* (*Ciu. Mag. IV 401*), idem populi Romani *resecto* pro parte dimidia. *Inseri praepositionem siue pro* (*cum Hugone 3*) siue ad siue de siue ex *Schillingius iubet* 15 habitus quae ad modū heres institui debeat *Vat.*

XXI QVEM ADMODVM HERES INSTITVI DEBEAT

Heres institui recte potest his uerbis TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT, TITIVM HEREDEM ESSE IVBEO: illa autem institutio HEREDEM INSTI-
5 TIVO, HEREDEM FACIO plerisque inprobata est.

XXII QVI HEREDES INSTITVI POSSVNT

1 Heredes institui possunt, qui testamenti facti-
onem cum testatore habent. 2 Dediticiorum
numero heres institui non potest, quia peregrinus
10 est, cum quo testamenti factio non est. 3 La-
tinus Iunianus, siquidem mortis testatoris tempore
uel intra diem cretionis ciuis Romanus sit, heres
esse potest: quodsi Latinus manserit, lege Iunia
capere hereditatem prohibetur. idem iuris est in
15 persona caelibis propter legem Iuliam. 4 In-
certa persona heres institui non potest, uelut hoc
modo QVISQVIS PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT,
HERES ESTO: quoniam certum consilium debet esse
testantis. 5 Nec municipia nec municipes he-
20 redes institui possunt, quoniam incertum corpus
est, et neque cernere uniuersi, neque pro herede

c) QVEM ADMODVM HERES INSTITVI DEBEAT, XXI. Gai II 114—117. d) QVI HEREDES INSTITVI POSSVNT. XXII 1—13. Gai II 185—190. Horum utrumque indicum excerptor uidetur ex Vlpiani Regulis retinuisse: quamquam illius breuitas indicio est, aliquanto plura sub ea rubrica exposuisse Vlpianum.

3 heres* sto*titius (sto tit in litura) Vat. 6 pos-
sint Hugo 7 factione Vat. 9 numerũ Vat. 10 sq.
Latinus Iunianus Cuiacius in not. omisit Vat. ed. princ. in
qua sic: est. Cum quo... non est, si quidem distinguitur.
Latinum Iunianum heredem instituere omnino licet et (si
quidem) Mommsenus 12 cretionis Vat. 15 personã
celebis Vat. Iulia Vat. 17 primum Vat. 19 mu-
nicipis Vat. 21 et Böckingius. ut Vat. ed. princ.
pro herede gerere Cuiacius in notis. phire *** deherede
cernere (i in lit.) Vat. prohibere de herede cernere Cuiaciana
b. Cf. Hugo (Ciu. Mag. IV 401). pro libito de herede cer-
nere ed. princ.

gerere possunt, ut heredes fiant: senatus consultu tamen concessum est, ut a libertis suis heredes institui possint. sed et fidei commissa hereditas municipibus restitui potest: denique hoc senatus consulto prospectum est. 6 Deos heredes insti- 5 tuere non possumus praeter eos, quos senatus consulto, constitutionibus principum instituere concessum est, sic uti Iouem Tarpeium, Apollinem Didymaeum, Martem in Gallia, Mineruam Iliensem, Herculem Gaditanum, Dianam Efesiam, 10 Matrem Deorum Sipylenen, Nemesim quae Smyrnae colitur, et Caelestem Salinensem Carthagini.

1 possint *Charondas* heredés *Vat.* consultu *Vat.* consulto *edd.* 3 sed et *Cramerus* (*Zeitschr. f. gesch. R. W. I 295*). sed *Vat. edd.* 4 idque hoc *ed. cum not. Cui. Fabrot.* deque hoc *Hugo I. C. A. p. 1606. Cf. Handii Tursell. II 274* 5 deus (*corr. m. pr.*) *Vat.* 7 aut constitutionibus *Io. Cannegieterus.* constitutionibusue *Böckingius* 8 Terpeium. Apollinem. Didimeum *Vat.* 9 Martem *scripsi.* sicuti Martem *Vat. edd.* Sesomonem Martem *Huschkius ex inscr. Lugd. ap. Gruter. LVIII 5* concessum est. Const. princ. instit. concessum est sicuti I. T., A. D., Scto Martem *Io. Cannegieterus* Iliensem *Turnebus Adu. VII 21. marg. Cuiaciana b. Cf. Cuiacii Obs. X 5.* miliensem *Vat. Cuiaciana b. meliensem ed. princ* 10 efesiam *Vat.* 11 Sipylenen, Nemesim *O. Iahnus.* Sipelensim *Vat. Cuiaciana b. 'Al. Sipelesim.'* *Cuiacius in not. post.* Cybelem eam *ed. princ.* Cybelem *marg. Cuiaciana b. Sipylenem Marshamus Canon. chron. p. 135, Lachmannus.* Sipylenem *Schultingius. Cf. Strabo X 469 'Ρέαυ μὲν . . τιμῶσι . . μητέρα καλοῦντες θεῶν . . , ἀπὸ δὲ τῶν τόπων Ἰδαίαν καὶ Δινδυμήνην καὶ Σιπυλήνην καὶ Πεσσινοντιίδα καὶ Κυβέλην.'* *Smyrnae ed. princ. marg. Cuiaciana b. hysmirne Vat. Cuiaciana b. Cf. II 7 Lachmannus* 12 celestem *Vat. Cuiaciana b. coelestum ed. princ. Cf. Valesius in Ammian. Marcell. XXII 13, 3* Salinensem Carthagini *Io. Cannegieterus.* salinensem Carthaginis *Vat. ed. princ.* Sidonensem Carthagini *Lachmannus. Ceterorum conaminum nihil est, quod ualde placeat. Putabam* et Caelestem scilicet (*scil.*) Carthaginiensem

7 Seruos heredes instituere possumus, nostros cum libertate, alienos sine libertate, communes cum libertate uel sine libertate. 8 Eum seruum, qui tantum in bonis noster est, nec cum libertate
 5 heredem instituere possumus, quia Latinitatem consequitur, quod non proficit ad hereditatem capiendam. 9 Alienos seruos heredes instituere possumus eos tantum, quorum cum dominis testamenti factionem habemus. 10 Communis seruus
 10 cum libertate recte quidem heres instituitur quasi proprius pro parte nostra, sine libertate autem quasi alienus propter socii partem. 11 Proprius seruus cum libertate heres institutus, siquidem in eadem causa permanserit, ex testamento liber et
 15 heres fit, id est necessarius: 12 quodsi ab ipso testatore uiuente manu missus uel alienatus sit, suo arbitrio uel iussu emptoris hereditatem adire potest. sed si sine libertate sit institutus, omnino non consistit institutio. 13 Alienus seruus heres
 20 institutus, siquidem in eadem causa permanserit, iussu domini debet hereditatem adire. quodsi uiuo testatore manu missus aut alienatus a domino fuerit, aut suo arbitrio aut iussu emptoris poterit adire hereditatem.
 25 14 Sui heredes instituendi sunt uel exheredandi. sui autem heredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tam naturales quam adoptiui:

1 heredis instituere *Vat.* 2 cōmunis *Vat.* 4 nostris *Schuldingius. Sed uide Lachmannum* libertatē *Vat.* 5 quia] qua *Lachmannus* Latinitate *Vat.* 7 alienus seruus *Vat.* 8 tantum *Hugo I. C. A. p. 1606.* tamen *Vat. ed. princ. Sed uide Schillingium Diss. crit. p. 26* domini *Vat.* 9 factione *Vat.* 19 consistit *Vat. consistit Cuiaciana b. Cuiacius in not. post. constat ed. princ.* 20 eadem *Io. Cannegieterus. (Cf. u. 14). ea Vat. edd.* 23 poterit *Vat.* 27 tam naturales quam adoptiui] *Hysterologiam notauit Schuldingius. Cf. XI 1.*

item uxor quae in manu est, et nurus quae in manu est filii, quem in potestate habemus. 15 Postumi quoque liberi, id est qui in utero sunt, si tales sunt, ut nati in potestate nostra futuri sint, suorum heredum numero sunt. 16 Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus neque nominatim exheredatus, non patitur ualere testamentum: 17 reliquae uero personae liberorum, uelut filia, nepos, neptis, si praeteritae sint, ualet testamentum: scriptis heredibus ad crescunt, suis quidem heredibus in partem uirilem, extraneis autem in partem dimidiam. 18 Postumi quoque liberi cuiuscumque sexus omissi, quod ualuit testamentum, agnatione rumpunt. 19 Eos qui in utero sunt, si nati sui heredes nobis futuri sunt, possumus instituire heredes, siquidem post mortem nostram nascantur, ex iure ciuili, si uero uiuentibus nobis, ex lege Iunia.

20 Filius qui in potestate est, si non instituitur heres, nominatim exheredari debet, reliqui sui heredes utriusque sexus aut nominatim aut inter ceteros. 21 Postumus filius nominatim exheredandus est: filia postuma ceteraeque postumae fe-

e) qui heredes institui uel exheredari debeant. §§ 14—23. Gai II 123—137.

1 filii *Vat.* quae *Vat.* 5 heredum numerum *Vat.* 6 nominatim *ed. princ.* nomina quo *Vat.* nominati tto (nominatim testamento) *Mommsenus. Possis* nominati u. o. (nominatim ut oportet) *Cf. XXIII 2. Göscheni Ind. sigl. p. CXIII* 9 nepos neptes *Vat.* 10 scriptis *Vat. ed. princ. Vide Göschenum in Gai II 124.* sed scriptis *Cuiacius in not. scriptisque prop. Böckingius* 14 agnitione *Vat.* rumpunt *Cuiacius in notis. rumpunt Vat.* rumpitur *ed. princ.* postumis quoque liberis c. s. omissis... testamentum agnatione rumpitur *Schuldingius* 15 instituire *Vat.* 18 Iunia *Schuldingius. iulia Vat. ed. princ. Cf. Rudorffum (Vormunds. I p. 274)* 23 ceteraque *Vat.*

minae uel nominatim uel inter ceteros, dum modo inter ceteros exheredatis aliquid legetur. 22

Nepotes et pronepotes ceterique masculi postumi praeter filium uel nominatim uel inter ceteros cum 5 adiectione legati sunt exheredandi: sed tutius est tamen nominatim eos exheredari, et id obseruatur magis.

23 Emancipatos liberos quamuis iure ciuili neque heredes instituere neque exheredare necesse 10 sit, tamen praetor iubet, si non instituantur heredes, exheredari, masculos omnes nominatim, feminas uero inter ceteros: alioquin contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

24 Inter necessarios heredes, id est seruos 15 cum libertate heredes scriptos, et suos et necessarios, id est liberos qui in potestate sunt, iure ciuili nihil inter est: nam utrique etiam inuiti heredes

f) heres quem admodum hereditatem adeat. §§ 24—32. Gai II 152—173

2 legit^r *Vat.* 5 legati *Vat.* 6 totius *Vat.* 8 emancipatos *Schultingius.* mancipatos *Vat. ed. princ., quod conl. Plin. ep. IV 2, 2 defendi posse putat Cuiacius in notis* Post liberos in *Vat.* circa duodecim litterae extinctae: utriusque sexus suppleri iubet *Huschkius* quamuis iure *Schultingius.* qui in re *Vat. Cuiaciana b.* cum iure *ed. princ.* quos iure *Cuiacius in marg. Cuiacianae b et in not. post.,* ubi praeterea u. 10 pro sit repom est iubet 11 Fortasse exheredari omnes, masculos nominatim. Cf. *Gai l. infra c. Sed uide Lachmannum* 12 uero *Bluntschelius.* uel *Vat. ed. princ. Cf. Gai II 135* Emancipatos liberos [iure ciuili neque heredes instituere neque exheredare necesse est, quia] non sunt sui heredes: sed praetor omnes tam feminini quam masculini sexus, si heredes non instituantur, exheredari iubet, uiriliter sexus [nominatim, feminini] uero inter ceteros. 14 seruus *Vat.* 15 heredis scriptus *Vat.* suos et *Cuiacius in marg. Cuiacianae b et in not. post.* suos sit *Vat. Cuiaciana b.* suos scilicet *ed. princ. Cf. XX 2. 9. Hugo (Ciu. Mag. IV 403). Lachmannus* 17 herede^s *Vat.*

sunt. sed iure praetorio suis et necessariis heredibus abstinere se a parentis hereditate permittitur, necessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non datur.

25 Extraneus heres, siquidem cum cretione sit heres institutus, cernendo fit heres, si uero sine cretione, pro herede gerendo. 26 Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tamquam dominus utitur, uelut qui auctionem rerum hereditariarum facit, aut seruis hereditariis cibaria dat. 27 Cretio est certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem necne, uelut TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBUS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. 28 Cernere est uerba cretionis dicere ad hunc modum QVOD ME MEVIVS HEREDEM INSTITVIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE. 29 Sine cretione heres institutus, si constituerit nolle se heredem esse, statim excluditur ab hereditate et amplius eam adire non potest: 30 cum cretione uero heres institutus sicut cernendo fit heres, ita non aliter excluditur, quam si intra diem cretionis non creuerit: ideoque etiam si constituerit nolle se

1 fiunt *mauult Böckingius conl. Gai II 157* 2 parentes *Vat.* 6 si uero *Cuiacius Obs. XIII 16 et in marg. Cuiacianae b. Cf. P. Faber in not. siue Vat. ed. princ.* 7 cretione, et pro *P. Faber Semestr. II 22 p. 291* 9 auctionem *Cuiacius in notis. actionē Vat. ed. princ. actorem Merillius Obs. II 17* 10 cibaria dat *cod. Tili teste Cuiacio Obs. XVII 28. cibariam dat Vat. Cuiaciana b. cibaria mandat ed. princ.* 12 sq. *expiatei ad hire Vat.* 13 citius *Vat.* 17 quod *Böckingius conl. Gai II 166. cum id Vat. cum ed. princ. me Meuius Mommsenus, ut est in Veron. Gai IV 83. medius Vat. me Maeuius ed. princ. instituit Vat. instituerit ed. princ.* 20 hereditatē *Vat.* 21 cretione* uero (uero in lit. ead. ma.) *Vat.* 23 excludit *Vat.*

heredem esse, tamen, si super sint dies cretionis, paenitentia actus cernendo heres fieri potest.

31 Cretio aut uulgaris dicitur aut continua: uulgaris, in qua adiciuntur haec uerba QVIBVS SCIENS POTERISQVE: continua, in qua non adiciuntur. 32 Ei qui uulgarem cretionem habet, dies illi dum taxat computantur, quibus sciit se heredem institutum esse, et potuit cernere: ei uero qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur, quibus ignorauit se heredem institutum: aut sciuit quidem, sed non potuit cernere.

33 Heredes aut instituti dicuntur aut substituti: instituti, qui primo gradu scripti sunt, substituti, qui secundo gradu uel sequentibus heredes scripti sunt, uelut TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBUS PROXIMIS CENTVM, QVIBVS SCIES POTERISQVE. NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TVNC MEVIUS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBUS CENTVM et reliqua. similiter et deinceps substitui potest.

g) heredes aut instituti aut substituti. §§ 33. 34. Gai II 174—178.

2 penitentiã *Vat.* 3 aut *Hugo (Ciu. Mag. IV 402).* aut *Vat. ed. princ.* 7 dum taxat *Lachmannus (cf. VIII 4).* dant *Vat. Cuiaciana b. dati ed. princ. 'Vet. dantur. leg. tantum.'* *Cuiacius in not. post. tantum margo Cuiacianae b. sciit Lachmannus (conl. Vat. fr. 1 et 156).* scit *Vat. ed. princ. sciuit Hugo I. C. A. p. 1606* 11 'aut sciuit quidem, sed' *Cuiacius in not. post. Ni mirum in edd. quibusdam cum not. Cuiacii quidem omissum* potuit *Vat. Cuiaciana b. potuerit ed. princ.* 13 instituti *ed. princ. omisit Vat.* 14 sequentib: heredis *Vat. sequentibus heredes Cuiaciana b. sequentibus. Heredes ed. princ.* scripti* sunt *Vat.* 15 uel totius *Vat.* heres (s in lit.) *Vat.* 16 scies *Vat. Cuiaciana b. scieris ed. princ.* 17 nisi *ed. princ. inclin. litt. Cuiaciana b. omisit Vat. quodni Böckingius* ex heres *ed. princ. Cuiaciana b, sed ex inclin. litt. et heres Vat.* 17 *Meuius Mommsenus. medius Vat. maeuius ed. princ.* 18 centum *Lachmannus. omisit Vat. ed. princ. Cf. Gai II 174 'Lucius Titius heres esto cernitoque in diebus [centum] proximis, quibus scies poterisque. Quodni ita creueris exheres esto. Tum Maeuius heres esto cernitoque in diebus centum et reliqua.'*

34 Si sub imperfectam cretionem heres institutus sit, id est non adiectis his uerbis SI NON CREVERIS, EXHERES ESTO, sed si ita SI NON CREVERIS, TVNO MEVIUS HERES ESTO, cernendo quidem superior inferiorem excludit, non cernendo autem, sed pro herede gerendo in partem admittit substitutum: sed postea diuus Marcus constituit, ut et pro herede gerendo ex asse fiat heres. quodsi neque creuerit, neque pro herede gesserit, ipse excluditur, et substitutus ex asse fit heres. 10

XXIII QVEM ADMODVM TESTAMENTA RVMPVNTVR

1 Testamentum iure factum infirmatur duobus modis, si ruptum aut in irritum factum sit.

2 Rumpitur testamentum mutatione, id est si postea aliud testamentum iure factum sit: item agnatione, id est si suus heres agnascatur, qui neque heres institutus, neque ut oportet exheredatus sit. 3 Agnascitur suus heres aut agnascendo, aut adoptando, aut in manum conueniendo, aut in locum sui heredis succedendo, uelut nepos mortuo 20

h) QVEM ADMODVM TESTAMENTA RVMPVNTVR. XXIII. Inscrptione minimam partem eorum, quae hic titulus comprehendit, significari Schillingius uidit. Agitur enim primum de modo, quo testamenta iure facta infirmantur. §§ 1—4: quod cum duobus modis fiat, si testamentum aut ruptum aut irritum factum sit, prior tantum indice designatur: ut non inepte Schultingius aut additum ab Vlpiano uel irrita fiunt, aut in genere infirmantur scriptum fuisse arbitretur. Cf. autem cum hac parte Gai II 130—134 (uid. Vlpiani XXII 16—18) et 138—146.

1 inperfectã cretionẽ *Vat. ed. princ.* imperfecta cretione
Hugo 3 3 sed ita *P. Faber in not.* 4 Meuius *Momm-*
senus. medius *Vat. Maenius ed. princ.* 8 qđ neq: *Vat.*
 12 rumpantur *Hugo I. G. A. p. 1606* 13 testa-
 mento iure facto *Vat., quod non displicet Böckingio* 14
 inirritũ *Vat. irritum edd. pleraeq. inritum Böckingius*
 16 aliud *Vat.* 19 heres *Vat.* 21 nepus *Vat.*

filio uel emancipato, aut manu missione, id est si filius ex prima secundaue mancipatione manu missus reuersus sit in patris potestatem.

4 In irritum fit testamentum, si testator capite
5 diminutus fuerit, aut si iure facto testamento nemo extiterit heres.

5 Si is qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamentum eius ualet, siquidem reuersus fuerit, iure postliminii, si uero ibi deces-
10 serit, ex lege Cornelia, quae perinde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.

6 Si septem signis testium signatum sit testa-
mentum, licet iure ciuili ruptum uel irritum factum sit, praetor scriptis heredibus iuxta tabulas bono-
15 rum possessionem dat, si testator et ciuis Romanus et suae potestatis, cum moriretur, fuit. quam bonorum possessionem cum re, id est cum effectu, habent, si nemo alius iure heres sit.

7 Liberis inpuberibus in potestate manentibus,
20 tam natis quam postumis, heredes substituere pa-

Dein de modo, quò testamenta non iure facta ualere possint. §§ 5.6: quorum Gaius non nisi ea habet quae § 6 leguntur. Cf. Gai II 146—149.

i) de substitutione pupillari. §§ 7—9. Secreuit igitur Vlpianus hanc substitutionis rationem ab eis quae XXII 33.34 de heredibus substitutis monuit. Quod secus instituit Gaius, qui posteaquam II 174—178 generatim de substitutionibus dixit, statim hanc pupillarem quam uocant substitutionem adiunxit: II 179—182. Cf. Lachmannus. Böckingii syst. tab. cum adn.

2 secundabitue (bit *inductum*, ue *recentiore manu adpositum*) *Vat.* 3.4 potestate. inirritū *Vat.* Cf. p. 54, 14

4 testor *Vat.* 5 fuérit *Vat.* 6 exteterit *Vat.*

9 uero *Cuiacius in notis et in marg. Cuiaciana b. uō Vat. non ed. princ.* 10 Cornelia quae *Cuiacius in notis. Cornelia neq: Vat. Corneliana, quae ed. princ. Cornelia: ea*

namque *Io. Cannegieterus* 15 possessione *Vat.* 16 moriret̃ *Vat. moreretur edd.* 16 sq. quam bonorum

possessionem... habent *Hugo 5 praef. quã bonam possessionē... habet̃ Vat. quae bona possessio... habetur ed.*

princ. quae bonorum possessio... habetur Cuiaciana b

17 effecto *Vat.* 20 heredis substituere *Vat.*

rentes possunt duplici modo, id est aut eo quo extraneis, ut si heredes non extiterint liberi, substitutus heres fiat: aut proprio iure, ut si post mortem parentis heredes facti intra pubertatem decesserint, substitutus heres fiat. 8 Etiam exhereditatis filiis substituere parentibus licet. 9 Non aliter inpuberi filio substituere quis heredem potest, quam si sibi prius heredem instituerit uel ipsum filium uel quemlibet alium.

10 Milites quo modo cumque fecerint testamenta ualent, id est etiam sine legitima obseruatione. nam principalibus constitutionibus permissum est illis quo modo cumque uellent, quo modo cumque possent testari. idque testamentum, quod miles contra iuris regulam fecit, ita demum ualeat, si uel in castris mortuus sit uel post missionem intra annum.

XXIII DE LEGATIS

1 Legatum est, quod legis modo, id est impe-

k) de testamentis militum. § 10: quod genus testamentorum Gaius post ipsa testamentorum genera testandique usum (II 101—108) disputauit II 109—111. Ceterum iam Schultingius olim tam §§ 7—9 quam § 10 parum commode sub hoc titulo positas esse senserat.

B. DE LEGATIS. XXIII. Nescio an in exordio huius tituli Vlpianus simili a testamentis ad legata transeundi formula usus sit, qualis est apud Gaium II 191. Ceterum partem huius tituli a Gaio copiosius tractatam Vlpianus regularum more in iustam breuitatem redegit: uide locos Gaii ascitos: addidit alia a Gaio praetermissa, uelut de utiliter relictis legatis (§§ 25—28): de ademptione (§ 29) et de acquisitione legatorum (§§ 30. 31): denique Gaianae disputationis ordinem ita de-

1 quo *ed. princ.* cū *Vat.* 3 ut *Hugo 3.* id *Vat.* id est *ed. princ. Lachmannus.* id est ut *Hugo (Ciu. Mag. IV 402)* 4 pubertate *Vat.* decesserint, ut *Lachmannus* 5 exhereditates *Vat.* 7 hedē *Vat.* 8 prius *Lachmannus (conl. Vlp. l. 2, 4. D. XXVIII 6).* quis *Vat. ed. princ.* instituerit *ed. cum not. Cui. Fabrot. Schultingius.* institueret *Vat.* institueret *ed. princ.* 10 com modo cūq: *Vat.* 14 idque] denique *Mommsenus* 14 sq. testamentum quod miles *ed. princ.* testamento cū illis *Vat.* testamentum cum miles *Hugo 4* 15 iure *Vat.* 19 leges *Vat.*

ratiue, testamento relinquitur. nam ea quae pre-
 catiuo modo relinquuntur, fidei commissa uocantur.

2 Legamus autem quattuor modis: per uindi-
 cationem, per damnationem, sinendi modo, per
 5 praeceptionem. 3 Per uindicationem his uer-
 bis legamus DO LEGO, CAPITO, SVMITO, SIBI HA-
 BETO: 4 per damnationem his uerbis HERES
 MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HERE-
 DEM MEVM DARE IVBEO: 5 sinendi modo ita
 10 HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM
 SVMERE ILLAM REM SIBIQVE HABERE: 6 per
 praeceptionem sic LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRAE-
 CEPITO.

7 Per uindicationem legari possunt res, quae
 15 utroque tempore ex iure Quiritium testatoris fue-
 runt, mortis et quo testamentum faciebat, praeter
 quam si pondere, numero, mensura contineantur:
 in his enim satis est, si uel mortis dum taxat tem-
 pore testatoris fuerint ex iure Quiritium. 8 Per
 20 damnationem omnes res legari possunt, etiam quae
 non sunt testatoris, dum modo tales sint, quae
 dari possint: (9) liber homo aut res populi aut
 sacra aut religiosa nec per damnationem legari
 potest, quoniam dari non potest. 10 Sinendi

seruit, ut legi Falcidiae, quam Gaius in mediam de legatis disputatio-
 nem inmiscuit, in extremo titulo locum concederet. Cf. Böckingii
 syst. tab. cum adn. Comprehendit autem hic titulus has quas infra
 posui partes singulas:

1) legati definitio et genera legatorum. §§ 1—6. 2) quae res
 quoque genere legari possunt. §§ 7—11.

1 p̄catiuo *Vat.* 6 sibi *Io. Cannegieterus. siue Vat. ed. princ. habito Vat. Cf. XX 9. Lachmannus* 8. 10
 m̄s (*id est mens*) *Vat.* 15 testatores (*e altera ex i pr. ma. corr.*) *Vat.* 16 quo *Bluntschelius. quomodo Vat. quando ed. princ. quom Böckingius* 17 numero mensurā *Vat. mensura numero ed. princ.* 19 testatoris *Lachmannus. omisit Vat. ed. princ.* 20. 23 ligari *Vat.* 22 Para-
graphi signum deleri iussit Hugo I. C. A. p. 1606

modo legari possunt res propriae testatoris et heredis eius. 11 Per praeceptionem legari possunt res, quae etiam per uindicationem.

11^a Si ea res, quae non fuit utroque tempore testatoris ex iure Quiritium, per uindicationem legata sit, licet iure ciuili non ualeat legatum, tamen senatus consulto Neroniano firmatur, quo cautum est, ut quod minus exactis uerbis legatum est, perinde sit ac si optimo iure legatum esset: optimum autem ius legati per damnationem est. 10

12 Si duobus eadem res per uindicationem

3) de differentiis quibusdam generum legatorum. §§ 11^a—14. Cf. Gai II 192—223: qui quidem in eo discedit ab Vlpiano, quod praemissa breuissima generum significatione (II 192) quoduis genus singulatim persequitur: uindicationem 193—200; damnationem 201—208; sinendi modum 209—215; praeceptionem 216—223. Deinceps statim ad legem

1. 2 ligari *Vat.* 1 testatores (es ex is m. pr. corr.)
Vat. 2 heredes *Vat.* 3. 4 uindicationem. Si ea res
Cuiacius in notis. uindicationem si ea res *Vat. ed. princ.*
 4 *Distinxit (11^a) Hugo* 2 5 legata (e corr. ex i
incertum qua manu) Vat. 8 exactis *Lachmannus dubitan-*
ter. pactis Vat. ed. princ. 'id est conceptis et legitimis uer-
bis. Cic. pro Roscio com. 16, 46.' Cuiacius in notis. aptis
Victorius ad exempl. Monac. perfectis siue probatis Böckin-
gius. rectis aut iustis alii apud Hugonem 3 9 hac *Vat.*
 esset] .ē. *Vat.* 10. 11 est. Si duobus *Cuiacius in*
notis. .ē. si duob: *Vat. ed. princ.* 11 per uindica-
 tionem legata sit, siue coniunctim uelut T. et S. h. Sti-
 chum do lego, siue disiunctim uelut Titio hominem Sti-
 chum do lego, Seio eundem hominem do lego, iure *scripsi.*
 p uindicationem || legata sit. si uero coniunctim uelut t.
 et s. hominē istico do lego, iure *Vat.* per uindica-
 tionem legata sit, si quidem disiunctim, singulis in soli-
 dum debentur: si uero coniunctim uelut T. et S. hominem
 Stichum do lego, iure *ed. princ.* si quidem... debentur
desse in cod. Titii testatur Cuiacius Obs. XVII 28 et
in Recitat. ad Cod. VI 51, pro quibus ipse in notis
et Obs. l. c. haec: si quidem disiunctim, singulis partes
debentur inseri iubet, quae in Cuiaciana b, sed haec: si q.
d. singulis litteris inclinatis exarata, exhibentur. per uindi-
 cationem legata sit, siue disiunctim, id est singulis in

legata sit, siue coniunctim uelut TITIO ET SEIO
 HOMINEM STICHVM DO LEGO, siue disiunctim
 uelut TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, SEIO
 EVNDEM HOMINEM DO LEGO, iure ciuili concursu
 5 partes fiebant: non concurrente altero pars eius
 alteri adcrecebat: sed post legem Papiam Pop-
 paeam non capientis pars caduca fit. 13 Si per
 damnationem eadem res duobus legata sit, siqui-
 dem coniunctim, singulis partes debentur (et non
 10 capientis pars iure ciuili in hereditatem remanebat:
 nunc autem caduca fit), quodsi disiunctim, sin-
 gulis solidum debetur.

14 Optione autem legati per uindicationem
 data legatarii electio est, uel uti HOMINEM OPTATO,
 15 ELEGITO. idemque est et si tacite — — — —

Falcidiam transit 224 — 228. Quod contra Vlpianus prius quam ad

solidum, siue coniunctim, uelut . . . do lego, iure *Gö-
 schenus Obs. iur. Rom. p. 33.* per uindicationem, siue dis-
 iunctim, uelut Titio hominem Stichum do lego, Seio
 eundem hominem do lego, legata sit, siue coniunctim
 uelut T. et S. h. Stichum do lego, iure *Hugo 4, et nisi
 quod transposuit* per uindicationem legata sit, siue dis-
 iunctim, uelut *e. q. s. Bluntschelius. Cf. Gai II 199 'Istud con-
 stat, si duobus pluribusue per uindicationem eadem res legata
 sit, siue coniunctim siue disiunctim, si omnes ueniant
 ad legatum, partes ad singulos pertinere et deficientis portio-
 nem collegatario adcrecere. coniunctim autem ita legatur T.
 et S. h. Stichum do lego: disiunctim ita Lucio Titio
 hominem Stichum do lego, Seio eundem hominem
 do lego.'* 5 partis *Vat.* et non *Hugo I. C. A. p.
 1606* concurrente *Cuiacius in notis.* currente *Vat.* cur-
 rente *ed. princ.* 6 popeam *Vat. ed. princ.* 7 capien-
 tes *Vat.* 8 legata *Vat. corr. m. pr.* 9 coniunctū
Vat. partes *Vat.* et non . . . caduca fit *uncinis in-
 cludi iussit Lachmannus* 10 hereditatē *Vat. ed. princ.* here-
 ditate *Hugo 3.* 12 solidum *Vat. Cuiacianab. Cuiacius in not.
 post. in solidum ed. princ.* 15 elegito *Vat. eligito ed. princ.
 Cf. Lachmannus* 15 *sqq.* idemq: ē: etsi tacite *legauerim Ti-
 tio hominē aut decem heres meus dato hominē dare heredis*

— HOMINEM — — — HERES — — — HOMINEM
DARE, heredis electio est, quem uelit dare.

15 Ante heredis institutionem legari non potest, quoniam uis et potestas testamenti ab here-

eam legem ueniat
Gaius II 229—245.

4) de in utiliter legatis §§ 15—24: de quibus

electio .ē. nisi X uelit dare *Vat.*, in quo tacite est a m. pr. in litura, relicua inclinatis litteris expressa a sec. ma. in lacunis codicis addita: in heredis i m. alt. ex e facta, denique uelit dare (ut sequens ante) pr. ma. sed pallido atramento scripta. idemque est et si tacite legauerim Titio hominem, aut decem, heres meus dato hominem dare heredis electio est *rel. om. ed. princ.* In cod. Tili tria uacua spatia esse ab idemque est usque ad hominem, et ab hoc uerbo usque ad heres et ab hoc rursus ad illa hominem dare heredis electio est, praeterea haec quem uelit dare oblitterata fuisse, ita tamen ut adhuc agnosci potuerint illa uelit dare testatur *Cuiacius Obs. XVII 28*, ubi haec ille supplementa: idemque est si (est et si *Cuiaciana b*) generaliter legauerim Titio hominem. At si ita heres meus damnas esto hominem dare heredis electio est, quem uelit dare *proposuit, exhibita, sed illa si generaliter . . . Titio et postea quem inclinatis litteris expressa, in Cuiaciana b.* idemque est, si tacite legauerim Titio hominem. At si ita: Heres meus damnas esto hominem dare, heredis electio est *rel. om. Cuiacius in notis.* idemque est, et si ita cui legauerim: Titio hominem do. at si ita dixerim heres meus damnas esto hominem dare, heredis electio est quem uelit dare *Göschemus.* idemque est et si tacite optionem ita legauerim: Titio hominem do lego. Quod si per damnationem legatum sit, ueluti hoc modo: Titio hominem aut decem heres meus damnas esto dare, h. e. e., quem u. d. *Zurneddenus apud Hugonem 5 praef.* idemque est etsi tacite data sit optio, hoc modo: Titio hominem do lego. si uero per damnationem, uelut heres meus damnas esto hominem dare, h. e. e., quem u. d. *Lachmannus.* idemque est, etsi tacite legauerim optionem. At si ita: heres meus damnas esto hominem dare, heredis electio est, quem uelit dare *Sauinius (Obligationenr. I 393)* 3 heredis (is m. alt. ex e corr.) institutionē (~ m. alt.) *Vat.* 4 uis *Io. Cagnegieterus, Lachmannus (conl. Paul. l. 1 D. XXVI 1. Gai I 122. Cf. IV 144 al.). omisit Vat. ed. princ.*

dis institutione incipit. 16 Post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legari uideatur, quod iuris ciuilibus ratio non patitur. in mortis autem heredis tempus legari potest, uelut
5 CVM HERES MORIETVR.

17 Poenae causa legari non potest. poenae autem causa legatur, quod cohercendi heredis causa relinquatur, ut faciat quid aut non faciat, non ut ad legatarium pertineat, ut puta hoc modo SI FILIAM TVAM IN MATRIMONIO TITIO CONLOCAVERIS,
10 DECIM MILIA HS. SEIO DATO.

18 Incertae personae legari non potest, uel uti QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, EI HERES MEVS TOT MILIA HS.

1 institutionē (~ m. alt.) *Vat.* 3 in *ed. princ.* (Cf. XXVIII 8. *Pauli Sent. Recept.* III 6, 6). & *Vat.* ad *Lachmannus* 4 legari (i pr. ma. ut uid. in e corr.) *Vat.*
5 morietur *Lachmannus* (Cf. *Paul.* l. c.). moriat̃ *Vat. ed. princ.* ut *Veron. Gai II 232* 6 paene *Vat. bis* ligari et 7 ligatur *Vat.* 7 cohercendi *Vat.* causa *ed. princ.* omisit *Vat.* Cf. *Gai II 235*: 'poenae autem nomine legari uidetur quod cohercendi heredis causa relinquatur.' Fortasse poenae .. causa legatur (sive legatū. ē.) quod cohercendi heredis relinquatur. Cf. l. 38 D. XL 7. Vid. l. 2 D. L 14. *Gai IV 147 Lachm. Rudim. Inst. gramm. II 116 Stallb.*
8 quid *Cuiacius* in *not. marg. Cuiaciana b.* quidē *Vat. ed. princ.* 9 ad legatarium *marg. Cuiaciana b.* legatarū *Vat. Cuiaciana b.* legatum *ed. princ.* 10.13 matrimonio *Vat. ed. princ.* (Cf. l. 77, 1 D. XXXVI 1). matrimonium utrobique *Böckingius* 11 decem (decim scripsi. cf. I 24) milia HS. *Böckingius.* decē mi decem *Vat.* (i m. pr. superscr. mi linea transducta delendum significauit m. alt., eadem decem in spatio a pr. ma. relicto addidit). decem milia *ed. princ.* 12 incerte psona *Vat.* 13 filiū meū *Vat.*
14 heres meus *Schuldingius.* homini *Vat. ed. princ.*
tot milia HS. *Böckingius.* tot mi ^{centum} *Vat.* (lineam per tot mi transductam et superscriptum centum alt. ma. addidit). tot mi.... *Cuiaciana b.* tot milia *ed. princ.* tot sestertium milia *Huschkius*

DATO. sub certa tamen demonstratione incertae personae legari potest, uelut EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO.

19 Neque ex falsa demonstratione neque ex falsa causa legatum infirmatur. falsa demonstratio est uelut TITIO FVNDSVM, QVEM A TITIO EMI, DO LEGO, cum is fundus a Titio emptus non sit. falsa causa est uelut TITIO, QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDSVM DO LEGO, ut negotia eius numquam Titius curasset.

20 A legatario legari non potest. 21 Legatum ab eo tantum dari potest, qui . . . . .: ideoque filio familiae herede instituto uel seruo, neque a patre neque a domino legari potest. 22 15 Heredi a semet ipso legari non potest. 23 Ei qui in potestate, manu mancipione est scripti heredis, sub conditione legari potest, ut requiratur, an quo tempore dies legati cedit, in potestate

1 incertae *Vat. m. alt. ed. princ. incerta Vat. m. pr.* 3 primus *Böckingius. primo Vat. ed. princ.* 4 *m̄s Vat. Cf. p. 57, 8* 7 uelut Titio] ueluti Seio *Hugo 5 praef.* 8 is fundus *ed. princ. his fundos Vat. his fundus Cuiacius in not. post. is in edd. quibusd. cum not. Cuiacii omissum* lego. Cum is f. . . non sit, falsa *ed. princ.* 10 ut] cum *Cuiacius in notis. utut Hugo 3* 13 ab eo *Cuiacius in notis. Vat. m. pr. Cuiaciana b. ei corr. Vat. m. alt. ed. princ.* extraneus est *Vat. m. alt. addidit in spatio pr. m. uacuo relicto. ed. princ. In cod. Titii uacuum spatium fuisse testatur Cuiacius in not. post. ex sua persona heres est Cuiacius in not. inclin. litt. Cuiaciana b. ex testamento heres est Schultingius (cont. Vlp. l. 3 § ult. D. XXXVIII 6). testamento heres scriptus est Lachmannus (cont. XIX 13)* 14 herede *Schultingius, Vat. heredi ed. princ.* 15 ligari *Vat.* 16 ip*soligari *Vat.* 18 legari *corr. ex ligari Vat.* ut requiratur *Vat. Cuiaciana b. sed (at Hugo I. C. A. p. 1606) requiritur, ut ed. princ.* 19 an *Lachmannus (cont. § 32 I. de leg. II 20). omisit Vat. edd.* legati *Vat. (e corr. ex i, et ti in lit.)*

heredis non sit. 24 Ei cuius in potestate, manu mancipioque est heres scriptus, legari potest.

25 Sicut singulae res legari possunt, ita uniuersarum quoque summa legari potest, ut puta hoc modo HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO: quo casu dimidia pars bonorum legata uidetur: potest autem et alia pars, uelut tertia uel quarta, legari: quae species partitio dicitur.

10 26 Vsus fructus legari potest iure ciuili earum rerum, quarum salua substantia utendi fruendi potest esse facultas, et tam singularum rerum, quam plurium, item partis. 27 Senatus consulto cautum est, ut etiam si earum rerum, quae in abusu
15 continentur, ut puta uini, olei, tritici usus fructus legatus sit, legatario res tradantur, cautionibus interpositis de restituendis eis, cum usus fructus ad legatarium pertinere desierit.

5) de utiliter relictis legatis. §§ 25—28.

1 num sit *Mommsenus* 2 legari potest *margin.* utriusque *Cuiacianae*. *Cuiacius Obs. VI 37 et in not. post.* legari (e corr. ex i ut u. 3) non potest *Vat. ed. princ.* legari omnino potest *P. Faber in not. Cf. Gai II 245 'Ex diuerso constat ab eo qui in potestate [tua] est herede instituto recte tibi legari.'* 4 hoc modo *Erbius (Hugo Ciu. Mag. IV 402).* modo *Vat. Meuius ed. princ.* 5 *ms. Vat. Cf. p. 57, 8* 6 partito, diuidito *Cuiacius in not. partito diuidito Vat. ed. princ.* partitor, diuidito *Hugo I. C. A. p. 1606. Cf. Nonius p. 472, 11 'partiret pro partiretur.'* p. 475, 20 6 sq. bonorū | legata *Vat. bonorum . . . . . legata Cuiaciana b. bonorum legata ed. princ. bonorum Titio legata Schultingius. bonorum ei legata Böckingius* 8. 10 ligari *Vat.* 9 dicitur *scripsi.* appellatur *Vat. m. alt. in uacuo spatio addidit. Cuiaciana b. inclinatis litteris. ed. princ.* 10 iure ciuili legari potest *ed. princ.* 11 substantiā *Vat.* 13 plurimū *Vat.* item *Heisius (Hugo I. C. A. p. 1606).* id ē. *Vat. ed. princ.* patissinato consulto *Vat.* 14 quā *Vat.*

28 Ciuitatibus omnibus, quae sub imperio populi Romani sunt, legari potest: idque a diuo Nerua introductum, postea a senatu auctore Adriano diligentius constitutum est.

29 Legatum, quod datum est, adimi potest uel eodem testamento uel codicellis testamento confirmatis, dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

30 Ad heredem legatarii legata non aliter transeunt, nisi si iam die legatorum cedente legatarius decesserit. 31 Legatorum, quae pure uel in diem certum relicta sunt, dies cedit antiquo quidem iure ex mortis testatoris tempore, per legem autem Papiam Poppaeam ex apertis tabulis testamenti: eorum uero, quae sub conditione relicta sunt, cum conditio extiterit.

32 Lex Falcidia iubet non plus quam quadrantem totius patrimonii legari, ut omni modo quadrans integer apud heredem remaneat.

6) de ademptione et acquisitione legatorum §§ 29—31 agit: quibus nihil est in Gai institutionibus quod respondeat. Postremo 7) de modo legatorum ad legem Falcidiam. §§ 32.33. Legem Falcidiam de summa in legatis permissa Gaius quoque tetigit, sed non eodem ut monui disputationis ordine: II 224—228. Ceterum Gaius etiam antiquiorum quae huc pertinerent legum mentionem fecit, h. e. legis XII tabb., Furiae, Voconiae, postremo Falcidiae, addito: 'et hoc iure nunc utimur.' Quare Mommsenus Vlpiani breuiatorem putat antiquiores illas de summa in legatis permissa leges, quippe quas abolitas esse uideret, suo periculo reseuisse: lex Furia quidem testamentaria bis alibi in his excerptis commemoratur I 2. XXVIII 7: cuius inconstantiae, nota non in Vlpianum, sed in eius breuiatorem cadit.

1 populi Romani *Cuiacius in notis* (conl. l. 26 D. XXXVI 1). *marg. Cuiacianae b. p̄toriani Vat. cod. Tili teste Cuiacio Obs. XVII 28. ed. princ. Cf. XX 16* 3 Adriano *Böckingius. Marco* (conl. l. 20 D. XXXIV 5) *Cuiacius in not.* 6 codicellis *Vat. codicillis edd. Cf. II 12* 11 legatariū *Vat.* 14 papiam popeam *ed. princ. po*peã. papeam Vat.* 15 condicione *Vat.* 16 extiterit. *Lex edd. cum not. Cuiacii. exteterit. lex Vat. extiterit, lex ed. princ.* 18 legari* *Vat.*

33 Legatorum perperam solutorum repetitio non est.

XXV DE FIDEI COMMISSIS

1 Fidei commissum est, quod non ciuilibus uerbis, sed precatue relinquitur, nec ex rigore iuris ciuilibis proficiscitur, sed ex uoluntate datur relinquentis. 2 Verba fidei commissorum in usu fere haec sunt FIDEI COMMITTO, PETO, VOLO DARI et similia. 3 Etiam nutu relinquere fidei com-
10 missum in usu receptum est. 4 Fidei commissum relinquere possunt, qui testamentum facere possunt, licet non fecerint: nam intestatus quis moriturus fidei commissum relinquere potest. 5 Res per fidei commissum relinqui possunt, quae etiam per
15 damnationem legari possunt. 6 Fidei commissa

C. DE FIDEI COMMISSIS. XXV. Hoc titulo Vlpianus a consilio et ordine disputationis Gaianae subinde deflexit. Ni mirum ille, fere eandem uiam ut in legatis persecutus, a fidei commissi definitione ac formula usque exorditur (§§ 1.2.3): ac deinceps omnium fidei commissorum communia disputat, h. e. quis (§ 4) quid (§ 5) cui (§ 6) fidei committere possit, deque fidei commissi ac legati differentiis

I sq. repetitio est *Cuiacius in not.* ('aut. .haec sententia accipienda est de legatis damnationis: quibus adici possunt legata incertis personis soluta . . . aut quod magis est, negatio abundat.'). Cf. *Gai II 283* 'item [quod] quisque ex fidei commissio plus debito per errorem soluerit, repetere potest: at id quod ex causa falsa per damnationem legati plus debito solutum sit, repeti non potest. idem scilicet iuris est de eo legato, quod non debitum uel ex hac uel ex illa causa per errorem solutum fuerit.' 5 precatue *Vat.* relinquetur *Vat.* 6 iure *Vat.* 7 relinquentes *Vat.* 8 uere haec sunt *Vat.* fere sunt haec *ed. princ.* 10 in usu *Vat. ed. princ.* usu *Hugo I. C. A. p. 1607.* in usum prop. *Böckingius.* Cf. *Schillingius Diss. crit. p. 56* fidei commissum *ed. princ.* fidei commissio *Vat. Cuiaciana b* 12 Fortasse nam et intestatus *ed. princ.* intestatu *Vat.* intestato *Cuiaciana b*, *Lachmannus* quis] quamuis *Momm-senus*

dari possunt his, quibus legari potest. 7 Latini Iuniani fidei commissum capere possunt, licet legatum capere non possint. 8 Fidei commissum et ante heredis institutionem, et post mortem heredis, et codicillis etiam non confirmatis testamento dari potest, licet ita legari non possit. 9 Item Graece fidei commissum scriptum ualet, licet legatum Graece scriptum non ualeat. 10 Filio, qui in potestate est, seruoue heredibus institutis seu his legatum sit, patris uel domini fidei committi potest, quamuis ab eo legari non possit. 11 Qui testamento heres institutus est, codicillis etiam non confirmatis rogari potest, uel ut hereditatem totam uel ex parte alii restituat, quamuis directo heres institui ne quidem confirmatis codicillis possit. 12 15 Fidei commissa non per formulam petuntur, ut legata: sed cognitio est Romae quidem consulum aut praetoris, qui fidei commissio uocatur, in pro-

(§§ 7—11) et de petitione fidei commissi (§ 12) quaeque non ualeant fidei commissa (§ 13) exponit. Gaius autem ab hereditatibus fidei commissariis, de quibus Vlpianus §§ 14—16, exorsus (II 246—259), ad singularum rerum fidei commissa (II 260—262) pergat ac praecipue eam, cuius Vlpianus breui in extremo titulo mentionem facit, fidei commissariam libertatem (II 263—267) copiosius tractat: denique desinit in fidei commissorum legatorumque differentiis (II 269—289). Praeterea Vlpia-

1 his quibus *ed. princ.* hi qui *Vat.* his qui *Cuiaciana b.* sed quibus legari non potest *in marg.* fidei commissa dare possunt hi qui legare possunt *Cuiacius in not. post.* legari (*corr. ex ligari*) *Vat.* 5 codicillis *Cuiaciana b.* codicilli *Vat.* codicillis *ed. princ.* 6 licet ita *Huschkius.* licet *Vat. edd.* 7 grece et 8 grece *Vat.* 9. 10 seu his *Vat. Cuiaciana b.* seu si his *ed. princ.* 11 ligari *Vat.* 12. 15 codicillis *Vat. Cuiaciana b.* codicillis *ed. princ.* 13 *Fortasse* uel *delendum: cf. Gai II 273. 277. Sed uide p. 70, 3* 14 parte *Vat.* directo *Vat. Cuiaciana b.* ex directo *ed. princ.* 17 legata (*corr. e ligata*) *Vat.* 18 fidei comisso *Vat. prob. Lachmannus; idem* de fidei commissio *coniciens.* fidei commissarius *ed. princ.*

uinciis uero praesidis prouinciae. 13 Poenae causa uel incertae personae ne quidem fidei commissa dari possunt.

14 Is qui rogatus est alii restituere hereditatem, lege quidem Falcidia locum non habente, quoniam non plus puta quam dodrantem restituere rogatus est, ex Trebelliano senatus consulto restituit, ut ei et in eum dentur actiones, cui restituta est hereditas: lege autem Falcidia interueniente, 10 quoniam plus dodrantem uel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatus consulto restituit, ut deducta parte quarta ipsi, qui scriptus est heres, et in ipsum actiones conseruentur, is autem, qui recipit hereditatem, legatarii

nus sub finem tituli § 17 a Gaio omissum fidei commissum tacitum leuiter perstringit. Cf. Böckingii syst. tab. cum adn.

1 praesidis prouinciae scripsi Lachmanno auctore. praesidis: prouinciarum Vat. praesidium prouinciarum edd. praesidis prouinciarum praefert Lachmannus. Cf. Gai II 278 'fidei commissa uero Romae quidem apud consulem uel apud eum praetorem, qui praecipue de fidei commissis ius dicit, persequimur: in prouinciis uero apud praesidem prouinciae.' paene Vat. 2 causa uel Sauinius (Hugo 2). causa *** | *** uel Vat. causa certae uel ed. princ. 4 his Vat. 5 locum ed. princ. inclinatis litteris Cuiaciana b. omisit Vat. 6 plus puta ed. princ. plus puta Vat. plus....puta Cuiaciana b 7 tribelliano Vat. 10 plus dodrantem Vat. plus quam dodrantem ed. princ. plus dodrante Hugo 5 praef. Cf. XXVIII 7. Hugo (Ciu. Mag. IV 405). Lachmannus. Vide l. 25 § 1 D. VII 1 'plus pretium soluit.' Brissonius Parerg. 74 11 restituhere Vat. est Hugo I. C. A. p. 1607 pecatiano Vat. 12 consultu Vat. consulto edd. ut Cuiacius in not. et in marg. Cuiacianae b, Vat. uel ed. princ. ipsi Hugo (Ciu. Mag. IV 403). ipse Vat. ed. princ. 13 heres, et Hugo. heres Vat. heres hereditatem restituat et ed. princ. Cuiaciana b, sed hereditatem restituat inclinatis litteris actionis Vat. 'Ut deducta parte quarta in ipsum actiones conseruentur. Cetera desunt.' Cuiacius in not. post. 14 recipit Vat. Cuiaciana b. recepit ed. princ.

loco habeatur. 15 Ex Pegasiano senatus consultu restituta hereditate commoda et incommoda hereditatis communicantur inter heredem et eum, cui reliquae partes restitutae sunt, interpositis stipulationibus ad exemplum partis et pro parte stipulationum. partis autem et pro parte stipulationes proprie dicuntur, quae de lucro et damno communicando solent interponi inter heredem et legatarium partiarium, id est cum quo partitus est heres. 16 Si heres damnosam hereditatem dicat, cogitur a praetore adire et restituere totam, ita ut ei et in eum, qui recipit hereditatem, actiones dentur, proinde atque si ex Trebelliano senatus consultu restituta fuisset. idque ut ita fiat, Pegasiano senatus consulto cautum est. 15

17 Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodauerit, ut non capienti fidei commissum restituat, nec quadrantem eum deducere senatus censuit, nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat. 20

18 Libertas dari potest per fidei commissum.

XXVI DE LEGITIMIS HEREDIBVS

1 Intestatorum ingenuorum hereditates pertinent

D. DE LEGITIMIS HEREDITATIBVS: quo comprehenduntur a) de gentiliciorum hereditatibus: XXVI; b) DE LIBERTORVM SVCCES-
SIONIBVS: XXVII. Cf. Schillingius Diss. crit. p. 64.

HEREDIBVS, quod est in inscriptione tit. XXVI, a breuiatore pro-

1 locū *Vat.*   pegatiano *Vat.*   consultu *Vat.* con-
sulto *edd.*   5 partes & pro partes *Vat.*   6 partes aut
et p partes stipulationis ppriae *Vat.*   9 partiarū *Vat.*
11 cogitur *Hugo 5 praef. coget Vat. ed. princ.*
restituere *Vat.*   12 eum] eo *Vat.*   actionis *Vat.*
13 pinde *Vat. Cuiaciana b. perinde ed. princ.*   Tribel-
liano *Vat.*   consultu *Vat.* consulto *edd.*   14 pegatiano
Vat.   15 cautum est *ed. princ. cautū Vat. Cuiaciana b.*
cauetur *prop. Böckingius*   20 liberos *Vat. in litura*
si ex liberis existat *Cuiacius in notis*   23 pertinent *Col-
latio. ed. princ. Vlp. pertinet Vat.*

primum ad suos heredes, id est liberos, qui in potestate sunt, ceterosque, qui in liberorum loco sunt: si sui heredes non sunt, ad consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre: si nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, id est cognatos uirilis sexus per mares descendentes eiusdem familiae. id enim cautum est lege duodecim tabularum hac SI INTESTATO MORITVR, CUI SVVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

fectum, Vlpianus hereditatibus scripserat, exhibitum in Collatione TIT. XVI DE LEGITIMA SVCCESIONE KAP. IIII. VLPIANVS LIBRO SINGVLARI SVB TITVLO DE LEGITIMIS HEREDITATIBVS (Vlpianus ... titulo om. Vind.): Intestatorum ... HABETO.' Cf. Schillingius Diss. crit. p. 15 sq. et p. 48 sq.

§ 1 Ingenuorum] gentiliciorum Collatio, quod ab Vlpiano scriptum excerptor mutauit eodem consilio, quo conseruata in eodem Collationis titulo § 2 Vlpiani uerba (uide XXVI 6), quippe quae ita desinerent: nunc nec gentilicia iura in usu sunt, extinxit. Vide de illa permutatione Hugonem (Ciu. Mag. VI 498), Lachmannum, denique Mommsenum.

De gentiliciorum autem hereditatibus Vlpianus bipertite agit,

2 in liberorum *Vat. ed. princ. Vlp. Vind. Coll. liberorum Berol. Coll. Cf. Schillingius Diss. crit. p. 55. Heimbachius (Leipz. Repert. 1843 III p. 108)* 3 non sint Collatio 4 et] aut *Vind. Coll. patrem Berol. Coll.* 5 proximos id est cognatos *omisit Collatio* 6 uirili *Vind. Coll. matres Vind. Coll. eusdem Berol. Coll.* 7 id] his *Berol. ed. Pith. Coll. sic Cuiacius legem Berol. Coll.* 8 hac Collatio. *Vat. Cuiaciana b Vlp. ac ed. princ. ast Ant. Contius Breu. coll. uet. l. XII tab. fragm. p. 271. at Io. Cannegieterus. Cf. Dirksenius (Zwölf-Taf. Fragm. p. 349 sqq.)* intestato *Vat. Cuiaciana b Vlp. intestatus Collatio. ed. princ. Vlp. cui suus] cuius Collatio* 9 escit *Charondas Leg. XII Tab. 25. Cuiacius Obs. VII 18.* omisit sed lacuna relicta Vat. Vlp. est Collatio. sit Hauboldus Leg. XII Tab. 14 in Prodr. nou. edit. Inst. Cf. O. Mülleri Festus p. 386* cui suus extabit heres, nec *ed. princ. cui suus heres nec extabit Cuiacius in not. Cuiaciana b* familiam *Vind. Coll. ed. princ. Vlp. familia Berol. Coll. familiae Vat. Vlp. habeto Vat. edd. Vlp. habeatur codd. edd. Coll.*

2 Si defuncti unus sit filius, ex altero filio mortuo item nepos unus uel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non ut in capita diuidatur, sed in stirpes, id est ut filius solus mediam partem habeat et nepotes, quotquot sunt, alteram dimidiam: 5 aequum est enim nepotes in patris sui locum succedere et eam partem habere, quam pater eorum, si uiueret, habiturus esset.

3 Quam diu suus heres speratur heres fieri 10 posse, tam diu locus agnatis non est, uelut si uxor defuncti praegnans sit, aut filius aput hostes sit.

4 Agnatorum hereditates diuiduntur in capita: uelut si sit fratris filius et alterius fratris duo plu- 15 resue liberi, quotquot sunt ab utraque parte personae, tot fiunt portiones, ut singuli singulas capiant.

5 Si plures eodem gradu sunt agnati, et quidam eorum hereditatem ad se pertinere noluerint, 20 uel ante quam adierint decesserint, eorum pars adcreseit his, qui adierint. quodsi nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas

ut 1) legis XII praecepta proponat. §§ 1—6: Gai III 1—16.

1 defuncti unus *Io. Cannegieterus, Lachmannus.* defunctus *Vat. ed. princ.* defuncti *Cuiacius in not.* defuncto *Hugo 2* et ex *Cuiacius in not.* 2 mortuo item *Lachmannus.* mortuo iam *Vat. ed. princ.* iam mortuo *Cuiacius in not.* nepus *Vat.* 3 sed] sed ut *ed. princ.* 4 stirpe *Vat.* 6 equū *Vat.* in p. s. locum *Hugo (Ciu. Mag. IV 405).* in p. s. loco *Vat.* p. s. loco *ed. princ.* Cf. *Gai III 8* 'placebat nepotes neptesue... in parentis sui locum succedere.' 7 habete *Böckingii apogr. Vat.* 9 here^s fieri *Vat.* 11 pregnans *Vat.* aput *Vat.* 14 ueluti *ed. princ.* frater filius *Vat.* plures uel *Vat.* 18 sint *Hugo I. C. A. p. 1607* 21 adierunt *Hugo ibid.*

non transmittitur, quoniam in legitimis hereditatibus successio non est.

6 Ad feminas ultra consanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet: itaque soror fratri
5 sororine legitima heres fit.

7 Ad liberos matris intestatae hereditas ex lege duodecim tabularum non pertinebat, quia feminae suos heredes non habent: sed postea imperatorum Antonini et Commodi oratione in senatu
10 recitata id actum est, ut sine in manum conventionione matrum legitimae hereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis et reliquis agnatis. 8 Intestati filii hereditas ad matrem ex
15 liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima heres fit ex senatus consulto Tertulliano, si tamen ei filio neque suus heres sit, quive inter suos heredes ad bonorum possessionem a praetore uocatur, neque pater, ad quem lege

§ 6] Post hanc paragraphum omitta ab excerptore Vlpiani uerba, quae Collatio XVI 4. 2 seruauit, Böckingio auctore addenda sunt: 'Si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem uocat his uerbis SI AGNATVS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO. Nunc nec gentilicia iura in usu sunt.' In quem locum haec est scripturae discrepantia: eandem Ber. eandem Vind. uocant Ber. uocantur Vind. si agnatus Scal. apogr. in marg. si gnatus Ber. si gnatus Vind. nec escit Charondas Leg. XII Tab. 26, Cuiacius Obs. VII 18. nescit Ber. Vind. familias Vind. habento. Nunc] heres hanc libri. habento corr. Charondas l. c. nunc Oiselius ap. P. Pithoeum. Cf. Dirksen l. c. p. 357 sqq. Schillingius Diss. crit. p. 65—85 in usus est Vind. Cf. Gai III 17: 'Si nullus agnatus sit, eadem lex XII tabularum gentiles ad hereditatem uocat: qui sint autem gentiles primo commentario rettulimus: et cum illic admonuerimus totum gentilicium ius in desuetudinem abisse, superuacuum est hoc quoque loco de ea re curiosius tractare.'

2) de senatus consultis Orphitiano et Tertulliano disserat §§ 7. 8: de quibus nihil est apud Gaium: cf. tamen Gai III 24.

3 gradu *Vat.* 5 sorori uel *Vat.* 6 matre intestate *Vat.* 8 jñp. antoninus *Vat.* 10 manum *Hugo*
2. manu *Vat.* ed. princ. Sed uide *Brissonium Parerg.* 73
cū uentione *Vat.* 14 pertinet *parum conuenire cum* pertinebat u. 7 opinatur *Hugo I. C. A. p. 1607* 18 possessione *Vat.* 19 lege *Vat.*

hereditas bonorumue possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus: quodsi soror consanguinea sit, ad utrasque pertinere iubetur hereditas.

XXVII DE LIBERTORVM SVCCESIONIBVS VEL 5
BONIS

1 Libertorum intestatorum hereditas primum ad suos heredes pertinet, deinde ad eos, quorum liberti sunt, uelut patronum, patronam liberosue patroni. 2 Si sit patronus et alterius patroni 10 filius, ad solum patronum hereditas pertinet. 3 Item patroni filius patroni nepotibus obstat. 4 Ad liberos patronorum hereditas defuncti pertinet, ita ut in capita, non in stirpes, diuidatur.

5 Legitimae hereditatis ius, quod ex lege duo- 15
decim tabularum descendit, capitis minutione amittitur.

XXVIII DE POSSESSIONIBVS DANDIS

1 Bonorum possessio datur aut contra tabulas testamenti, aut secundum tabulas, aut intestati. 20

b) DE LIBERTORVM SVCCESIONIBVS: XXVII. De huius tituli inscriptione recte olim Schultingius: 'de bonis hic non agitur generaliter: adeoque illa DE BONIS forte sunt ab illo qui haec excerpit.' Cuius inscriptionis incommoda deinceps Schillingius, Lachmannus, denique Mommsenus significarunt. Apud Gaium nihil est, quod huic titulo respondeat.

Post § 1 inseri iubet Mommsenus Collat. XVI 4, 2, quem locum nos Böckingium secuti ad XXVI 6 ascripsimus.

§ 5 qui hunc locum obtineat e Gai III 51 perspicui monet Lachmannus. Sed cf. Böckingii syst. tab. cum adn.

XXVIII DE POSSESSIONIBVS DANDIS: XXVII 5—XXVIII. Cf. Gai III 18—76. Vide ad tit. XVIII et XX. Vlpianum de bonorum

11 patrū *Vat.* 12 Fortasse alterius patroni nepotibus. Cf. Gai III 60. *Pauli Sent. Rec. III 2, 1. L. 23, 1 D. XXXVIII 2* 13 pertinet, ita ut *Io. Cannegieterus.* ptinet aut *Vat.* pertinet ut *edd.* 14 stirpe *Vat.* 20 secundum *Bluntschelius* (cf. XX 14). 'addit in marg. manuscr. secundum' *marg. Char. a. aduersus Vat. ed. princ.* aut *Cuiacius in not. omisit Vat. ed. princ.*

2 Contra tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis testamento praeteritis, licet legitimo iure non ad eos pertinēat hereditas. 3 Bonorum possessio contra tabulas liberis tam naturalibus quam adoptiuis datur: sed naturalibus quidem emancipatis, non tamen et illis, qui in adoptiua familia sunt, adoptiuis autem his tantum, qui in potestate manserunt. 4 Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati sunt 10 cauere fratribus suis, qui in potestate manserunt, bona, quae moriente patre habuerunt, se conlaturos.

5 Secundum tabulas bonorum possessio datur scriptis heredibus, scilicet si eorum, quibus contra 15 tabulas competit, nemo sit, aut petere nolint. 6 Etiam si iure ciuili non ualeat testamentum, forte quod familiae mancipatio uel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit non minus quam septem testium ciuium Romanorum signis, bonorum possessio datur. 20

7 Intestati datur bonorum possessio per septem gradus: primo gradu liberis, secundo legitimis he-

possessionibus scripsisse Schultingius arbitratur. Distribuitur argumentum in partes quattuor: a) de possessionibus dandis ex edicto successorio: XXVIII; b) de bonis libertorum possidendis ex edicto partis dimidia et lege Papia: XXIX; c) de bonis Latinorum libertorum; d) de bonis eorum qui dediticiorum numero sunt. Atque duae partes postremae mutilato epitomae exitu ablatae sunt. Primam autem partem, compendiose a Gaio III 26—38 absolutam, multo plenius hoc titulo exposuit Vlpianus, ita quidem, ut

1) de personis quibus aut contra tabulas (§§ 2—4), aut secundum tabulas (§§ 5. 6), aut intestati (§§ 7—9) bonorum possessio detur,

2 legitimo iure *Lachmannus*. legitimo *Vat. Cuiaciana b.* legitima *ed. princ.* 3 non ad eos *Vat. Cuiaciana b.* ad eos non *ed. princ.* 4 tam naturalibus quam adoptiuis] *Cf. XI 1* 8 etiam emancipatis *post Schultingium Io. Cannegieterus* 10 fratribus *Cuiacius in not. patrib: Vat. ed. princ.* 11 habuerint *Hugo I. C. A. p. 1607* 15 nolint *ed. princ.* nolent *Vat.* nolit *prop. Böckingius*, uoluerit *Huschkius* 16 testamento *Vat.* 17 defuit** *Vat.* 21 intesti *Vat.* 22 secundū *Vat.*

redibus, tertio proximis cognatis, quarto familiae patroni, quinto patrono, patronae, item liberis uel parentibus patroni patronaeue, sexto uiro, uxori, septimo cognatis manu missoris, quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet. et si nemo 5 sit, ad quem bonorum possessio pertinere possit, aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria. 8 Liberis bonorum possessio datur tam his, qui in potestatem usque in mortis tempus fuerunt, quam emancipa- 10 tis, item adoptiuis, non tamen etiam in adoptionem datis. 9 Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt non solum per feminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite diminuti: nam licet legitimum ius agnationis capitis minu- 15 tione amiserint, natura tamen cognati manent.

10 Bonorum possessio datur parentibus et liberis intra annum, ex quo petere potuerunt, ceteris intra centum dies. 11 Qui omnes intra id tempus si

2) de temporibus quibus detur bonorum possessio (§§ 10.11) deque datae possessionis effectu (§§ 12.13) agat.

1.2 familiae patroni, quinto patrono *Cuiacius in not. post.* familiae patroni patrono *Vat.* familiae: quinto patrono *ed. princ.* 2 item liberis uel parentibus *Huschkius (Studien p. 77).* item liberosue *Vat.* liberisue *ed. princ.* item liberis parentibusue *Cuiacius in not. post.* *E cod. Tili Cuiacius Obs. XX 34 sententiam ita refert: 'Rectissime Vlpianus — — lib. Reg., ut in ipso originali legi, quod est penes Iac. Tilium — — Intestati bon. possessionem dari quarto gradu familiae patroni. Quinto patrono patronae. . . item liberis patroni patronaeue, ubi quartum et quintum gradum uocat, quam ante ex Inst. Iust. dixi quintum et sextum.'* 3 patronaeue *Vat.* uero *Vat.* 5 licet. et si nemo *Vat. Cuiaciana b.* licet, si nemo *ed. princ. Distinctionem corr. Cuiacius in not.* 9 potestatem *Vat. ed. princ.* potestate *Charondas* 11 item *Vat.* adoptionem *ed. princ.* adoptione *Vat. Cuiaciana b.* Sed cf. *Brissonius Parerg. 73* 12 possessione *Vat.* 14 diminutia *Vat.* 16 amisérunt *Vat.* 19 omnis *Vat.*

non petierint bonorum possessionem, sequens gradus admittitur, perinde atque si superiores non essent: idque per septem gradus fit.

12 Hi quibus ex successorio edicto bonorum 5 possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio praetoris. ideoque seu ipsi agant, seu cum his agatur, ficticiis actionibus opus est, in quibus heredes esse finguntur.

13 Bonorum possessio aut cum re datur, aut 10 sine re: cum re, cum is, qui accepit, cum effectu bona retineat, sine re, cum alius iure civili euincere hereditatem possit: ueluti si suus heres sit, intestati bonorum possessio sine re est, quoniam 15 suus heres euincere hereditatem iure legitimo possit.

XXVIII DE BONIS LIBERTORVM

1 Cuius Romani liberti hereditatem lex duodecim tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit: ideoque siue testamento 20 facto decedat, licet suus heres ei non sit, seu in-

XXVIII DE BONIS LIBERTORVM] Haec est altera pars eius disputationis, quae est de bonorum possessionibus (cf. ad tit. XXVIII. Gai III 39—54), in qua desinit mutila epitomae conditio: et ne hunc quidem

1 bonorum *Vat. Cuiaciana b.* ad bonorum (possessionem s. g. admittitur) *ed. princ.* 2 atq: *Vat. Cuiaciana b.* ac *ed. princ.* superioris *Vat.* 4 edictu *Vat.* 9 aut cum re datur] aut reddat *Vat. Cf. Lachmannus* 10 sinere *Vat.* cum is *Hugo (Ciu. Mag. IV 405).* is *Vat.* si is *ed. princ.* 12 sq. si suus heres sit, intestati bonorum] si suus heres intestati bonorum *Vat. Cuiaciana b.* si suus heres intestato sit. Bonorum *ed. princ. cuius distinctionem corr. Cuiacius in not.* si suus heres sit intestati, bonorum *Cuiacius in not. post.* si sit suus heres intestati, bonorum *Lachmannus.* si sit suus heres, intestati bonorum *Huschkius* 13 sine re est] sinere (*h. e. sine r. ē.*) *Vat.* quoniam (qm) *Vat. Cuiaciana b. Cuiacius in not. post.* cum *ed. princ. Cf. XXV 14. XX 14. Lachmannus* 17 ciues *Vat.*

testato, et suus heres ei sit, quamquam non naturalis, sed uxor puta, quae in manu fuit, uel adoptiuus filius, lex patrono nihil praestat. sed ex edicto praetoris, seu testato libertus moriatur, ut aut nihil aut minus quam partem dimidiam bonorum patrono 5 relinquat, contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat: siue intestato decedat et uxorem forte in manum uel adoptiuum filium relinquat, aequae partis mediae 10 bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

2 In bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur. itaque ..... seu intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas 15 pertinet, licet liberi sint libertae, quoniam non

titulum ad finem perductum esse, uel ex manca extrema sententia apparet. Cum enim de iure patroni in bonis liberti (§ 1), libertaeque

1 quamquam scripsi. quã *Vat.* quamuis *edd.* 3 prestat *Vat.* edictu *Vat.* 4 seu *Vat. Cuiaciana b.* si *ed. princ.* testato *Cuiacius in not. post.* testamento *Vat. Cuiaciana b.* testamento facto *ed. princ.* testamento relicto *prop. Böckingius* ut aut *marg. Cuiacianae b., Vat.* aut ut *ed. princ.* et si aut *Cuiacius in not.* et aut *Cuiacius in not. post.* 6 dimidiã *Vat.* 9 manum *Vat. ed. princ.* manu *Hugo 2* 10 aequae *Vat.* *Cf. Gai III 41 'siue enim faciat testamentum libertus, iubetur ita testari, ut patrono suo partem dimidiam bonorum suorum relinquat, et si aut nihil aut minus quam partem dimidiam reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio: si uero intestatus moriatur suo herede relicto adoptiuo filio [uel] uxore quae in manu ipsius esset... datur aequae patrono aduersus hos suos heredes partis dimidiae bonorum possessio.'* 14 *Lacunam indicauit Lachmannus, quam ex parte sic:* itaque siue auctor ad testamentum faciendum factus sit, ...: seu intestata *expleuit.* itaque seu intestata *Vat. Cuiaciana b.* itaque si intestata *ed. princ.* 16 *sqq.* pertinet, licet l. s. libertae; quoniam n. s. s. h. matri, ut obstent patrono. Lex Papia Poppaea po-

sunt sui heredes matri, ut obstent patrono. 3
 Lex Papia Poppaea postea libertas quattuor liberorum iure tutela patronorum liberavit, et cum intulerit iam posse eas sine auctoritate patronorum
 5 testari, prospexit, ut pro numero liberorum libertae superstitum uirilis pars patrono debeatur. 4 Liberi patroni uirilis sexus eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quae et ipse patronus: 5 feminae uero ex lege quidem duo-
 10 decim tabularum perinde ius habent, atque masculi patronorum liberi: contra tabulas autem testamenti liberti aut ab intestato contra suos heredes non naturales bonorum possessio eis non competit: sed si ius trium liberorum habuerunt, etiam haec iura
 15 ex lege Papia Poppaea nanciscuntur. 6 Patronae in bonis libertorum illud ius tantum habebant, quod lex duodecim tabularum introduxit: sed postea

(§ 2.3), porro de iure liberorum patroni tam masculorum (§ 4) quam feminarum (§ 5), denique de iure patronae (§§ 6.7) in bonis liberto-

stea *Lachmannus conl. Gai III 43.* ptinet. Licet l. s. libertae qm̄ n. s. s. h. matri obstat (,obstat *ed. princ.*) patrono. Lex (patrono lex *ed. princ.*) papia popea postea (popea. Postea *ed. princ.*) *Vat. ed. princ.* pertinet: nam licet l. s. libertae, quoniam n. s. s. h. matri, non obstant patrono. Lex Papia Poppaea, om. postea, *Cuiacius in not. et nisi quod* licet enim (*ac seruat* postea) *Huschkius (Beitr. z. Krit. d. Gaius p. 56).* Fortasse pertinet: nec licet l. s. libertae, quoniam n. s. s. h. matri, obsistit patrono. Lex P. P. postea 4 ea *Vat.* 6 superstitum *ed. princ.* subprestitū *Vat. Cuiaciana b* 9 *Huc paragraphi signum, quod erat u. 11, transposuit Hugo I. C. A. p. 1607* feminae *Vat.* 11 testamento *Vat.* 13 naturalis *Vat. ed. princ., quod esse acc. plur. monuit Cuiacius in notis* 14 habuerint *Hugo I. C. A. p. 1607* hac *Vat.* 15 popea *Vat. ed. princ.* patronae in *Io. Cannegieterus. paterna ex Vat. patronae ex ed. princ.* 16 habebant *Hugo I. C. A. p. 1607.* habeant *Vat. Cuiaciana b.* habent *ed. princ. Cf. Gai III 49 'patronae olim ante legem Papiam hoc solum ius habebant in bonis libertorum.'*

lex Papia patronae ingenuae duobus liberis honoratae, libertinae tribus, id iuris dedit, quod patronus habet ex edicto. 7 Item ingenuae trium liberorum iure honoratae eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono tribuit. * * * * *

5

EXPLICIT

rum egisset, relicuum erat, ut etiam de patronae liberorum iure, siue ei uirilis sexus siue feminae sunt, diceretur: quode uide Gai III 53.

Desiderantur autem praeterea, ut ad tit. XXVIII monui, duae partes postremae capituli de bonorum possessionibus, quae sunt de bonis Latinorum libertorum et de eorum bonis qui dediticiorum numero sunt: atque de per uniuersitatem acquisitionibus caput tertium, quod est de bonorum emptionibus. Cf. ad tit. XX. De his partibus perditis cf. Gai III 55—57.

1 patronae ingenuae *ed. princ. Cuiaciana b. sed ingenuae inclin. litt. patronae Vat. ingenuae patronae Bluntschelius. Cf. Gai l. infra c.* 2 idem iuris siue id ius *prop. Böckingius* 3 edictum *Vat. item Vat. ingenuae Göschenus in Gai l. c. ingenui Vat. liberis ingenuae ed. princ.* 5 ipsi patrono (*sic*) *Vat. ipsi patrono ed. princ. ipsi patronae Cuiacius in not. ipsa patrono Göschenus in ed. 2 Gai III 50: '[sed postea lex Papia] duobus liberis honoratae ingenuae patronae, libertinae tribus, eadem fere iura dedit, quae ex edicto praetoris patroni habent: trium uero liberorum iure honoratae ingenuae patronae ea iura dedit, quae per eandem legem patrono data sunt: libertinae autem patronae non idem iuris praestitit.'*

COLLAT. TIT. II. DE ATROCI INIURIA

KAP. II. VLPPIANVS LIBRO SINGVLARI REGVLARVM SVB TITVLO DE INIVRIIS.

Iniuria, si quidem atrox, id est grauis rerum,
5 non sine iudicis arbitrio aestimatur. Atroce-
tem aestimare solere praetorem, adque collegi ex
facto, ut puta si uerberatus uel uulneratus quis
fuerit. ET RELIQUA.

10 L. 25 D. DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS
XLIV 7

VLPPIANVS LIBRO SINGVLARI REGVLARVM. Actio-
num genera sunt duo, in rem, quae dicitur uindi-
catio, et in personam, quae condictio appellatur.

DE INIVRIIS] Haec una particula restitit e tertio DE REBVS tractatu, qui est de obligationibus. Vide ad tit. XVIII. Cf. Gai III 220—225: unde Collationis 'et reliqua' possis supplere (§ 225): 'uel ex loco, uelut si cui in theatro aut in foro iniuria facta sit: uel ex persona, uelut si magistratus iniuriam passus fuerit, uel senatoribus ab humili persona facta sit iniuria.'

DE ACTIONIBVS] Vlpianus ne tertiam quidem Institutionum partem quae est DE ACTIONIBVS intactam in hoc regularum libello reli-

2 singulari regularum *Pithoeus*. regularis *Berol.* singularum (*om.* sub titulo) *Vind.* Regularum singulari *Io. Canegieterus* Vlpianus... titulo *omisit Verc.* 4 iniurias *Vind.* grauis rerum *ed. princ.* graui rerum *Berol.* grauis est *Vind. Verc.* De usu eius *genetiui cf. Rudim. Inst. gramm. II p. 73 sq. Stallb.* 5 iudici arbytrio *Vind.* extimatur *Berol. Verc.* 6 estimare *Berol.* extimare *Verc.* pretorem *Berol.* adque *Berol.* idque *Pithoeus, Vind. Verc.* atque *ed. princ.* collegi ex *Berol.* collegit. Et *Vind.* colligit ex *Verc.* colligi ex *ed. princ.* 7 uerberatur *Verc.* uel] aut *Vind.* quis *om. ed. princ.*

In rem actio est, per quam rem nostram, quae ab alio possidetur, petimus: et semper aduersus eum est, qui rem possidet. In personam actio est, quae cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid uel dandum: et semper aduersus eundem locum habet.

1 Actionum autem quaedam ex contractu, quaedam ex facto, quaedam in factum sunt. Ex contractu actio est, quotiens quis sui lucri causa cum aliquo contrahit, ueluti emendo uendendo, 10 locando conducendo, et ceteris similibus. Ex facto actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit, uel uti furtum uel iniuriam commisit, uel damnum dedit. In factum actio dicitur, qualis est exempli gratia actio, quae datur patrono 15 aduersus libertum, a quo contra edictum praetoris in ius uocatus est.

2 Omnes autem actiones aut ciuiles dicuntur, aut honorariae.

querat: cui quidem Gaius totum commentarium quartum dicauit. Restat autem hoc fragmento de actionibus nihil nisi actionum diuisiones ac definitiones. Cf. Gai IV 1—9.

7 actiones *Hal.* 8 ex peccato *Hal.* 9. 12 quoties *Hal.* 9 caussa *Hal.* 11 ex facto autem *Vulg.* ex peccato autem *Hal.* 13 ueluti si *Hal. Vulg.* commiserit .. dederit *Hal. Vulg.*

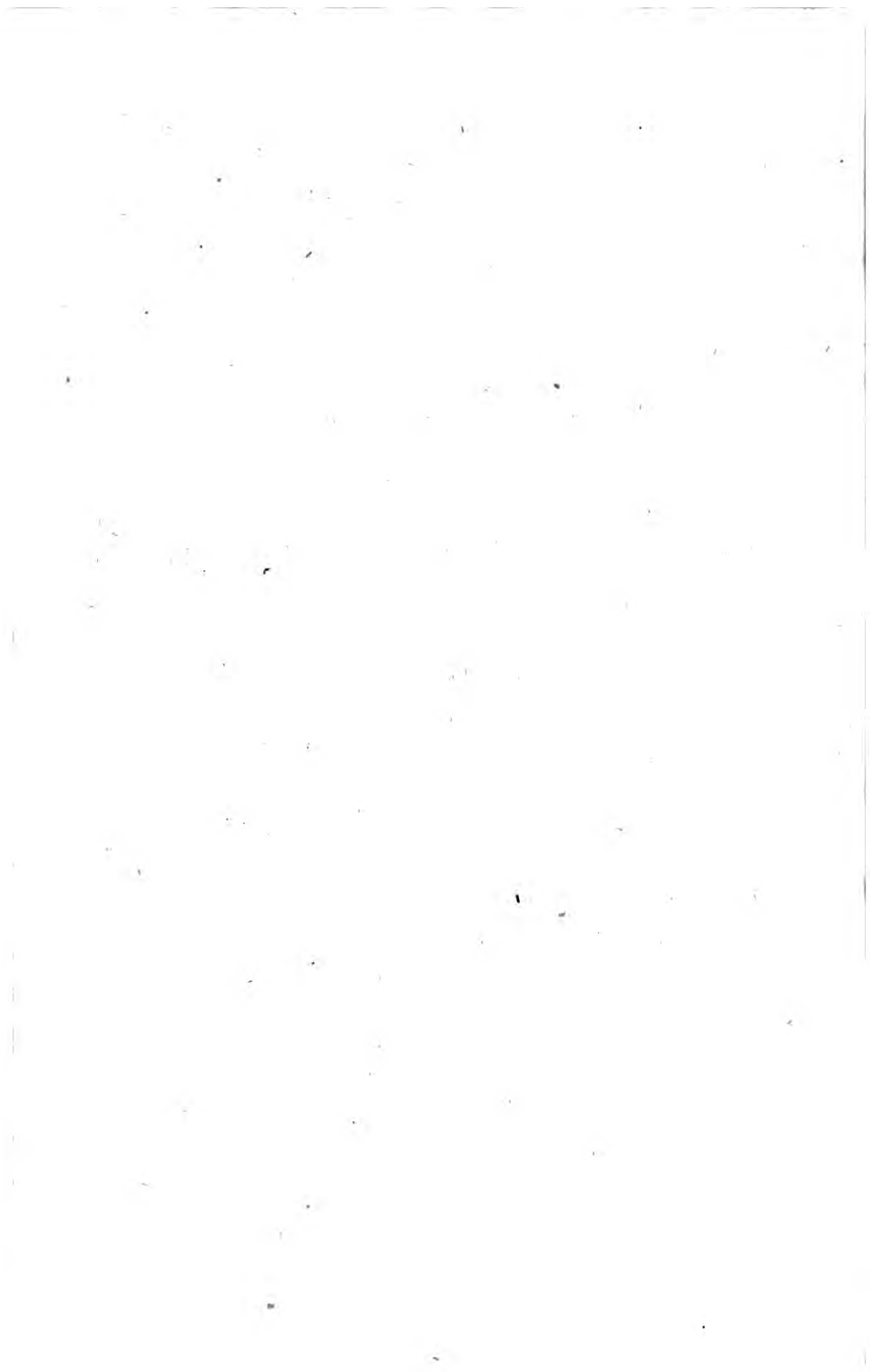

DOMITII VLPLANI

I N S T I T V T I O N V M

RELIQVIAE

LIBER PRIMVS

I

Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars
5 boni et aequi. 1 Cuius merito quis nos sacerdotes appellet: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profiteamur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, uerum etiam praemiorum
10 quoque exhortatione efficere cupientes, ueram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes. 2 Huius studii duae sunt positiones, publicum et priuatum. publicum ius est, quod ad statum rei Romanae spectat, priuatum, quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam priuatim: publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit: priuatum ius tripartitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut ciuilibus. 3 Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur,

Liber I. I L. 1 D. de iustitia et iure I 1 'Ulpianus libro primo Institutionum: Iuri' e. q. s. Hoc fragmentum ex ipso principio libri desumptum ad prooemium institutionum pertinet: quo Ulpianus genera iuris (publicum, priuatum: naturale gentium ciuile) definitionibus et exemplis inlustrat I—X. Cf. Mommsenus (Zeitschr. f. gesch. R. W. XV 378)

3 autem ius *uulg.* 11 adfectantes *Haloandrina*
15 utilitatem pertinet *uulg.* 17 consistit *Hal.* 18 enim
Hal. 21 non solum *uulg.* 22 quae in terra, quae in
coelo, quae in mari *uulg.* quae terra marique *Hal.*

auium quoque commune est: hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio: uidemus etenim cetera quoque animalia, feras etiam, istius iuris peritia censerī. 4 Ius gentium 5 est, quo gentes humanae utuntur: quod a naturali recedere facile intellegere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

II

10

Manu missiones quoque iuris gentium sunt. est autem manu missio de manu missio, id est datio libertatis: nam quam diu quis in seruitute est, manui et potestati suppositus est: manu missus liberatur potestate. quae res a iure gentium origi- 15 nem sumpsit, utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manu missio, cum seruitus esset incognita, sed postea quam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manu missionis: et cum uno naturali nomine homines 20 appellaremur, iure gentium tria genera esse coeperunt: liberi et his contrarium serui et tertium genus liberti, id est hi, qui desierant esse serui.

III

* * * arbitrariam explicantur aut per sponsio- 25

II L. 4 D. de iustitia et iure I 1 'Vlpianus libro primo Institutionum . . .'

III E laciniis Vindobonensibus. Hunc his fragmentis locum Mommsenus uindicauit. Idem rationem qua et hic interdicta tangat Vlpianus et infra fr. VII redeat ad interdicta explicuit.

2 coniugatio *uulg.* 4 feras etiam bestias *uulg.*
 5 peritia] '*Alias: perita.*' Gothofredus in not. 7 inde
 licet facile intelligere *Hal.* 9 est *Hal.* 12 missio id est
omisit Hal. 13 libertatis *omisit Hal.* 14 et manumis-
 sus *Hal.* 21 appellarentur *Hal.* hominum genera *Hal.*
 22 his] iis *Hal.* 23 libertini *Hal.* id est hi *omi-*
sit Hal. 25 Restitutoria atque exhibitoria interdicta aut

nem: semper prohibitoria uero per sponsionem explicantur. Restitutorio uel exhibitorio interdicto reddito, siquidem arbitrum postulauerit is, cum quo agitur, formulam accipit arbitrariam, per quam ar-
5 biter * * *

IV

Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tam diu, quam diu is, qui concessit, patitur. quod genus liberalitatis ex iure gentium de-
10 scendit. et distat a donatione eo, quod qui donat, sic dat, ne recipiat: at qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium soluere. et est simile commodato: nam et qui commodat rem, sic commodat, ut non faciat rem
15 accipientis, sed ut ei uti re commodata permittat.

V

Locatum quoque et conductum ius gentium

IV L. 1 D. de precario. XLIII 26 (25 Hal.) 'Vlpianus libro primo Institutionum. Precarium ... permittat.' (lib. pr. Inst. om. Hal.) Lacin. Vindob. 'i re commodata permittat.' Quod frustulum conuenire accurate cum Dig. l. c. uerbis postremis Endlicherus perspexit.

V E laciniis Vindobonensibus.

per formulam (arbitrariam) praemittit post alios Böckingius conl. Gai IV 141 'ex prohibitoriis interdictis semper per sponsionem agi solet: ex restitutoriis uero uel exhibitoriis modo per sponsionem, modo per formulam agitur, quae arbitraria uocatur.'

1 prohibitoria uero semper uel semper uero prohibitoria Savinius (Zeitschr. f. gesch. R. W. IX 6). Cf. Rudorffius ibid. p. 27 2 Restitutorio] Cf. Gai IV (141): 162. 163 'igitur [cum] restitutorium uel exhibitorium interdictum redditur ... si arbitrum postulauerit is, cum quo agitur, accipit formulam, quae appellatur arbitraria: nam iudicis arbitrio si quid restitui uel exhiberi debeat, id sine poena exhibet uel restituit, et ita absoluitur.' 3 reddicto cod., corr. Endlicherus 11 at omisit Hal. 12 siVi Flor. 17 Locatum] Cf. Gai III 142

induxit. nam ex quo coepimus possessiones proprias et res habere, et locandi ius nacti sumus, et conducendi res alienas: et is qui conduxit, iure gentium tenetur ad mercedem ex * * *

VI

5

* * * reddis quae accepisti, sed aliam pecuniam eiusdem quantitatis. Mutuae autem dari possunt res non aliae, quam quae pondere numero mensura continentur.

Depositi quoque utilitatem ius gentium prodit, ut quiuis custodiendam rem suam animalem uel * * *

VII

* * * inu . . . . . adipiscendae quam recipiendae possessionis, qualia sunt interdicta QVEM 15 FVNDVM et QVAM HEREDITATEM. nam si fundum uel hereditatem ab aliquo petam, nec is defendat, cogitur ad me transferre possessionem, siue nunquam possedi, siue ante possedi, deinde amisi possessionem. 20

VI VII E laciniis Vindob.

4 ex conducto ei qui locauit *supplet Böckingius*. exsoluendam uel ex conducto soluendam *Rudorffius* 6 reddis] *Cf. Gai III 96. Vlpianum de differentia inter creditum et mutui dationem egisse Böckingius opinatur conl. L. 2 pr. §§ 1—3 D. de R. C. XII 1* 12 'Fortasse sequebatur: (mobilem) quae anima caret, alicui traderet.' *Böckingius*. uel inanimem *Sauinius* 14 tam adipiscendae *Endlicherus*. Sunt etiam interdicta duplicia tam *Rudorffius conl. L. 2 § 3 D. de interdictis XLIII 1* 15 quem fundum] *Cf. Fragm. Vat. § 92. Vide Rudorffium* 17 nec is defendat *Mommsenus*. n̄ his defendat *cod.* nec lis defendatur *Rudorffius*. neque is (siue is se) defendat *Puchta* 18 cogit — *cod.* cogitur is *Hugo*. cogitur statim *Böckingius* 20 possessionem] *Cf. Gai IV 143. 147. 148*

VIII

* * * paratum est interdictum, uelut cui ini * * *

IX

Ius ciuile est, quod neque in totum a naturali
5 uel gentium recedit nec per omnia ei seruit: ita-
que cum aliquid addimus uel detrahimus iuri com-
muni, ius proprium id est ciuile efficimus. 1 Hoc
igitur ius nostrum constat aut ex scripto aut sine
scripto, ut apud Graecos ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΟΙ ΜΕΝ
10 ΕΓΓΡΑΦΟΙ, ΟΙ ΔΕ ΑΓΡΑΦΟΙ.

X

Quod principi placuit, legis habet uigorem, ut-
pote cum lege regia, quae de imperio eius lata est,
populus ei et in eum omne suum imperium et po-
15 testatem conferat. 2 Quodcumque igitur impera-
tor per epistulam et subscriptionem statuit uel co-
gnoscens decreuit uel de plano interlocutus est uel
edicto praecepit, legem esse constat: haec sunt,
quas uolgo constitutiones appellamus. 3 Plane
20 ex his quaedam sunt personales, nec ad exem-
plum trahuntur: nam quae princeps alicui ob me-
rita indulisit uel si quam poenam irrogauit uel si
cui sine exemplo subuenit, personam non egre-
ditur.

VIII E Iaciniis Vindob.

IX L. 6 D. de iustitia et iure I 1 'Vlpianus libro primo Institu-
tionum...'

X L. 1 D. de constitutionibus principum I 4 'Vlpianus libro
primo Institutionum...'

2 comparatum	<i>Endlicherus</i>	cuius initium est	<i>Blu-</i>
<i>mius</i>	4 naturali iure	5 neq:	15 con-
tulit	<i>uulg.</i>	<i>Hal.</i>	19 con-
stitutiones	16 epistolam	18 hae	21 quae]
uulgo	<i>Hal.</i>	20 quae nec	
quod	<i>Hal.</i>	aliqui	<i>Flor.</i>

XI

Nam ciuium Romanorum quidam sunt patres familiarum, alii filii familiarum, quaedam matres familiarum, quaedam filiae familiarum. patres familiarum sunt, qui sunt suae potestatis, siue puberes siue impuberes: simili modo matres familiarum. filii familiarum et filiae, quae sunt in aliena potestate: nam qui ex me et uxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo et uxore eius nascitur, id est nepos meus et neptis, aequè 10 in mea sunt potestate: et pronepos et proneptis et deinceps ceteri.

XII

Tribus modis uxor habebatur, usu, farreo, coëmptione: sed farreatio solis pontificibus conueniebat. Quae autem in manum per coëmptionem conuenerant, eae matres familias uocabantur, quae uero usu uel farreo, minime. Coëmptio uero certis sollemnitatibus peragebatur, et sese in coëmendo in uicem interrogabant, uir ita, an sibi mulier mater familias esse uellet: illa respondebat uelle. 20 item mulier interrogabat, an uir sibi pater familias esse uellet: ille respondebat uelle. Itaque mulier uiri conueniebat in manum, et uocabantur hae nu-

XI L. 4 D. de his qui sui uel alieni iuris sunt I 6 'Vlpianus libro primo Institutionum...' Haec quae deinceps sequuntur fragmenta, de iure sunt quod ad personas pertinet: patres et filii familiarum (XI). nuptiarum ritus (XII). dos (XIII). hostis et postliminium (XIV).

XII Boethius in Cic. Top. II p. 299 Bait. 'Tribus enim modis uxor ... loco filiae. Quam sollemnitatem in suis institutis Vlpianus exponit.'

3 alii filii familiarum 'postea addita per antiq. librum' in Flor. alii] quidam Hal. 5 suae potestatis sunt Hal. 6 et matres Hal. 7 filii uero et filiae familiarum qui Hal. 8 nascuntur Hal. 9 potestate mea sunt Hal. 10 nascitur omisit Hal. 14.18 farreo Eins. Sangall. duo. farre uel farreatione edd. aliq. uett. 15 farreatio Eins. Sangall. alt. confarreatio edd.

ptiae per coëmptionem, et erat mulier mater familias, uiro loco filiae.

XIII

Facere posse maritus etiam id uidetur, quod a
5 muliere consequi potest, scilicet si iam ei aliquid
absit, quod pro muliere aliquid expendit uel mandato eius praestitit. ceterum si nondum ei abest, ut puta sub condicione est obligatus, nondum uidetur facere posse.

10

XIV

Hostes sunt, quibus bellum publice populus Romanus decreuit, uel ipsi populo Romano: ceteri latrunculi uel praedones appellantur. et ideo qui a latronibus captus est, seruus latronum non est,
15 nec postliminium illi necessarium est: ab hostibus autem captus, ut puta a Germanis et Parthis, et seruus est hostium et postliminio statum pristinum recuperat.

LIBER SECVNDVS

I

20 Totum autem ius constitit aut in acquirendo aut in conseruando aut in minuendo: aut enim hoc

XIII L. 28 D. sol. matrim. dos quem admodum petatur XXIV 3 'Vlpianus libro primo Institutionum...' (Vlpianus rel. om. Hal.)

XIV L. 24 D. de captiuis et de postlim. et redempt. ab host. XLIX 15 'Vlpianus libro primo Institutionum...' (Vlpianus rel. om. Hal.)

Liber II. I L. 41 D. de leg. et scis et long. consuet. I 3 'Vlpianus libro II Institutionum...' In codd. quibusd. hunc locum e I Institutionum libro laudari Heimbachius testatur (Leipz. Repert. 1835 VI n. 2563) Sumptum autem hoc fragmentum ex prooemio eius partis, quae est de rebus.

6 aliquid] uel Hal. mandatu Hal. 8 si sub Hal. uulg. obligatus est Hal. 12 ceteri uero uulg. 16 autem om. Hal. ut om. uulg. a om. Hal. seu Parthis Hal. 18 recuperat pristinum Hal. 20 consistit Hal.

agitur, quem admodum quid cuiusque fiat, aut quem admodum quis rem uel ius suum conseruet, aut quomodo alienet aut amittat.

II

Seruitutes rusticorum praediorum sunt hae, iter, 5 actus, uia, aquae ductus. iter est ius eundi ambulandi homini, non etiam iumentum agendi. actus est ius agendi uel iumentum uel uehiculum: itaque qui iter habet, actum non habet: qui actum habet, et iter habet, etiam sine iumento. uia est ius eundi 10 et agendi et ambulandi: nam et iter et actum in se uia continet. aquae ductus est ius aquam ducendi per fundum alienum. 1 In rusticis computanda sunt aquae haustus, pecoris ad aquam adpulsus, ius pascendi, calcis coquendae, harenae fodien- 15 dae. 2 Traditio plane et patientia seruitutum inducet officium praetoris.

III

Aedificia urbana quidem praedia appellamus. ceterum etsi in uilla aedificia sint, aequae seruitu- 20 tes urbanorum praediorum constitui possunt. 1 Ideo autem hae seruitutes praediorum appellantur, quoniam sine praediis constitui non possunt: nemo

II L. 1 D. de seruitutibus praediorum rusticorum VIII 3 'Vlpianus libro secundo Institutionum...' Et hoc et proximum de seruitutibus fragmentum ad ius de rebus pertinent.

III L. 1 D. commun. praed. tam urb. quam rust. VIII 4 'Vlpianus libro secundo Institutionum...'

2 rem suam *Hal.* 5 praediorum rusticorum *Hal.*
 7 hominis *Hal. uulg.* agendi] uel uehiculum *add. uulg.*
 8 itaque] ita *Hal.* 10 et *om. uulg.* etiam] eoque
 uti potest et *uulg.* eundi] uehendi *Gothofredus in not.*
 11 et se *Flor., ma. alt. corr.* 12 aquae ducendae
Hal. uulg. 13 in praediis rusticis *Hal. uulg.* 14 etiã
 sunt *Hal.* austus *Flor.* 15 arenae *Hal.* 16.17
 seruitutum inducit *Hal.* 20 sunt *uulg.*

enim potest seruitutem acquirere uel urbani uel rustici praedii, nisi qui habet praedium.

IV

Ab intestato quoque hereditas defertur aut per ius
5 ciuile aut per praetoris beneficium: per ius ciuile
suis heredibus uel liberis, qui in potestate fuerunt,
filio, filiae et deinceps qui in locum defuncti pa-
rentis, qui ex eodem nati sunt, succedunt.

V

10 1 Post suos ab intestato legitimi admittuntur
primum consanguinei. hi sunt frater et soror, qui
in eiusdem potestatem patris fuerunt, etsi ex di-
uersis matribus nati sunt. 2 Consanguineos et
adoptio facit et adrogatio et causae probatio et in
15 manum conuentio.

VI

1 Et consanguinei legitimi uocantur. hi sunt

IV Coll. leg. Mos. et Rom. Tit. XVI Kap. V 'idem' (h. e. Vlpianus de quo Kap. IV. item Berol.) 'ab intestato institutionum. Ab intestato' e. q. s. (lib. II Institutionum sub titulo de successione ab intestato Pithoeus.) Id non dubium, quin hae quae deinceps sequuntur de iure hereditario reliquiae (IV—VIII) ad alterum Institutionum librum pertineant. Quibus accedunt de fidei commissis et de mortis causa donationibus frustula duo (IX. X).

V Ibid. Kap. VI 'idem eodem libro...' (item Berol. liber Vind.)

VI Ibid. Kap. VII 'Idem eodem libro...' (item Berol. liber Vind.)

1 praedium] nec quisquam seruitutem debere, nisi qui
habet praedium *add. uulg.* 4 ad *Vind.* differtur
Vind. 6 fuerint *Vind.* 7 filio *Scaliger.* filii *Vind.* (*Berol.*)
8 qui] cum aliis qui *Schultingius* 10 tuos *Vind.*
corr. duos legitime *Berol.* legitime *Vind.* 11 primi
Vind. hi *prop. Böckingius concl. fr. VI. om. Berol. Vind.*
ii *Pithoeus* fratres *Berol.* 12 potestatem *Berol. Vind.*
potestate *Pithoeus* patres *Berol.* patris potestate *prop.*
Böckingius fuerint *Vind.* 15 manu *Berol.* 17 et con-
sanguinei *Vind.* & consanguineis *Berol.* a consanguineis
(i. e. post consanguineos) *Pithoeus.* ex consanguineis *ed.*
Heidelb.

agnati, qui nos per patris cognationem contingunt, uirilis sexus: nam sciendum feminis ultra consanguineas hereditates legitimas non deferri. 2 Suis praetor solet emancipatos liberos itemque ciuitate donatos coniungere, data bonorum possessione, sic 5 tamen, ut bona, si quae propria habent, his qui in potestate manserunt, conferant: nam aequissimum putauit neque eos bonis paternis carere per hoc, quod non sunt in potestate, neque praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis he-10 redibus.

VII

1 Post agnatos praetor uocat cognatos: cognati autem sunt, qui nos per patrem aut matrem contingunt: post cognatos uirum et uxorem. 2 Et haec 15 si qui decessit, non fuit libertinus uel stirpis libertinae: ceterum si libertinus est uel libertina, ad patronum eius legitima hereditas patronamue lege duodecim tabularum defertur.

VIII

20

1 Post familiam patroni uocat praetor patronum

VII Ibid. Kap. VIII 'Idem libro qui supra de suis heredibus: Post' e. q. s. (item Berol. A suis heredibus post Pithoeus. de suis heredibus deleri iubet Schultingius. qui supra sub titulo de suis et legitimis heredibus. Post Bluhmii ed.)

VIII Ibid. Kap. VIII 'Idem eodem libro...' (item Berol.)

1 non *Vind.* 2 uiris *Berol.* uirili *Vind.* 4 praeter *Vind.* solet *om. Vind.* & mancipatus *Berol.* idemque *Vind.* 4.5 ciuitatem donatus *Berol. Vind.* 5 possessiones hic *Berol.* possessiones. EXPLICIT *Vind.* qui hic desinit. In *Vercellensi*, cuius finis est *Tit. XVI Kap. III 13*, nihil est horum fragmentorum 6 sit qua *Berol.* sua quae *Scaliger* 7 conferat *Berol.* 9 quod *prop. Böckingius.* qui *Berol.* quia *Pithoeus* precipuã bonam *Berol.* 10 hoc | redibus *Berol.* 13 agnatos *Berol.* consanguineos *Pithoeus* 14 patrem aut eicit *Cuiacius* 17 ad omisit *Berol.* 18 patronaue legem *Berol.* 19 defertur *Cuiacius.* refertur *Berol.* 21 patroni] liberti coni. *Pithoeus*

et patronam, item liberos et parentes patroni, patronae, deinde uirum et uxorem, mox cognatos patroni et patronae. 2 Quodsi is qui decessit, liber fuit absque remancipatione manu missus, lex quidem duodecim tabularum manu missori legitimam hereditatem detulit, sed praetor aequitate motus decem personas cognatorum ei praetulit has, patrem, matrem, filium, filiam, auum, auiam, nepotem, neptem, fratrem, sororem, ne quis occasione 10 iuris sanguinis necessitudinem uinceret. 3 Sed imperator noster in hereditatibus, quae ab intestato deferuntur, eas solas personas uoluit admitti, quibus decimae immunitatem ipse tribuit.

IX

15 Etiam hoc modo CVPIO DES, OPTO DES, CREDO TE DATVRVM fidei commissum est.

X

aut aetate fessus.

IX L. 115 (112 Hal.) D. de legatis et fideicommissis I. XXX 'Vlpianus libro secundo Institutionum...' (Vlpianus rel. om. Hal.)

X L. 5 D. de mortis causa donat. et capionib. XXXIX 6 'Vlpianus libro secundo Institutionum...' (Vlpianus rel. om. Hal.) Quod fragmentum uel e tali enunciati forma sumptum: mortis causa donare potest aut ... aut aetate fessus. In Digestis haec uerba non accurate grammaticae rationi accommodata sunt. Praecedunt enim haec: 'Paulus ... Mortis causa donare licet non tantum infirmiae ualetudinis causa: sed periculi etiam... aut nauigationis ineundae. Gaius ... aut per insidiosa loca iturus. Vlpianus ... aut aetate fessus. Paulus ... haec enim omnia instans periculum demonstrant.'

1 idem *Berol.* 2.3 mox.. patronae: deinde .. uxorem *transponi iubet Cuiacius* 3 libero *Berol.* 4 absque remancipatione *Schultingius.* & remancipationem *Berol.* ex remancipatione *Pithoeus.* citra remancipationem *prop. Böckingius* 5 manu missoris *Berol.* 8 auum] auuū *Berol.* nepote *Berol.* 9 occasionem *Berol.* 13 decimae] uicesimae *Cuiacius* immunitate *Berol.* 15 cupio ut des, opto ut des *Hal.*

INDEX

- ab herede abalienatus II 4
 abdicare tutela XI 17 abdicauerit
   se tutela XI 17
 testamentis abolitis XX 2
 lex . . . abrogatur I 3
 abstinere se a parentis hereditate
   XXII 24 abstinendi potestas non
   datur XXII 24
 in abusu continentur XXIV 27
 auctoritatem accommodare XI 26
   fidem accommodauerit XXV 17
 actionem (rei uxoriae) VI 6 rerum
   .. amotarum actione tenebitur VII 2
   ei et in eum dentur actiones XXV
   14 ipsi . . . et in ipsum actiones
   conseruentur XXV 14 ficticiis
   actionibus XXVIII 12
 actus XIX 1
 ad crescit socio I 18 cf. XXIV 12
   XXVI 5 scriptis heredibus ad-
   crescunt XXII 17
 addicit praetor XIX 10 addicentis
   XIX 9
 domini adeptio XIX 8
 adgnascitur suus heres . . ad-
   gnascendo XXIII 3
 ius adgnationis XXVIII 9 te-
   stamentum adgnatione rumpunt
   XXII 18 cf. XXIII 2
 adgnatus proximus XXVI 1 ad-
   gnati XI 3, 4 plures eodem gra-
   du . . adgnati XXVI 5 adgnati
   capite diminuti XXVIII 9 adgna-
   torum XII 2 adgnatorum heredita-
   tes XXVI 4 adgnatos proximos
   XXVI 1 ad adgnatos XI 8 con-
   sanguineis et reliquis adgnatis
   XXVI 7
 libertas . . adimi . . potest II 12
 dominia adipiscimur XIX 8
 adire hereditatem I 21, 22 here-
   ditas . . adeatur . . . adita fuerit
   XIX 12, 13
 adiudicatione XIX 2, 16
 adiudicauerit XIX 16
 pater adiuncta filiae persona VI 6
 adoptare possunt spadones et
   caelibes VIII 6 adoptare non
   possunt feminae VIII 8¹ adoptare
   in locum nepotis VIII 7 adgnasci-
   tur suus heres . . adoptando
   XXIII 3
 DE ADOPTIONIBVS VIII in
   adoptionem datis XXVIII 8 adop-
   tione XI 13
 adoptiua familia XXVIII 3 adop-
   tium liberi VIII 1 cf. XXVIII 3
 dominia . . adpraehendimus
   XIX 7
 nobis acquirit XIX 21 acquirit
   ei XIX 20 nobis adquirunt XIX
   19 dominia nobis adquiruntur
   XIX 2 acquiritur nobis per eas
   personas XIX 18
 DE DOMINIIS ET ADQVISI-
   TIONIBVS RERVM XVIII
 adrogatio VIII 2
 feminae non adrogantur VIII 5
 in potestate . . adrogatoris VIII 8
 in adulterio depraehensam XIII 2
 dos aduenticia VI 3
 aedificio III 1
 lex Aelia Sentia I 11, (12), 14,
   VII 4
 per aes et libram XX 2
 lege . . agere XI 24 lege . . agant
   XI 27 nihil egisse I 18
 rem mancipi alienent XI 27
 alienetur ab herede II 3
 alienatio rerum nec mancipi XIX
   7 species alienationis XIX 3 alie-
   natione XI 27
 alienus XXII 10 alieni serui XI 27
 alieno negotio XX 6 alieno seruo
   II 11
 alio familiam emente XX 6
 amitam V 6
 res amouerit VII 2 rerum amota-
   rum VII 2 res amotas VI 9
 anniculo III 3
 annua . . . a die VI 8
 uacatio . . anni XIV continuatio-
   nem possessionis anni XIX 8 in-
   tra annum XXVIII 10 anno pos-
   sessus I 16 finitos annos XVI
   1 sex annis militauerit III 5 cf. 6
   antededenti numero I 24
 ius antiquum I 21 IVS ANTI-
   QVVM IN CADVCIS XVIII iure
   antiquo I 21 seruato iure anti-

- quo XVII 2 antiquo quidem iure XXIV 31
- diui Antonini VIII 5 imperatoris Antonini XVII 2 Antonini et Comodi oratione XXVI 7
- Apollinem Didymaeum XXII 6 manu mittuntur apud magistratum I 7 apud consilium causa probata I 12 causam apud consilium probauerit I 13
- aqua et igni interdictum X 3 cf. XI 12
- aquaeductus XIX 1 suo arbitrio XXII 12
- arrogatio (uid. adr.)
- artem ludicram fecerit XIII 1. 2 ex asse fit heres XXII 34 plus mille asses XXVIII 7 mille assium legatum I 2
- lex Atilia XI 18
- tutores Atilianos XI 18
- auktionem rerum hereditariarum XXII 26
- in rem suam auctor XI 24 setum . . auctore d. Adriano factum III 3. XXIV 28
- auctoritas tutoris XI 26. 27 auctoritatem interponunt XI 25 auctoritatem accommodare XI 26 sine auctoritate patronorum XXIX 3
- diuus Augustus XX 10
- auus paternus VI 2 post mortem aui X 2 mortis aui tempore X 2
- beneficio principali III 1. 2 beneficio praetoris XXVIII 12
- bestiarum numero XIX 1 cum bestiis depugnarent I 11
- uacatio . . biennii XIV per continuationem possessionis . . biennii XIX 8
- bima . . a die VI 8
- populo bona deferuntur XXVIII 7 bonorum possessio XXVIII 1. sqq. XXIX 1. 5 bona . . se conlaturos XXVIII 4 in bonis . . seruum habet I 16 cf. XIX 20 cui bonis interdictum est XII 2 XX 13 DE BONIS LIBERTORVM XXIX
- cado* ueluti ceciderit ab aliquo XVII 1
- lege Iulia caducaria XXVIII 7
- dos caduca XVI 4 caduca fit XXIV 12. 13 caducam facit I 21 acquiruntur . . caducum XIX 17 caducum uindicare XXV 17 DE CADVCIS XVII IVS ANTIQVVM IN CADVCIS XVIII
- DE CAELIBE XIII caelibis XVII 1 in persona caelibis XXII 3
- Caelestem Salinensem XXII 6
- calatis comitiis XX 2
- secto Caluitiano XVI 3
- cameli XIX 1
- lex Fusia Caninia I 24
- DE SOLIDI CAPACITATE XVI
- legatum . . capere I 2 decimam capere XV 1 capere usum fructuum XV 3 capere hereditatem XXII 3 iure ciuili capere XVII 1 nihil inter se capiunt XVI 2 plus ceperit I 2 capito XXIV 3 non capientis pars XXIV 12. 13 manu capi possunt XIX 6 uirgines Vestae capiuntur X 5 ad capiendas hereditates XVI 4 captus ab hostibus X 4
- liberum caput XI 5 capitis diminutio XI 9. 10. 11. 12. 13 capitis minutione XXVII 5. XXVIII 9 capite minutus XI 7 capite diminutus XXIII 4. XXVIII 9 in capita diuidatur XXVI 2 cf. 4 in capita non in stirpes diuidatur XXVII 4
- Caelestem Salinensem Carthagini XXII 6
- Cassiani XI 28
- peculio, quod in castris adquisiuit XX 10 in castris mortuus XXIII 10
- hoc casu I 21 quo casu XXIV 25
- cauere . . se conlaturos XXVIII 4 lex cauet I 25 lege cautum est I 12. III 3
- causa probata fuerit I 12 causam . . probauerit I 13 causam probare III 3 ualere eius causam I 21 poenae causa I 11 ex iusta causa XIX 7 falsa causa XXIV 19 in eadem causa permanserit XXII 13 in ea causa sit, ut I 14 extra has . . causas XIX 21 ex omnibus causis acquirit XIX 20
- cautionibus interpositis XXIV 27
- in iure cedit dominus XIX 10 cf. XI 6 is qui cessit XIX 14 tutela porro cesserit XI 7 in iure cedentis XIX 9 cui ceditur XIX 10 in iure cessus I 16 quasi . . in iure cessae essent XIX 15 in iure cedi . . . possunt XIX 11
- censum profitebantur I 8 manu missi . . censu I 6 censu manu mittebantur I 8 lustrali censu I 8 intra dies centum XVII 1 cf. XXII 33
- hereditatem . . cerno XXII 28 cernere XXII 5. 28 cernendo fit heres

- XXII 25. 30 cernendo superior
 inferiorem excludit XXII 34
 certis uerbis XIX 3
 cessicius tutor XI 7 cessicia tu-
 tela XI 7. 8
 in iure cessio XIX 9 in iure ces-
 sione XIX 2
 cibaria dat XXII 26
 ciuilibus uerbis XXV 1
 cuius Romanus I 12. 14. 16 X 3
 XX 14 XXII 3 nullius certae ciui-
 tatis cuius XX 14 cuius Romani
 liberti XXIX 1 quasi cui Romano
 VII 4 ciuem Romanum I 18 X 3
 ciuem Romanam VII 4 ciues Ro-
 mani I 5. 6. 13^a ciuium Romano-
 rum XXVIII 6 inter ciues Roma-
 nos I 8
 ciuitas Romana VII 4 ciuitatem
 Romanam III 2 si in ciuitate de-
 cessisset XXIII 5 ciuitatibus . .
 quae sub imperio populi Romani
 sunt XXIV 28
 lex Claudia XI 8
 secto Claudiano XI 11 Claudiano
 secto XVI 3
 diui Claudii III 6
 lato clauo . . honoretur VII 1
 codicillis testam. confirmatis II
 12 XXIV 29 codicillis etiam non
 confirmatis XXV 8. 11 ne quidem
 confirmatis codicillis XXV 11
 coemptionatore XI 5
 cognatione iunctus VI 2 seruilis
 cognatio XII 3
 cognatos ex transuerso gradu V 6
 cognatos uirilil sexus XXVI 1 a
 patre cognati uirilil sexus XI 4
 cognati . . usque ad sextum
 gradum XVI 1 proximi cognati
 XXVIII 7. 9 per feminini sexus
 personam cognati XXVIII 9 na-
 tura cognati XXVIII 9 cognatis
 manu missoris XXVIII 7 ex co-
 gnatis meis qui nunc sunt XXIV 18
 cognitio XXV 12
 coercendi heredis causa XXIV
 17
 inter coheredes XIX 16
 Latinos colonarios XIX 4
 calatis comitiis XX 2
 commercium XIX 4. 5
 communis filius XV 2 filium . .
 communem XVI 1^a communem
 seruum I 18 communi diuidendo
 XIX 16
 bonorum possessio . . competit
 XXVIII 5 cf. XXIX 5
 pretii computatio II 11
 dies computantur XXII 32
 lex . . manumittere concedit I 24
 legitime concipiuntur V 10 uulgo
 concepti V 7
 conceptionis tempore discepta-
 tur V 10
 non concurrente altero XXIV 12
 concursu partes fiebant XXIV 12
 pendet conditio II 2 conditio ex-
 pleta II 5 cum conditio extiterit
 XXIV 31 disparis conditionis per-
 sonas VII 4 conditioni pareat II
 5 libertatis conditionem II 3 sub
 conditione II 1 sub hac conditione
 . . si II 4 sub conditione relicta
 XXIV 31
 coniunctim res legata XXIV 12.
 13
 coniuges XV 3
 conubium V 2. 3. 4. 5. 6 conu-
 bio interueniente V 8
 frater consanguineus XXVI 8
 soror consanguinea XXVI 8 ultra
 consanguineorum gradum XXVI 6
 ad consanguineos XXVI 1 exclusis
 consanguineis XXVI 7
 tacitus consensus populi I 4
 per consequentiam XI 3
 apud consilium I 12. 13 in con-
 silium . . adhibentur I 13^a sine
 consilio I 12 certum . . consilium
 XXII 4
 poenam constituit I 2 diuus
 Marcus constituit XXII 34
 ex constitutione diui Antonini
 VIII 5 ex constitutione impera-
 toris Antonini XVII 2 principalibus
 constitutionibus VII 1 consti-
 tutionibus principum XXII 6
 consulem I 7 cognitio est con-
 sulum XXV 12
 mentis nostrae . . contestatio
 XX 1
 contineri pondere, numero, men-
 sura VI 8 XXIV 7 in abusu con-
 tinentur XXIV 27
 per continuationem possessio-
 nis XIX 8
 continua cretio XXII 31
 in contubernio alieni serui mo-
 rari XI 27
 conuenitur in manum IX in ma-
 num conueniendo XXIII 3
 in manum conuentione XI 13 sine
 in manum conuentione XXVI 7
 ex lege Cornelia XXIII 5
 res corporales transeunt XIX 15
 corpore quaestum facientem XIII 2
 in fraudem creditoris I 15 cre-
 ditoribus defuncti . . obligatus
 XIX 14
 cretio XXII 27 cretio continua
 XXII 31 cretio uulgaris XXII 31

- intra diem cretionis XXII 30
 uerba cretionis dicere XXII
 28 si supersint dies cretionis
 XXII 30 qui uulgarem cretionem
 habet XXII 32 qui continuam cre-
 tionem habet XXII 32 sub imper-
 fectam cretionem XXII 34 cum
 cretione heres institutus XXII 25.
 30 sine cretione (heres institutus)
 XXII 25. 29
 in curatione esse XII 2
DE CVRATORIBVS XII
 in .. custodiam coniecti I 11

 iudicio publico, damnatam XIII
 2 a senatu damnatam XIII 2
 damnas esto XXIV 4. 5
 per damnationem legamus XXIV
 2. 4 cf. 8. 9 optimum ius legati
 per damnationem est XXIV 11a
 damnosam hereditatem XXV 16
 datiui tutores XI 14
 debitores defuncti XIX 14
 debita .. pereunt XIX 14
 decim I 24. III 6. XXIV 17
DE DECIMIS XV
 dediticiorum numero I 5. 11 VII
 4. XX 14. XXII 2 dediticius I 14
 sub certa demonstratione XXIV
 18 falsa demonstratio XXIV 19
 denuntiante domino XI 11
 cum bestiis depugnarent I 11
 lex .. derogatur I 3
 ex lege aliqua descendunt XI 3
 ius quod ex lege .. descendit
 XXVII 5 per uirilem sexum de-
 scedentes XI 4
 dos deterior futura est VI 15 de-
 terioris parentis conditionem se-
 qui V 8
 deos heredes instituere XXII 6
 flamines Diales X 5
 Dianam Efesiam XXII 6
 dos dicitur VI 1
 Apollinem Didymaeum XXII 6
 dies legati cedit XXIV 23 lega-
 torum .. dies cedit XXIV 31 post
 nominum diem XV 2 die lega-
 torum cedente XXIV 30 dies ..
 computantur XXII 32 diebus cen-
 tum proximis XXII 27
 de potestate dimissus X 2
 directo liber esse iussus II 8 et di-
 recto .. et per fidei commissum II 7
 disceptatur V 10
 disiunctim (res legata) XXIV
 12. 13
 male dissipant bona XII 3
 in capita diuidatur XXVI 2
 XXVII 4 diuiduntur in capita
 XXVI 4
 diuortio facto VI 6 post diuor-
 tium VI 7 a diuortio XIV diuorti
 causa VII 1
 diuus Augustus XX 10 diuus Mar-
 cus XXII 34 diui Claudii III 6
 diuo Hadriano III 3 diuo Nerua
 XXIV 28
 do lego XXIV 3. 12. 19 dos .. da-
 tur VI 1
 dodrantem XXIV 32
 domestici testes XX 3
DE DOMINIIS XIX
 dominus II 11 domini uoluntate
 I 12 dominum I 13 domino I 14
 a domino I 11 seruus sine domino
 I 19 ab proprietatis domino I 19
 denuntiante domino XI 11 iussu
 dominorum I 8 unus ex dominis
 I 18
 domu XX 6
 si plus donatum sit I 1 propter
 res donatas VI 9
DE IVRE DONATIONVM VII
DE DOTIBVS VI dotem capere
 XV 3 dos caduca erit XVI 4
 ducere (uxorem) V 6 ducere le-
 nam XIII 2
 lex duodecim tabularum I 9 II 4
 X 1 XI 3. 14 XII 1. 2 XIX 17
 XXVI 1. 7. 8 XXVII 5 XXIX
 1. 5. 6

 edicto diui Claudii III 6 ex edicto
 XXVIII 4 XXIX 2. 6 ex succes-
 sorio edicto XXVIII 12 ex edicto
 praetoris XXIX 1
 editionis (tempore disceptatur)
 V 10
 Dianam Efesiam XXII 6
 cum effectu XXIII 6 XXVIII 13
 legatarii electio XXIV 14 here-
 dis electio XXIV 14
 hominem optato, elegito XXIV 14
 elefanti XIX 1
 emancipatos liberos XXII 23 li-
 beris emancipatis XXVIII 2
 emancipatione X 1
 seruum emerit I 16. familiam
 emente XX 4. 6
 emptoris I 16 emptori II 4 fami-
 liae emptor XX 2 sqq.
 uulgo quaesitos .. enixa III 1
 equites Romani I 13a
 equo publico .. honoretur VII 1
 ereptorium XIX 17
 euincere hereditatem XXVIII 13
 exceptis quibusdam cognatis I 1
 excluditur (heres) XXII 34
 nominatim—inter ceteros ex here-
 dari XXII 20 exheredatis XXII 21
 XXIII 8 exheredandi XXII 14. 22

- exheres XXII 27
 conditio expleta II 5
 extinguitur libertas II 11 tutela
 extinguitur XI 7
 extraneus heres XXII 25 extranei
 seruo II 10 extraneo II 6 extraneis
 XXIII 7 extraneis (heredibus)
 XXII 17
- heredem facio XXI lex .. facit I
 9. 11. 14
 testamenti factio XX 2 testamenti
 factionem XI 16
 utendifruendi .. facultas XXIV 26
 lex Falcidia XXIV 32 XXV 14
 falsa demonstratio XXIV 19 falsa
 causa XXIV 19
 familiae herciscundae XIX 16
 familiae emptor XX 2. 3. 5. 7. 8
 familiae mancipatio XX 3. 9 fa-
 miliam habeto XXVI 1 adoptiua
 familia XXVIII 3
 famosam .. uxorem XVI 2
 farreo conuenitur in manum IX
 femina XX 7 feminae VIII 5.
 8a XX 15 XXIX 5 f. testamenta
 facere possunt XX 15 f. tutela li-
 berantur XI 28a f. suos heredes
 non habent XXVI 7 feminis XIV
 feminis tam inpuberibus quam
 pub. XI 1
 lex .. fertur I 3
 ficticiis actionibus XXVIII 12
 tacitam fidem accommodauerit
 XXV 17 bona fide possidemus
 XIX 21 fidei committo here-
 dis .. ut II 7 cf. XXV 2 cuius
 fidei committi potest ad rem aliq.
 praestandam II 9 fidei commissa
 hereditas XXII 5 directo ... et per
 fidei commissum II 7 per
 fidei commissum data II 8. 10.
 11 fidei commissa XVII 3 XXIV
 1 DE FIDEI COMMISSIS XXV
 (fidei commissarius) XXV 12
 fiduciarius tutor XI 5
 filia XXII 17 filiam XXIV 17. 18
 (patri) filius testis esse non
 debet XX 5 filius familiae testa-
 mentum facere non potest XX 10
 filius familiae miles XX 10 filius
 neq. heres institutus neq. nomi-
 natim exheredatus XXII 16 si de-
 functi unus sit filius XXVI 2
 filius aput hostes sit XXVI 3 in-
 testati filii hereditas XXVI 8 pu-
 pillo patroni filio XI 22 quattuor-
 decim annorum filium XVI 1a qui
 filium non habet VIII 7 ceteri
 liberi praeter filium X 1 filio fa-
 miliam emente XX 4 filii familiae
 VIII 3 filii fratris XI 4
 finium regundorum XIX 16
 in potestate .. fiunt V 7
 fisco uindicantur XVII 2
 flamines Diales X 5
 per formulam familiae herciscun-
 dae XIX 16 per formulam finium
 regundorum XIX 16 per formulam
 communi diuidendo XIX 16 per
 formulam petuntur XXV 12
 frater consanguineus XXVI 8 fra-
 tres .. ex eodem patre XXVI 1 fra-
 tres XI 4 ex duobus fratribus XX 5
 in fraudem I 15 XXV 17
 dos fructuosior VI 17
 ex fructibus iubetur reddere
 VI 13
 fundus XIX 1 fundum .. do lego
 XXIV 19
 fungi dos quae semel functa est
 VI 11
 ad funus meum XXIV 18
 lex Furia testamentaria I 2 per
 legem Furiam XXVIII 7 lex Fusia
 Caninia I 24
 furiosus XX 7. 13 furiosi tu-
 toris XI 21 furiosum XII 2
- Herculem Gaditanum XXII 6
 Martem in Gallia XXII 6
 qui generare possit XI 28 qui
 generare non possunt VIII 6
 pro herede gerit XXII 26 pro he-
 rede gesserit XXII 34 pro he-
 rede gerendo XXII 25. 34
 sequens gradus admittitur XXVIII
 11 usque ad sextum gradum XVI
 1 usque ad tertium gradum XVIII
 ad insequentem gradum XXVI 5
 ultra consanguineorum gradum
 XXVI 6 ex transuerso gradu V 6
 primo gradu ... secundo gradu
 uel sequentibus heredes scripti
 XXII 33 plures eodem gradu ..
 adgnati XXVI 5 gradus cognato-
 rum V 6 intestati datur b. p. per
 septem gradus XXVIII 7
 Graece fidei commissum scriptum
 XXV 9 legatum Graece scriptum
 XXV 9.
- diuo Hadriano III 3 auctore A-
 driano XXIV 28
 familiae herciscundae XIX 16
 Herculem Gaditanum XXII 6
 auctionem rerum hereditaria-
 rum XXII 26 rebus hereditariis
 XXII 26 seruis hereditariis XXII 26
 hereditas in iure ceditur XIX 12
 legitima hereditas XXVI 6 here-

- ditas . . non pertinebat XXVI
 7 hereditas non transmittitur
 XXVI 5 hereditas caduca facta
 XVII 3 fidei commissa hereditas
 XXII 5 libertorum intestatorum
 hereditas XXVII 1 commoda et
 incommoda hereditatis XXV 15
 hereditatem adeo cernoque XXII
 28 ad hereditatem adeundam XI
 22 hereditatem . . adeuntes XIX 19
 capere hereditatem XXII 3 (heredi-
 tatem) adire XXII 29 hereditatem
 partito XXIV 25 restituere here-
 ditatem XXV 14 recipit heredita-
 tem XXV 14 damnosam heredi-
 tatem XXV 16 euincere heredita-
 tem XXVIII 13 ciuis Romani li-
 berti hereditatem XXIX 1 absti-
 nere se a parentis hereditate XXII
 24 excluditur ab hereditate XXII
 29 in hereditate (tem) remanebat
 XXIV 13 adgnatorum hereditates
 diuiduntur XXVI 4 ad capiendas
 hereditates XVI 4
 heres I 14 liber et heres fit I 14
 heres institutus I 14 primus heres
 I 21 ex testamento heres factus
 XII 3 ex parte heres scriptus
 XVII 1 testamento heres scriptus
 XIX 13 heres fit . . heres legiti-
 mus XIX 14 permanet heres XIX
 14 QVEM ADMODVM HERES
 INSTITVI DEBEAT XXI adgna-
 scitur suus heres XXIII 3 nemo
 extiterit heres XXIII 4 iure heres
 sit XXIII 6 heres meus damnas
 esto XXIV 4. 5 heres scriptus
 XXIV 24 si heres damnosam heredi-
 tatem dicat XXV 16 post mor-
 tem heredis aut ante institutio-
 nem heredis I 20 seruus heredis
 II 2 fidei committo heredis mei
 II 7 seruo . . heredis aut legata-
 rii II 10 heredis electio XXIV 14
 ab heredis herede XXIV 16
 coercendi heredis causa XXIV
 17 in potestate . . scripti he-
 redis XXIV 23 heredis loco
 constituuntur XXVIII 12 heredi
 II 4 XXIV 22 per heredem factum
 sit II 5 apud heredem remaneat
 XXIV 32 ab herede abalienatus
 II 4 alienetur ab herede II 3
 ab herede legitimo XIX 13 QVI
 HEREDES INSTITVI POSSVNT
 XXII liberi heredesque esse iussi
 I 14 legatarii patres heredes
 fiunt I 21 heredes non extiterint
 XXIII 7 heredes facti XXIII 7
 heredes esse finguntur XXVIII 12
 inter medias heredum institutio-
 nes I 21 heredes substituere XXIII
 7 DE LEGITIMIS HEREDIBVS
 XXVI unus ex heredibus I 22
 heredibus . . institutis XVIII
 hominem Stichum XXIV 12 ho-
 minem optato XXIV 14 hominem
 dare XXIV 14
 honorarii (curatores) XII 1
 honore honoretur VII 1 duobus
 (tribus) liberis honoratae XXIX 6
 trium liberorum iure honoratae
 XXIX 7
 horcinus . . libertus II 8
 seruus hostium X 4 aput hostes
 est X 4. XXVI 3 reuersus . . ab
 hostibus X 4 ab hostibus captus
 X 4. XXIII 5
 Mineruam Iliensem XXII 6
 permancipationem imaginariam
 XX 2
 (res) immobiles XIX 6
 nullo iure impediante I 6
 imperatiue XXIV 1
 imperatoris Antonini XVII 2
 ab imperatore III 2 imperatorum
 Antonini et Commodi XXVI 7
 sub imperio populi Romani XXIV
 28
 ius Quiritium impetrauerit III 2
 inaugurantur X 5
 incensus . . uenierit XI 11
 de statu suo incertus XX 11 in-
 certa persona heres institui non
 potest XXII 4 incertum corpus
 XXII 5 incertae personae legari
 non potest XXIV 18 incertae per-
 sonae ne quidem fidei comm. dari
 possunt XXV 13
 incestum matrimonium V 7
 testamentum . . infirmatur XXIII 1
 legatum infirmatur XXIV 19
 ingenuus XII 3 ingenua XXVI 8
 patronae ingenuae XXIX 6 in-
 genuae trium liberorum iure ho-
 noratae XXIX 7 intestatorum in-
 genuorum XXVI 1 ingenuis XII 3
 in par matrimonium XVI 4
 in rem . . in penderit VII 3
 inpensae - necessariae - utiles - uo-
 luptuosae VI 14 retentiones . .
 propter inpensas VI 9
 in p u b e s . . facere testam. non potest
 XX 12 in p u b e r i filio XXIII 9
 in p u b e r e s VIII 5 in p u b e r i b u s
 XXIII 7
 in i r r i t u m fit testamentum XXIII 4
 heredem instituo XXI heres in-
 stitutus I 14 heredes . . instituti
 XXII 33 heredibus . . institutis
 XVIII QVEM ADMODVM HERES

- INSTITVI DEBEAT XXI QVI**
HEREDES INSTITVI POSSVNT
XXII
 non consistit (heredis) institutio
 XXII 12 ante institutionem heredis
 I 20 inter medias heredum
 institutiones I 21
 cui aqua et igni interdicitur XI
 12 interdictum est XII 2 XX 13.
 interdictum sit X 3
 auctoritatem interponunt XI-25
 stipulationes . . solent interponi
 XXV 15
 lege . . Falcidia interueniente
 XXV 14
 intestati XXVIII 1 intestati filii
 XXVI 8 intestati datur bonorum
 possessio XXVIII 7 intestato XXV
 4 XXVI 1 XXIX 1 ab intestato XII
 3 XXIX 5 intestatorum ingenuorum
 XXVI 1 libertorum intestatorum
 XXVII 1
 in Italico solo XIX 1
 iter XIX 1
 iteratione III 1. 4
 lex . . iubet I 12. 24 II 4 scito
 Caluitiano iubetur XVI 4
 si iudex . . adiudicauerit XIX 16
 iudicium animi XX 12 iudicio
 publico damnata XIII 2
 lex Iulia caducaria XXVIII 7 lex
 Iulia XIV legem Iuliam Papiamq.
 Poppaeam XVI 2 propter legem
 Iuliam XXII 3 lege Iulia et Titia
 XI 18 lege Iulia de maritandis
 ordinibus XI 20 lege Iulia XIII 1
 lex Iunia XI 19 lege Iunia XX
 14 XXII 3 ex lege Iunia I 10
 XXII 19
 Latinus Iunianus XX 8. 14 XXII
 3 Latinum Iunianum XI 16 Latino
 Iuniano XVII 1 Latini Iuniani
 I 5
Iuppiter Iouem Tarpeium XXII 6
ius antiquum I 21 QVI HABEANT
IVS ANTIQVVM IN CADVCIS
 XVIII iure antiquo ualet I 21 serua-
 to iure antiquo XVII 2 iure ciuili
 XVII 1 XXII 19. 23. 24 XXIII 6.
 XXIV 11a XXVIII 6. 13 ex rigore
 iuris ciuili XXV 1 iuris ciuili
 ratio XXIV 16 DE IVRE DONA-
 TIONVM VII legitimae heredita-
 tis ius XXVII 5 optimum ius le-
 gati XXIV 11a ius liberorum XVI
 1a ius liberorum . . ingenua trium
 libertina quattuor XXVI 8 quat-
 tuor liberorum iure XXIX 3 ius
 trium liberorum XXIX 5 iure
 postliminii X 4 XXIII 5 iura
 praediorum XIX 1 iure praetorio
 XXII 24 ius Quiritium III 1. 2.
 3 XVII 1 ex iure Quiritium I 16.
 23 III 4 XI 19 XIX. 20 XXIV 7.
 11a emendi uendundiq. in uicem
 ius XIX 5 solidi capiendi ius XVI
 1a testamenti faciendi . . ius XX
 16 contra iuris regulam XXIII 10
 sui iuris fit X 1 DE HIS QVI SVI
 IVRIS SVNT IV ius suum omiserit
 XXVIII 7 nullo iure inpediente I 6
 ipso iure I 10 iure factum XXIII 1
 proprio iure XXIII 7 optimo iure
 XXIV 11a legitimo iure XXVIII 2.
 13 in iure cessus I 16 in iure cessio
 XIX 9
 iussu dominorum I 8
 iuste manumissus III 4
 iusta libertas I 23 iusta de causa
 XI 23 ex iusta causa XIX 7 iusto
 pretio II 11
 Latinitatem consequitur XXII 8
 Latinus I 12 III 2 XI 16 XVII 1
 XXII 3 Latini (Latinae) inpu-
 beris XI 19 quasi Latino . . nupta
 VII 4 Latinum I 16 Latini I 10
 Latinos colonarios XIX 4 DE LA-
 TINIS III conubium . . cum Latinis
 V 4 Latinus Iunianus XX 8. 14
 XXII 3 Latino Iuniano XVII 1
 Latinum Iunianum XI 16 Latini
 Iuniani I 5 XXV 7 Latinos Iu-
 nianos XIX 4
 lato clauo . . honoretur VII 1
 legatarius XVII 1 XXIV 30 here-
 dis aut legatarii . . seruo II 10 lega-
 tarii electio XXIV 14 legatarii loco
 habeatur XXV 14 ad heredem le-
 gatarii XXIV 30 legatario res tra-
 dantur XXIV 27 ad legatarium
 pertineat XXIV 17 cf. XXIV 27
 legatarii partiarium XXV 15 a
 legatario legari non potest XXIV
 20
 mille assium legatum I 2 lege
 nobis acquiritur legatum XIX 17
 legatum ad nos pertinet XIX 19
 cum adiectione legati XXII 22
 legata XVI 4 XVII 3 DE LEGA-
 TIS XXIV
 lego XX 9 XXIV 3 legamus
 quattuor modis XXIV 2 poenae
 causa legatur XXIV 17 aliquid
 legetur XXII 21 dimidia pars bo-
 norum legata XXIV 25 si duobus
 eadem res per uindicationem (per
 damnationem) legata sit XXIV
 12. 13 dotem . . legatam sibi XV
 3 quod minus exactis uerbis lega-
 tum est XXIV 11a si caelibi . .
 legatum fuerit XVII 1 ac si op-

- timo iure legatum esset XXIV
 11a per uindicationem legari possunt XXIV 7 per damnationem . . legari possunt XXIV 8 sinendi modo legari possunt XXIV 10 per praeceptionem legari possunt XXIV 11 ante heredis institutionem legari non potest XXIV 15 post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legari uideatur XXIV 16 in mortis heredis tempus legari potest XXIV 16 poenae causa legari non potest XXIV 17 incertae personae legari non potest XXIV 18 incertae personae legari potest XXIV 18 a legatario legari non potest XXIV 20 heredi a semet ipso legari non potest XXIV 22 uniuersarum (rerum) summa legari potest XXIV 25 usus fructus legari potest XXIV 26 ciuitatibus . . . legari potest XXIV 28 non plus quam dodrantem . . legari XXIV 32
- legitime [manumissi] I 6
 legitima tutela XI 9 tutela legitima XIX 11 ab herede legitimo XIX 13 legitimo iure XXVIII 2. iure legitimo XXVIII 13 sine legitima obseruatione XXIII 10 legitimi tutores XI 2. 3 curatores legitimi XII 1 DE LEGITIMIS HEREDIBVS XXVI
- ducere . . lenam XIII 2
 a lenone lenaue manu missam XIII 2
- lex . . rogatur . . abrogatur . . derogatur . . subrogatur . . obrogatur I 3 minus quam perfecta lex I 2 legis modo XXIV 1 legi paruierit XVI 3 XVII 1 contra legem fecit I 2 lege XIX 2 ex lege XXVI 5 ex lege aliqua XI 3 lege cautum est I 12 lege nobis acquiritur XIX 17 cui lege bonis interdictum est XX 13 ipsis legibus . . liberatus XVI 3 lex Aelia Sentia I 11 (12) 14 eadem lex I 13. 15 ex lege Aelia Sentia VII 4 lex Atilia XI 18 lex Claudia XI 8 ex lege Cornelia XXIII 5 lex duodecim tabularum I 9 II 4 X 1 XI 3. 14 XII 1. 2 ex lege 12 tab. XIX 17 XXVI 1. 7. 8 XXVII 5 XXIX 1. 5. 6 lex Falcidia XXIV 32 lege Falcidia XXV 14 per legem Furiam XXVIII 7 lex Fusia Caninia I 24 eadem lex I 25 lex Furia testamentaria I 2 lege Iulia XIII 1. XIV contra legem Iuliam XVI 2 propter legem Iuliam XXII 3 ex lege Iulia caducaria XXVIII 7 ex lege Iulia de maritandis ordinibus XI 20 lege Iulia et Titia XI 18 lex Iunia XI 16. 19 lege Iunia III 3 XXII 3 ex lege Iunia I 10 XXII 19 lex Mensia V 8 lex Papia XIV. XVIII. XXIX 6 lege Papia XVI 1 lex Papia Poppaea XXIX 3 post legem Papiam Poppaeam I 21 XXIV 12 contra legem Papiam Poppaeam XVI 2 per legem Papiam Poppaeam XXIV 31 ex lege Papia Poppaea XIX 17. XXIX 5 ex lege Visellia III 5
- liber et heres fit I 14 liber esse iussus I 14. 22. II 1. 4 liber non fit I 19 liber fit I 22 fit liber II 5. 6 pecuniam dare iussus et liber esse II 6 directo liber esse iussus II 8 filius a patre liber esto X 1 liber homo XXIV 9 liber esto, liber sit, liberum esse iubeo II 7 liberi I 9. 10 liberi heredesque esse iussi I 14 ex cuiusquam testamento liberi fiant I 24 libera . . testamenti factio XVI 1a
- liberi parentum potestate liberantur XI liberi qui in utero sunt XXII 15. 19 postumi liberi XXII 15. 18 liberi senatorum XIII 1 liberi patroni XXIX 4 si heredes non extiterint liberi XXIII 7 liberorum quaerendorum causa III 3 ius liberorum XVI 1a XXVI 8 ius trium liberorum XXIX 5 quattuor liberorum iure XXIX 3 liberis tam naturalibus quam adoptiuis XXVIII 3 ex alio matrimonio liberos superstites XV 1 retentiones propter liberos fiunt VI 9. 10 liberis ius Quiritium consequi III 1. 3. 4 liberis emancipatis testamento praeteritis XXVIII 2
- parentum potestate liberantur X 1 debitores defuncti liberantur XIX 14 liberantur tutela XI 28 legibus liberatus XVI 3 liberari possint I 24
- libertas . . directo potest dari II 7 libertas dari non potest I 20 libertas dari potest per fidei commissum XXV 18 libertas data I 21 data . . libertas II 8 iusta libertas I 23 libertas fidei committi potest II 9 per fidei commissum libertas dari potest II 10 extinguitur libertas II 11 libertas sicut dari ita et adimi . . potest II 12 libertatis conditionem II 3 ad libertatem peruenit II 4 in libertate esset I 12 per fidei commissum

- data libertate II 11 pretii computatio pro libertate II 11 cum libertate . . sine libertate XXII 7 libertates . . dentur I 25 libertates XVII 3
- libertinus XII 3
- libertina XXVI 8 libertinae patronae XXIX 6 libertinam (uxorem duxerit) XVI 2 libertinas XIII 1
- fit libertus II 8 horcinus . . libertus II 8 sine suo herede libertus XXIX 1 ciuis Romani liberti hereditatem XXIX 1 DE LIBERTORVM SVCCSSIONIBVS XXVII DE BONIS LIBERTORVM XXIX DE LIBERTIS I
- liberta XI 27 tutela legitima libertae XIX 11 in bonis libertae XXIX 2 libertas . . tutela patronorum liberavit XXIX 3
- libripens adhibetur XX 2 libripens adhiberi non potest XX 3 libripente XIX 3
- primo loco I 14 loco non adeuntis I 21 in liberorum loco XXVI 1 quae diuersis locis XIX 6
- in [ludum] uel custodiam coniecti I 11
- lustrali censu I 8
- magistratum I 7
- maior triginta annorum III 4 maior sexagenario XVI 3 maior quinquagenaria XVI 4
- familiam mancipare XX 13 non nisi praesentes mancipari possunt XIX 6
- mancipatio XIX 3 familiae mancipatio XX 3. 9 XXVIII 6 per mancipationem imaginariam XX 2 una mancipatione X 1 dominia adquiruntur . . mancipatione XIX 2 seruus . . mancipatus I 16 filius ter mancipatus X 1 liberum caput mancipatum sibi XI 5
- rem mancipi alienent XI 27 in rerum nec mancipi alienatione XI 27 omnes res aut mancipi sunt aut nec mancipi XIX 1 siue mancipi siue nec mancipi sit XIX 16 siue mancipi res sint siue nec mancipi XIX 17 si quid mancipio acceperint XIX 18
- quot manu capi possunt XIX 6
- manu missionis tempore III 3 ante manumissionem XI 19 manu missione agnoscitur XXIII 3
- manu missoris II 8 XXVIII 7
- manu mittat II 7 manu miserit I 18 manu mittere I 13. 15. 17. 24 manu mittendo I 16. 18 manu mittuntur I 7 manu mittebantur I 8 uindicta manu missus I 12 filius ex prima secundaue mancipatione manu missus XXIII 3 iuste manu missus III 4 ter manu missus X 1 ab proprietatis domino manu missus I 19 sine consilio manu missum I 12 testamento . . manu missum I 12 a lenone lenaue manu missam XIII 3 manu missi I 11 testamento manu missi I 9 inter amicos manu missi I 10 manu mitti I 24
- DE HIS QVI IN MANV SVNT IX diuus Marcus XXII 34 cf. XX 10 de maritandis ordinibus XI 20 Martem in Gallia XXII 6
- masculus pubis V 2 masculi VIII 5 liberantur tutela masculi XI 28 masculi patronorum liberi XXIX 5
- mater familiae IV 1 mater . . legitima heres fit XXVI 8 matris intestatae XXVI 7 non sunt sui heredes matri XXIX 2 Matrem Deorum Sipylenen XXII 6 matre . . certa IV 2 matrum legitimae hereditates XXVI 7
- materteram V 6
- iustum matrimonium V 1. 2 incestum matrimonium V 7 inpar matrimonium XVI 4 matrimonii nomine XV 1 contraxerint matrimonium XVI 2 iure contracto matrimonio V 10 per errorem contracto matrimonio VII 4 in matrimonio . . conlocaueris XXIV 17. 18
- media capitis diminutio XI 12 inter medias heredum institutiones I 21
- mens mentis nostrae iusta contestatio XX 1
- lex Mensia V 8
- pondere numero mensura contineatur VI 8 XXIV 7
- Meuius XXII 28. 33. 34
- filius familiae miles XX 10 testamento militis I 20 milites quo modo cumq. fecerint testamenta ualent XXIII 10
- militia ius Quir. consequi III 1. 5
- Mineruam Iliensem XXII 6
- minima capitis diminutio XI 13
- minor triginta annorum seruus I 12 minor uiginti annorum I 13 minor sit triginta annorum I 14 minor triginta annorum III 3 minor annorum uiginti quinque XVI 1 annorum uiginti minor XVI 1 minor sexaginta annorum XVI 3 minori sexagenario XVI 4 minorem quinquagenaria XVI 3

- capitis minutione XXVII 5
 post missionem intra annum
 XXIII 10
 res mobiles XIX 6
 legis modo XXIV 1 precatiuo modo
 XXIV 1 sinendi modo legamus
 XXIV 2. 5
 moram in dote .. reddenda VI 7
 mores I 4 propter mores retentio-
 nes fiunt VI 9 mores graviores
 VI 12 mores leuiore VI 12 mores
 maiores VI 13 mores mino-
 res VI 13 tutores moribus intro-
 ducti XI 2 moribus tutor datur
 XI 24
 legatum mortisue causa I 2 testa-
 menti faciendi et mortis tempore
 I 23 mortis causa donatio VII 1
 ex mortis testatoris tempore XXIV
 31 post mortem heredis I 20 ut post
 mortem nostram ualeat XX 1 a
 morte uiri XIV
 mulier I 17 mortua muliere XVI
 4 mulierum tutores XI 25 mulieri-
 bus XI 18
 nec municipia nec municipes he-
 redes institui possunt XXII 5 mu-
 nicipibus XXII 5
 municipia XXII 5
 rumpitur testamentum mutatione
 XXIII 2
 mutus XX 7. 13 muti tutoris XI
 21
 dominium nanciscimur XIX 16
 haec iura .. nanciscuntur XXIX 5
 naturales liberi VIII 1. 8a
 nauae (nau) ius Quir. consequi III
 1. 6 decim milium modiorum
 nauem III 6
 inpensae necessariae VI 14. 15
 necessarios heredes XXII 24
 ciuile negotium gerant XI 27
 idonee negotia sua tueri XII 4
 negotia .. curauit XXIV 19
 Nemesim XXII 6
 nepos XXII 17 XXIII 3 XXVI 2
 in locum nepotis adoptare VIII 7
 nepotes X 2 XXII 22 quasi ne-
 potes in potestate fiunt adroga-
 toris VIII 8 aequum est nepotes
 in patris sui locum succedere
 XXVI 2
 neptis XXII 17
 scito Neroniano XXIV 11a
 a diuo Nerua XXIV 28
 nihil egisse I 18
 nocentes I 11 nihil nocet XX 6
 matrimonii nomine XV 1 post
 nominum diem XV 2 tres post
 nominum diem XVI 1a
 nominatim I 10. 25 XI 14 XX 14
 nouerca V 6
 propter noxam I 11
 dediticiorum numero I 5 pondere
 numero mensura contineatur VI 8
 XXIV 7
 nuncupatur testamentum XX 9
 nuncupatio testamenti XX 9 si
 nuncupatio defuit XXVIII 6
 nuptias contrahunt V 2 nuptias
 contrahendas XI 22
 nurus V 6. XXII 14
 nutu relinquere fidei commissum
 XXV 3
 pro muliere se obligauerit VII
 3 si se obligent XI 27 creditori-
 bus defuncti obligatus XIX 14
 lex obrogatur I 3
 obseruatus XXII 22
 sine legitima obseruatione XXIII
 10
 obstat XXVII 3 obstant patrono
 XXIX 2
 octaua (retinetur) VI 12
 ius suum omiserit XXVIII 7
 caduca cum suo onere XVII 3
 optione legati XXIV 14
 hominem optato elegito XXIV 14
 imp. Antonini et Commodi ora-
 tione in senatu recitata XXVI 7
 de maritandis ordinibus XI 20
 panis farreus IX
 lex Papia XIV. XVIII. XXIX 6
 lex Papia Poppaea XXIX 3 legem
 Papiam Poppaeam I 21 legem Iu-
 liam Papiamq. Poppaeam XVI 2
 post legem Papiam Poppaeam
 XXIV 12 per legem Papiam Pop-
 paeam XXIV 31 ex lege Papia
 Poppaea XIX 17 XXIX 5
 conditioni pareat II 5 legi pa-
 ruerit XVI 3. XVII 1
 non capientis pars caduca fit XXIV
 12. 13 non capientis pars .. in
 hereditatem remanebat XXIV 13
 dimidia pars bonorum legata
 XXIV 25 pars tertia uel quarta
 legari potest XXIV 25 uirilil pars
 XXIX 3 partis et pro parte stipula-
 tiones XXV 15 partis dimidia (me-
 diae) XXIX 1 partem suam amittit
 I 18 partem non adeuntis I 21 in
 partem uirilem XXII 17 in partem
 dimidiam XXII 17 XXIX 1 in
 partem admittit XXII 34 maiore
 parte tribunorum plebis XI 18 ex
 parte heres scriptus XVII 1 aut
 totum aut ex parte XVIII deducta
 parte quarta XXV 14 quotquot

- sunt ab utraque parte personae XXVI 4 partes fiebant XXIV 12 pars alterius alteri adcrecebat XXIV 12 singulis partes debentur XXIV 13
- legatarium partiarium XXV 15
partitio XXIV 25
- partus III 3 partus sequitur matrem V 9
- pater familiae IV 1. VIII 8 pater . . testis esse non potest XX 4 nec patrem habuisse XII 3 patre . . incerto IV 2 DE SOLITARIO PATRE XIII patre peregre mortuo XX 11 legatarii patres I 21
- patria potestas X 3
dodrante totius patrimonii XXIV 32
- patronae XXIX 6 patronae ingenuae XXIX 6 liberinae patronae XXIX 6 patronam XXVII 1
- patronus XI 22 per similitudinem patroni XI 5 liberos patroni XXVII 1 patroni filius XXVII 2. 3 patroni nepotibus XXVII 3 familiae patroni XXVIII 7 liberi patroni uirilii sexus XXIX 4 patrono defert XXIX 1 lex patrono nihil praestat XXIX 1 partis dimidia (mediae) bonorum possessio patrono datur XXIX 1 in bonis libertae patrono nihil iuris . . datur XXIX 2 ostent patrono XXIX 2 uirilii pars patrono debeatur XXIX 3 patronum XXVII 1 patroni XI 3 liberos patronorum XXVII 4 tutela patronorum liberavit XXIX 3 sine auctoritate patronorum testari XXIX 3 masculi patronorum liberi XXIX 5
- patrueles XI 4
patruus XI 4
peculio XX 10
ex Pegasiano scito XXV 14. 15. 16
- pendet conditio II 2 patria potestas . . pendebit X 4
- pereger factus XVII 1
- peregrinus V 8 X 3 XX 14 XXII 2 ex peregrino V 8 peregrinos XIX 4 cum peregrinis V 4 debita . . pereunt XIX 14 minus quam perfecta lex I 2 ex scito Perniciano XVI 3
- perpetuis poenis tenebitur XVI 3
- pater adiuncta filiae persona VI 6 in persona caelibis VIII 6 ex cuius persona hereditas caduca facta est XVII 3 reliquae personae liberorum XXII 17 quotquot sunt ab utraque parte personae XXVI 4 praeter exceptas personas I 2 disparis conditionis personas VII 4 in iure cessio fit per tres personas XIX 9 per eas personas quas in potestate . . habemus XIX 18
- ad nos pertinet XIX 18. 19 ad hos pertineat XVIII ad legatarium pertineat XXIV 17 prout pertinere possit XVIII hereditatem ad se pertinere noluerint XXVI 5
- peto XXV 2 si non petierint bonorum possessionem XXVIII 11 tutor aliter peti non potest XI 22 in petitione VI 10
- pistrino III 1
- plerisque placet I 18 placuit I 21
- poenae causa I 11 XXIV 17 XXV 13 poenam iniungit I 2 quadrupli poenam constituit I 2 DE POENA LEGIS IVLIAE XIV
- pondere numero mensura continentur VI 8 XXIV 7
- lex Papia Poppaea XXIX 3 legem Papiam Poppaeam I 21 XVI 2 XXIV 12. 31 lege Papia Poppaea XIX 17 XXIX 5
- res populi XXIV 9 tacitus consensus populi I 4 populo bona deferuntur XXVIII 7 adoptio fit per populum VIII 2
- tutela porro cesserit XI 7
- portiones XXVI 4
- bonorum possessio cum re XXVI 8 bonorum possessio datur XXVIII 1 per continuationem possessionis XIX 8 bonorum possessionem dat XXIII 6 bonorum possessionem cum re . . habent XXIII 6 ad bonorum possessionem . . uocatur XXVI 8 DE POSSESSIONIBVS DANDIS XXVIII
- quem bona fide possidemus XIX 21 anno possessus I 16
- propter ius postliminii X 4 iure postliminii X 4 XXIII 5
- postumus filius XXII 21 postumii liberi XXII 15. 18 ceteri masculi postumi XXII 22 filia postuma XXII 21 ceterae postumae feminae XXII 21
- femina potens V 2
- abstinendi potestas XXII 24 filius reuersus in patris potestatem XXIII 3 liberis . . in potestate manentibus XXIII 7 DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT V in potestate parentum sunt VII 4 QVI IN POTESTATE MANCIPIOVE SVNT QVEM ADMO-

- DVM EO IVRE LIBERENTVR
 X qui in potestate . . est XXIV
 23 cuius in potestate . . est
 XXIV 24
- per praeceptionem legamus
 XXIV. 2. 6 per praeceptionem
 legari possunt XXIV 11
- lex praecipit I 24 Lucius Titius
 illam rem praecipito XXIV 6
- praedia in Italico solo — rustica
 — urbana XIX 1
- praegnans XXVI 3.
- praesidem prouinciae III 3 VIII
 2. 5 apud praesides VIII 4 a
 praesidibus earum XI 18. 20
- lex patrono nihil praestat XXIX
 1 solidi capiendi ius praestet
 XVI 1a ad rem aliquam praestan-
 dam II 9
- personae liberorum . . praeteri-
 tae XXII 17 testamento praeteri-
 tis XXVIII 2
- addicit praetor XIX 10 praetor
 iubet XXII 23 praetor bonorum
 possessionem . . pollicetur XXII 23
 praetor . . bonorum possessionem
 dat XXIII 6 praetoris qui fidei
 commissio uocatur XXV 12 bene-
 ficio praetoris XXVIII 12 ex
 edicto praetoris XXIX 1 praeto-
 rem I 7 praetorem uel praesidem
 prouinciae III 3 VIII 2. 5 a prae-
 tore XI 18 XII 1. 3 XXV 16
 XXVI 8 a praetore urbis XI 20. 24
- praetorianus tutor XI 24
- iure praetorio XXII 24
- precatiae XXV 1
- precatiuo modo XXIV 1
- pretii computatio II 11. iusto pre-
 tio II 11
- a principe XVI 1a familiarum
 principes IV 1
- beneficio principali III 1. 2 prin-
 cipalibus constitutionibus VII 1.
 XXIII 10
- Priscus XI 28
- priuigna V 6
- causam . . probauerit I 13. causa
 probata I 12 causa probata VII 4
- in prociuctu XX 2
- proconsulem I 7
- Proculeiani XI 28
- prodigus, cui . . bonis interdic-
 tum est XX 13 prodigum, cui
 bonis interdictum sit XII 2 liber-
 tinis prodigis XII 3
- dos profecticia VI 3
- non proficere ad capiendas he-
 reditates XVI 4
- censum profitebantur I 8
- lex prohibet I 1. 2. 13. 15
- dos promittitur VI 1
- pronepotes XXII 22
- usus fructus . . proprietas I 19
 proprietatis domino I 19 eiusdem
 partis proprietatem XV 3
- quasi proprius (seruus) XXII 10
- proprium (seruum) I 18 proprio
 seruo testatoris II 10 proprio iure
 XXIII 7
- praesidem prouinciae III 3 in
 prouinciis I 13a VIII 4 XI 18
- intra pubertatem XXIII 7
- pubis V 2 nuper pubis factus XII
 4 puberem XI 28 puberes VIII 5
- pupillus I 17 XX 7 pupilli VIII
 5 pupillis XI 18 pupilla I 17
- pupillorum pupillarumq. tutores
 XI 25
- lex . . putat I 12
- quadrans integer XXIV 32 qua-
 drantem . . deducere XXV 17
- quadrupes XIX 1
- quadrupli poenam I 2
- uulgo quaesitos III 1 liberorum
 quaerendorum causa III 3
- corpore quaestum facientem XIII 2
- quamdiu (= quoad) horum quid
 fiat I 16
- quamuis unus I 22
- quintis . . relictis VI 4
- ius Quiritium III 1. 2. 3. 4. 5
 XVII 1 ex iure Quiritium I 16. 23
 III 4 XI 19 XIX 20 XXIV 7
- dos . . recepticia VI 5
- recipitatores I 13a
- pristina iura recipit X 4 qui re-
 cipit hereditatem XXV 14
- relinquere fidei commissum
 XXV 3. 4 ex uoluntate relin-
 quentis XXV 1 precatiae relinquitur
 XXV 1 testamento relictum
 XVII 1 legata . . relicta XXVI 31
- repensatio VI 13
- legatorum . . repetitio XXIV 33
- dotis repetitionem VI 6
- a repudio XIV
- res populi XXIV 9 suae rei XI 14
 cum re XXIII 6 XXVI 8 XXVIII
 13 sine re XXVIII 13
- lex . . rescindit I 1. 2
- restituit XXV 14 dodrantem re-
 stituere XXV 14 hereditatem resti-
 tuere XXV 14. 16 restituta fuis-
 sent XXV 16
- sextae in retentione sunt VI 10
- retentiones ex dote fiunt VI 9
- ex rigore iuris ciuilibus XXV 1
- rogo. H 7 lex rogatur I 3

- Romae I §8. 13a VIII 4 XI 18 XXV 12
 cuius Romanus I 12. 14. 16 cuius
 Romani liberti XXIX 1 ciuem
 Romanum I 18 ciue Romano I 16
 ciues Romani I 5. 6. 13a equites
 Romani I 13a ciuium Romanorum
 XXVIII 6 inter ciues Romanos
 I 8 XIX 4
 rumpunt (testamentum) XXII 18
 rumpitur testamentum XXIII 2
- Sacra XXIV 9
 sollemni sacrificio facto IX
 Caelestem Salinensem XXII 6
 libertate salua XI 13 legata . .
 salua sunt XVII 3
 heres scriptus XXIV 24 primo
 loco scriptus I 14 ex parte heres
 scriptus XVII 1 scripti heredis
 XXIV 23 primo gradu scripti
 XXII 33 secundo gradu uel se-
 quentibus heredes scripti XXII
 33 stigmata scripta I 11 scriptis
 heredibus XXII 17 XXIII 6
 Seio XXIV 12. 17
 senatores I 13a XIII 1
 senatus censuit XI 20. 21. 23
 XXV 17 a senatu damnata XIII
 2 scito III 1. 4. 5 XI 22 scito cau-
 tum est XXIV 27 scito conces-
 sum est XXII 5 scito prospectum
 est XXII 5 scito, constitutionibus
 principum XXII 6 tutores scitis
 constituti XI 2 scito Caluitiano XVI
 4 scito Claudiano XI 11 Clau-
 dianus scito XVI 3 scito quod auc-
 tore diuo Hadriano factum est III
 3 scito Neroniano XXIV 11a ex
 Pegasiano scito XXV 14. 15. 16
 ex scito Perniciano XVI 3 Tertul-
 liano XXVI 8 ex Trebelliano scito
 XXV 14. 16
 lex Aelia Sentia I 11 (12) 14
 seruato iure antiquo XVII 2
 seruilis cognatio XII 3
 seruus I 12. 14. 19 II 2 in bonis
 . . seruus est I 16 seruus in bonis
 . . emptoris I 16 seruus sine do-
 mino I 19 seruus hostium X 4 se-
 ruus alterius in bonis alterius ex
 iure Quiritium XIX 20 seruus
 publicus populi Romani XX 16
 serui manu mittendi gratia VII
 1 tam proprio seruo testatoris
 quam heredis aut legatarii . . ser-
 uo II 10 alieno seruo II 11 XI
 11 seruo in quo tantum usum
 fructum habemus XIX 21 seruum
 manere I 12 seruum manu mittere
 I 13 in bonis . . seruum habet I
 16 seruum emerit I 16 communem
 seruum I 18 Stichum seruum II 7
 eum seruum qui tantum in bonis
 noster est XXII 8 serui XIX 1
 libertas . . potest dari his seruis
 I 23 libertates seruis . . dentur I
 25 seruis hereditariis XXII 26
 seruos heredes instituere possu-
 mus XXII 7 cum seruis nullum
 conubium V 5 ex tribus seruis
 non plures quam duos manu mitti
 I 24
 sextae retinentur ex dote VI 10
 uiriliter sexus VI 2 XI 4 sexus in-
 firmitatem XI 1 per uirilem sexum
 XI 4
 septem signis testium signatum
 testamentum XXIII 6 cf. XXVIII 6
 sinendi modo legamus XXIV 2.
 5. 10
 matrem Deorum Sipylenem
 XXII 6
 Smyrnae XXII 6
 ad crescit socio I 18 inter socios
 XIX 16
 socrus V 6
 singulis solidum debetur XXIV
 13 DE SOLIDI CAPACITATE XVI
 qui soluendo non est I 14
 soror fratri sororiue legitima heres
 fit XXVI 6 soror consanguinea
 XXVI 8 sorores ex eodem patre
 XXVI 1
 spado VIII 6
 spurii IV 2 V 7
 status . . hominis mutatur XI 13
 de statu suo incertus XX 11 DE
 STATU LIBERO II
 Stichum seruum II 7 Stichum
 XXIV 12
 stigmata scripta I 11
 stipulatione tribunicia VII 3
 partis et pro parte stipulationes
 XXV 15 interpositis stipulatio-
 nibus XXV 15
 stipulatus fuit VI 5 stipulati
 fuerint XIX 18
 in stirpes diuidatur XXVI 2
 XXVII 4
 a tutela submotus XI 23
 lex . . subrogatur I 3
 salua substantia XXIV 26
 filio substituere heredem XXIII
 9 liberis inpuberibus . . heredes
 substituere XXIII 7 exhereditatis
 filiis substituere XXIII 8 dein-
 ceptus substitui potest XXII 33
 substitutus ex asse fit heres XXII
 34 in partem admittit substitu-
 tum XXII 34 heredes substituti
 XXII 33

- in locum sui heredis succedendo adgnascitur XXIII 3
- in legitimis hereditatibus successio non est XXVI 5 successio- nem eius confirmat XXIII 5 DE LIBERTORVM SVCCSSIONI- BVS XXVII
- ex successorio edicto XXVIII 12 sumito XXIV 3
- uniuersarum rerum summa XXIV 25
- surdus XX 7. 13
- suspectus tutor XI 23
- suus* sine suo herede decesserit XXIX 1 sui heredes XXII 14 XXVI 1 non sunt sui heredes matri XXIX 2 suorum heredum numero sunt XXII 15 feminae suos heredes non habent XXVI 7 contra suos heredes XXIX 1.
- lex duodecim tabularum I 9 II 4 X 1 XI 3. 14 XII 1. 2 XIX 17 XXVI 1. 7. 8 XXVII 5 XXIX 1. 5. 6 tabulas testamenti XX 9 contra tabulas testamenti XXVIII 1. 2 XXIX 1. 5 contra tabulas XXII 23 XXVIII 5 secundum tabulas XXVIII 1. 5 iuxta tabulas XXIII 6 ante apertas tabulas XVII 1. ex apertis tabulis testamenti XXIV 31
- tacitus consensus I 4 tacitam fidem XXV 17
- ex scto Tertulliano XXVI 8
- lex Furia testamentaria I 2
- si signatum testamentum sit XXVIII 6 testamenti faciendi . . tempore I 23 testamenti faciendi ius XI 16 testamenti factionem XI 16 libera . . testamenti factio XVI 1a testamenti factionem cum testatore XXII 1 uis et potestas testamenti XXIV 15 non patitur ualere testamentum XXII 16 rum- punt testamentum XXII 18 manu missus testamento I 6. 9. 12 testa- mento liber esse iussus I 14. 22 II 1 ex eo testamento . . heres I 14 testamento militis I 20 liber- tas testamento potest dari I 23 ex cuiusquam testamento liberi fiant I 24 libertates . . testamento . . dentur I 25 libertas . . dari — adimi . . testamento . . potest II 12 testamento . . nominatim tu- tores dati XI 14 ex testamento liber et heres fit XXII 11 ex testa- mento parentis heredes facti XII 3 testamento relictum XVII 1 ex eo testamento non capit XVIII
- testamento relinquitur XXIV 1
- testamento facto decedat XXIX 1
- QVEM ADMODVM TESTAMEN- TA RVMPVNTVR XXIII DE TESTAMENTIS XX
- testatio XX 9 testatione inter- posita III 3
- tabulas testamenti testator te- nens XX 9 testator capite dimi- nutus XXIII 4 si testator . . ciuis Romanus . . fuit XXIII 6 seruis qui . . testatoris fuerunt I 23 non testatoris sed manu missoris II 8 proprio seruo testatoris II 10 liberis et parentibus testatoris XVIII qui in potestate testatoris est XX 3 mortis testatoris tem- pore XXII 3 res quae . . testato- ris fuerunt XXIV 7. 11a quae non sunt testatoris XXIV 8 res pro- priae testatoris XXIV 10
- testimonium praebitote XX 9
- testis adhiberi non potest XX 3
- pater testis esse non potest XX 4 patri filius suus testis esse non debet XX 5 domestici testes ad- hibendi non sunt XX 3 non mi- nus quam quinque testes XX 2 septem signis testium XXIII 6 nihil nocet ex una domu plures testes alieno negotio adhiberi XX 6 testibus decem praesentibus IX quinque testibus praesentibus XIX 3
- testor XX 9 testari XX 10 quo modo cunque uellent . . testari XXIII 10 sine auctoritate patro- norum testari XXIX 3 certum consilium debet esse testantis XXII 4
- Titius XXI XXII 33 XXIV 19
- Lucius Titius XXIV 6 Titium XXI Lucium Titium XXIV 5 Ti- tio XXIV 12. 17. 19
- lex tollitur I 3 patria potestas tollitur X 3
- torti I 11
- traditio XIX 7 traditione XIX 2 conditionem secum trahit II 3
- res corporales . . transeunt XIX 15
- hereditas non transmittitur XXVI 5
- ex Trebelliano scto XXV 14. 16
- tribunorum plebis XI 18
- annua bima trima a die VI 8
- duos trimos XVI 1a
- tutela legitima libertae XIX 11
- mulier, quae in tutela est I 17
- libertas . . tutela patronorum li- berauit XXIX 3 DE TVTELIS XI
- fiduciarius tutor XI 5 cesticus

- tutor XI 7 tutor . . suspectus XI 23 tutor praetorianus XI 24 muti furiosive tutoris XI 21 tutore auctore XX 15 tutores constituuntur XI 1 tutores scitis constituti XI 2 tutores moribus introducti XI 2 tutores legitimi XI 2. 3 tutores testamento nominatim dati XI 14 tutores dativi XI 14 pupillorum pupillarumq. tutores XI 25 mulierum tutores XI 25 tutores Atilianos XI 18
- uacationem XIV
- libertas data . . non ualet I 21 iure antiquo ualet I 21 donatio non ualet VII 1 ualet testamentum XXII 17 ut post mortem nostram ualeat XX 1 ualere . . posse I 21 non ualere constat I 21 ualere eius causam I 21
- uenum dabit X 1
- uirgines Vestae X 5
- uia XIX 1
- uigiles Romae III 5
- uindicat is cui ceditur XIX 10 caducum uindicare XXV 17 uindicantis XIX 9 fisco uindicantur XVII 2
- per uindicationem legamus XXIV 2. 3 per uindicationem legari possunt XXIV 7. 11
- uindicta manumittuntur I 7 uindicta manumissus I 12
- uir et uxor XV 1 XVI 1 a morte uiri XIV uiro uxori XXVIII 7
- uirgines Vestae X 5
- uiridiariis VI 17
- uirilis sexus VI 2 XI 4 uirilispars XXIX 3
- ex lege Visellia III 5
- ad bonorum possessionem a praetore uocatur XXVI 8
- uolo dari XXV 2
- domini uoluntate I 12 ex uoluntate relinquentis XXV 1
- inpensae uoluptuosae VI 14. 17
- usu capio XIX 8 usu capione XIX 2. 8
- usu capiatur II 3
- alterius usus fructus, alterius proprietatis I 19. usus fructus in iure cedi potest XIX 11 usus fructus legari potest XXIV 26 usus fructus ad legatarium pertinere desierit XXIV 27 usum fructum tertiae partis bonorum XV 3 seruo in quo tantum usum fructum habemus XIX 21
- utrique V utrisque adeuntibus I 21 qui in utero sunt XXII 15. 19
- inpensae utiles VI 14. 16
- uulgaris cretio XXII 31
- uulgo quaesitos III 1 uulgo concepti V 7
- uxor defuncti praegnans XXVI 3 uxorem duxerit III 3 prohibentur uxores ducere XIII 1

LACINIAE VINDOBONENSES

Fol. 1 r.

..... ARBI	IRECOMMODATA PMITTAT
TRARIAM EXPLICANTĀ PERSPŌN	LOCATVM Q̄Q̄ ET DVCTVM IVS
SIONEM SEMP. PROHIBITORIAVE	GENTIVM INDVXIT NEXQ̄ COE
RO P SPONSIONEM EXPLICANTĀ	PIM' P' SESSIONES PPRIAS ET RES
RESTITVTORIO EXHIBITORIO DICTO	HABERE ET LOCANDI IVS NANC
REDDICTOSI Q̄D. ARBITRVMP' V	TISVM' ET DV CENDI RES ALIE
LA VERITIS C' QVO AGIT FORM. AC	NAS ET ISQVI DVXIT IVRE GEN
CIPIT ARBITRARIAMPQ ARBITER	TIVM TENETĀD MERCEDEM EX

REDDISQ̄ACCEP̄ISTIS'ALIAMPE
 CVNIAME'DEMQV̄ANTITATIS
 MVTVAEĀ-DARIP'SVNTRESN̄
 ALIAEQ̄P̄ONDERENV̄MERO
 MENSVAOTINENT̄
 DEPOSITIQ̄VTILITATEMIV̄SGEN
 TIVMP̄DIDITVTQ̄VISCVSTODIEN
 DAMREMSVAMANIMALEM̄V

INV.....
 ADIPISCENDAEQ̄RECIPERANDAE
 P'SESSIONISQ̄VALIAS. IDICTA
 QVEMFV̄NDVMETQ̄H̄.TATEM
 NSIFV̄NDVMV̄H̄TEMABALIQVO
 PETAMN̄HISDEFENDATCOGIT̄
 ADMETRANFERREP'SESSIONEM
 SIVENVMQP'SEDISIVEAN**P'SE

Fol. 2 r.

LIB. I

DIDD. AMISIP'SESSIONEM

DV .....

Fol. 2 u.

VLP. INST.

.....

PARATVMĚDICTVM. VĚCVIINI

